

05
A87 V.1

724
K 4

ЦЕНТРАЛЬНЕ АРХІВНЕ УПРАВЛІННЯ УСРР

АРХІВНА СПРАВА

КНИЖКА ВОСЬМА

ВИДАННЯ ЦЕНТРАЛЬНОГО АРХІВНОГО УПРАВЛІННЯ УСРР

ХАРКІВ — 1928

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТУ

НА 1929 РІК

на журнал, присвячений теорії та практиці архівного будівництва,
видання Центрального Архівного Управління УСРР

АРХІВНА СПРАВА

За редакцією акад. Д. І. Багалія, проф. В. І. Веретен-
нікова, Є. М. Іванова, М. А. Рубача, Р. М. Шпунт

ВИХОДИТЬ ЧОТИРИ КНИЖКИ НА РІК

ПЕРЕДПЛАТА НА РІК — 4 крб.

Передплату приймається в Центральному Архівному
Управлінні, Харків, вул. Вільної Академії № 6

В ЖУРНАЛІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ:

Аверін В. Н. проф., Александров А. Я. (Одеса), Александровська С. М.
Андріяшев А. М. (Київ), Багалій Д. І. акад., Багалій-Татарінова О. Д.,
Барвінський В. А., Бужинський М. М. (Полтава), Бурденко А. Ю.
(Конотоп), Веретенніков В. І. проф., Віленський Ф. М. (Чернігів),
Гарасименко Ф. В. (Полтава), Гливенко М. В., Горбань М. В., Гре-
ков В. А. (Дніпропетровське), Гринберг А. О. (Київ), Денисов Г. І. (Київ),
Дроздов С. Л. (Біла-Церква), Дубровський В. В., Жданович Я. Н.
(Москва), Зайченко Д. Е. (Київ), Іванов Є. М., Іванов М. С., Іва-
нушкін В. М. (Київ), Каган Е. І. (Дніпропетровське), Каїнсон Ж. Н.
(Луганське), Корнилович М. І. (Київ), Кошарський Ю. О., Кра-
суський О. О. проф., Максаков В. В. (Москва), Манілов, Ме-
лешко М. В. (Минськ), Мигулін В. В., Міяковський В. В. (Київ),
Нікітін В. К., Новіцький В. І., Оглоблін А. П. проф. (Київ), Осипова К. І.
(Миколаїв), Пашина А. І. (Прилука), Покровський А. І. проф. (Одеса),
Полонська-Василенко Н. Д. (Київ), Романовський В. А. (Київ), Ру-
бач М. А., Рябінін-Скляревський А. А. (Одеса), Семиряжко Ф. К.
(Дніпропетровське), Степанов І. С. (Дніпропетровське), Стратен В. В.
(Одеса), Тарасов М. П., Тищенко С. В. (Київ), Токарев С. В., Федо-
ренко П. К. (Чернігів), Фесенко В. А. (Луганське), Цвітков А. К.,
Чхетія Ш. К. (Тіфліс), Шабатін І. М. (Житомир), Шлозберг Д. Є.,
Шпунт Р. М., Ющенко Г. І., Яворський М. І. проф., Яновський М. Ф. (Київ)

П О М И Л К И,

що сталися в списку фондів Полт. Краєвого Істор. Архіву.

Стр.	№№ фондів	На д р у к о в а н о:	Т р е б а ч и т а т и:
29	71	Зеньковской городской полиции	Зеньковской городской полиции
"	74	1859—1873	1859—1917
30	220	0,3	0,13
"	221	Полтавського Губерніяльного Юридичного . . . 1918 0,13	Полтавського Губерніяльного Юридичного Відділу . 1917 0,8
"	222	Полтавськ. губерніяльної земель- ної комісії відділу . . 1917 0,8	Полтавськ. губерніяльної земель- ної комісії 1918 0,3
32	354	1862—1819	1862—1919
"	357	Тов. прокурора окр...	Тов. прокурора Полт. окр...
"	360—391	...Полтавск. уголовной палаты суда...	...Полтавск. палаты уголовного суда...
"	416—423	... Кременчугскому, Хорольскому уездам...	... Кременчугскому, Миргород- скому, Полтавскому., Хороль- скому уездам...
"	424—427	... Константиноградского и Хо- рольского округов.	... Константиноградского, Полтав- ского и Хорольского округов.
33	442—446	Уездных судов:...	Уездных с'ездов:...
"	454	1841—1851	1841—1854
"	455	1850—1878	1850—1876
34	483	1,6	1,5
"	497	0,1	0,15
"	524—533	Городовых магистраторов:...	Городовых магистраторов:...
35	548	Зеньковской городской думы	Зеньковской градской думы
37	877	1834—1823	1834—1842
39	979	1917	1927

ЦЕНТРАЛЬНЕ АРХІВНЕ УПРАВЛІННЯ УСРР

АРХІВНА СПРАВА

КНИЖКА ВОСЬМА

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літопису Українського Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати.

Надруковано у другій друкарні
Видавництва „Пролетарий“
Харків, вул. К. Лібкнехта, 38
у кількості 750 прим.
Упріт № 4-к
Зам. № 196.

Науково-дослідницька робота в архівосховищах ЦАУ за 1927 рік.

Мета цієї невеличкої статті є висвітлити науково-дослідницьку роботу над архівними матеріалами в 1927 році.

За основу взято дані, що є у звітах Окрархів, Крайістархів та Центральних Історичних Архівів, при чому оскільки повніші та певніші цифрові дані подано в звітах лише за II півріччя, даліше, головним чином, ми говоритимемо про ці відомості.

Взагалі, розроблюючи цифрові дані, бралось мінімальні, до того ще такі дані, які були б досить певні. Таким чином, завдяки вилучанню та перевірці, поданий матеріал скоріше з огляду кількості зменшує обсяг роботи, показуючи її в мінімальних числах.

Науково-дослідницьку роботу в 1927 р. з 41 Окрархів (в тому числі й Головархіву АМСРР) провадилося лише в 20. Проте, для статистичного опрацювання (краще сказати рахівничого) приступні звіти лише 18. Два звіти довелося обминути з огляду на загальність та невизначеність поданих цифр.

Взято на увагу такі Окрархи: Артемівський, Вінницький, Дніпропетровський, Зінов'ївський, Кам'янець-Подільський, Київський, Маріупільський, Мелітопільський, Миколаївський, Могилів-Подільський, Ніженський, Молтавський, Прилуцький, Проскурівський, Старобільський, Тульчинський, Уманський та Шевченківський. Брак відомостей за такий значний Окрарх, як Одеський, пояснюється тим, що читальна зала в Одесі є лише при Крайістарху.

Загалом у 1927 році по 18 Окрархах працювало над студіюванням архівних матеріалів 344 чоловіка, з них за дорученням установ та організацій — 260, тоб-то 66,1%.

Досконаліші відомості можна дати лише за II півріччя. За II півріччя ми маємо такі дані. За дорученням громадських та професійних організацій працювало 6 чол.; істпартвідділів — 37; науково-дослідницьких організацій — 17; за завданням інших установ, що не ввійшли до вищезгаданих груп — 43; за власною ініціативою — 64 чоловіка¹⁾.

Можна зробити висновок, що в наших Окрархах у 1927 році переважну групу дослідників складають ті, що працюють за власною ініціативою. Потім йдуть ті, що працюють за дорученням істпартвідділів, хоча й загальна кількість дослідників, працюючих за завданням установ та організацій перебільшує число працюючих за власною ініціативою.

Цікавіше питання є те, які саме теми студіювали. Щоб з'ясувати це питання, всі теми, що їх показано в звітах, ми угрупували по 15 го-

¹⁾ Треба однак позначити, що 32 чоловіка до цих чисел не ввійшло, бо Київський Окрарх у своєму звіті кількість досліджень не поділяє на перші чотири групи.

ловних групах, до того-ж якщо зміст певної досліджуваної теми не підходив до будь-якої з 15 груп, цю тему відмічено в двох або більше наших групах. Такого метода, оскільки нам відомо, в статистиці вживається. Але-ж таких випадків в нашому матеріалі спостерігається небагато.

Розроблення матеріалу в такий спосіб дає наступні результати: група тем Жовтневої Революції та горожанської війни дає 54 студіювання¹⁾; історія комуністичної партії—4; історія інших партій—4; історія селянських рухів—6; робітничий рух—4; революційний рух—13; історія професійного руху—12; теми історико-економічні—14; історико-літературні²⁾—7; національний рух—1; історія освіти—20; історія міст та містечок—4; історія установ—2; загальна історія—5; різні інші теми—24.

Таким чином головне місце посідають теми, що зв'язані з Жовтневою Революцією, точніше з революціями 1917—21 р.р. Пояснити це можна, головне, тим, що в 1927 р. відбувалась активна підготовка до святкування десятиріччя Жовтневої Революції. Друге місце посідають теми з історії освіти і професійного руху. Вимагають уваги 20 тем з історії освіти. Переважно ці теми з історії народніх шкіл. Очевидячки, становище народньої школи на Україні притягає дослідника. Такі теми цікавлять дослідника Полтави і Прилуки. На долю цих двох міст припадає з загальної кількості—15 студіювань.

До розподілу по групах матеріалів Київський Окранх не ввійшов тому, що надісланий звіт до обробки неприступний, бо в ньому нема того, що в статистиці вважається за рахункову одиницю. В зв'язку з тим, окремо охарактеризуємо науково-дослідницькі роботи по Київському Окранху. Їх відрізняє дві риси: по-перше, значна інтенсивність студіювань з приводу Х-тиріччя Жовтня, і, по-друге, в архіві використано матеріал не для суто-історичних досліджень. Наприклад, пророблено тему „Горно економічні дослідження України“. Особливої уваги заслуговує тема „Звичайне Право“, студіювання якої провадилось за завданням Української Академії Наук. Джерела для розробки цієї теми брали ширші, ніж їх мало одне архівосховище, її (тему) досліджувано ґрунтуючись на матеріалах де-кількох архівосховищ Окранхів.

Що-до кількості розробок по Окранхах на першому місці стоїть Полтава. На її долю припадає 75 з загальної кількості 185. Решта розробок рівномірно поділяється між всіма Окранхами. Пояснити, чому Полтавський Окранх посідає перше місце, не так важко. По-перше, до розробки, як це ми позначили, по темах не ввійшли такі значні Окранхи як Київський та Одеський, по-друге, Полтава має значні кадри молодих дослідників, здебільшого ще учнів тутешнього ІНО, для яких праця над архівними матеріалами є більш учбове завдання ніж наукова робота.

На цьому поки-що зупинимося в характеристиці науково-дослідницьких робіт над архівними матеріалами по окружних центрах. Дальше, коли підсумовуватимемо цю статтю, вернемося до Окранхів знову. Зараз-же спробуємо охарактеризувати науково-дослідницьку роботу по Центральних і Краєвих Історичних Архівах. Метод виявлення матеріалів полишаємо той-же, що й для Окранхів. Довелося лише взяти 16 групу тематичного підрахунку матеріалів. До цієї групи належать теми з історії єврейського народу.

Звіти для цього скористовано за всі Архіви, крім Крайістархів Харківського та Дніпропетровського і Центрального Архіву Праці.

¹⁾ До цієї групи ввійшли всі теми, що торкаються доби 1917—21 р.р.

²⁾ До цієї групи ввійшли також студіювання в питанні мови.

Потрібно однак відзначити, що по Одеському Краєвому Архіву взято відомості лише за II-ге півріччя звітного року¹⁾.

На питання, хто саме в 1927 р. працював по Краєвих та Центральних Історичних Архівах, повну відповідь подає таблиця № 1.

За чийм завданням в 1927 р. провадилася науково-дослідницька робота:

Таблиця № 1.

НАЗВА АРХІВУ	Працювало за завданням					Працювало за власн. ініціативою	Разом
	Науков. дослід. орган.	Істпартів	Громад. Профес. орган.	Інших установ	Разом		
Полтавський Край. Істарх.	1	9	9	5	24	30	54
Чернігівський „ „	7	2	4	2	15	17	32
Одеський „ „	3	28	8	3	42	15	57
Київський Центр. Істарх.	61	14	14	7	96	2	98
Харківський „ „	3	—	—	—	3	17	20
Архів Давніх Актів	41	—	—	—	41	33	74
Центр. Архів Революції .	13	30	10	10	63	14	77
Разом	129	83	45	27	284	128	412

Група дослідувачів за власною ініціативою становить коло 32⁰/₀, що саме значною мірою відрізняє Центральні та Краєві Історичні Архіви від Окрархів й дає їм певну перевагу. Детальний розгляд цієї таблиці виявляє нову рису в цьому питанні. Якщо по Чернігівському та Полтавському Крайістархах співвідношення між групами дослідників, що працюють за завданнями і тих, що працюють з власної ініціативи дає де-яку перевагу групі останніх, то по Київських двох архівосховищах, Центральному Архіву Революції, а також і по Одеському Краєвому Історичному Архіву значно переважає перша група. Співвідношення між цима двома групами є також негативне для Харківського Центрального Історичного Архіву і ось чому: відношення між цима двома групами свідчить про той зв'язок, що є між науковими організаціями і даним архівом. Завдання приваблювання науково-організованих робітників може бути здійснене тільки способом популяризаційної роботи архівосховища, тоб-то, ознайомлюючи наукові кола України з цінностями, що є в архіві. Не поставивши цілком правильно цієї роботи архів буде зв'язаний лише з окремими представниками науково-дослідницьких кол, які органічно зростали разом з архівом. Що-до загальної кількості дослідників, що працювали по архівах, на першому місці стоїть Київ (98 + 74) — 172. Друге місце посідає Харків (20 + 77) — 97, і на третьому місці стоїть Одеса — 57. В загальному такий розподіл відповідає науково-дослідницьким кадрам по цих містах.

¹⁾ Харківський Історичний Архів в 1927 р. з огляду на його організацію для науково-дослідницької роботи був ще не приступний і проробка архівних фондів цього архівосховища провадилась в Харк. Центр. Істор. Архіві. Це стосується також і до Центрального Архіву Праці. Цифрові дані по Дніпропетровському Крайістарху, очевидно, ввійшли до звіту Дніпропетровського Окрарху, що їх ми вже розглянули.

Розглянемо групу дослідників, що працювали за дорученням будь-яких установ та організацій.

45⁰/₁₀₀ всієї їхньої кількості працювало за завданням науково-дослідницьких установ, з них на долю УАН припадає не менше 25,3⁰/₁₀₀. За завданням Істпартвідділів (так Окрпарткомів, як і ЦК КП(б)У) — 33⁰/₁₀₀.

На цьому зупинимося в розгляді кількості працюючих за тим чи іншим завданням, хоча наведена таблиця дає змогу вбачати ще інші риси цієї роботи.

Розглянемо далі які саме теми по Центральних Історичних і Краєвих Архівах в 1927 р. студійовано.

Групи студіювань архівних матеріалів по Центральних Історичних Архівах за 1927 р. по темах:

Таблиця № 2.

НАЗВА ТЕМИ	Краєві Історичні Архіви			Центральні Істор. Архіви		Архів давніх актів.	Центральний Архів Революції	Разом
	Полтавський.	Чернігівський.	Одеський	Київський.	Харківський			
Жовтнева Револ. та горожан. війна	6	2	15	16	1	—	34	74
Істор. Комун. партії	1	1	13	3	—	—	5	23
Історія інш. партій	—	—	2	2	—	—	4	8
Історія селян. рухів	1	1	5	5	4	5	4	25
Робітничий рух	3	—	1	6	—	—	3	13
Революційн. рух	6	6	2	2	1	2	13	32
Історія профес. руху	4	3	—	11	—	—	11	29
Теми істор. економічні	16	6	17	21	4	17	2	82
Теми істор. літературні	10	3	8	10	—	5	—	36
Національний рух	7	1	6	8	—	4	2	28
Історія освіти	4	3	5	8	—	—	—	20
Історія міст та містечок	2	—	3	—	—	8	—	13
Історія установ	3	—	1	—	3	2	—	9
Загальна історія	1	—	4	—	—	13	2	20
Історія єврейськ. народу	—	—	7	5	—	—	—	18
Теми, що не ввійшли до ви- сезгаданих	3	3	10	9	7	2	2	36
Разом	67	29	99	106	20	64	81	466

Розглядаючи аналогічну таблицю по Окрархах ми зробили висновок, що на першому місці по темах розробок стоїть група, що зв'язана тою чи іншою мірою з Жовтнем. З загальної кількості — 172 студіювань на Жовтень припадає 30⁰/₁₀₀. На другому місці стояли теми з профруху та з історії освіти. По Центральних і Краєвих Історичних Архівах співвідношення між окремих груп менш стале. Група перша — Жовтень — становить лише 15⁰/₁₀₀. Перше місце тут посідає студіювання економічного розвитку України (17,5⁰/₁₀₀), однак, не випереджуючи інших груп студіювань. Треба відзначити, що теми за історію України ХХ сторіччя рештою досить забезпечено. Сума студіювань по перших сьоми групах становить 43⁰/₁₀₀. Розробок з робітничого руху

та з історії комуністичної партії надзвичайно обмаль. З інших тем особливої уваги заслуговує група передостання. Її числа (18) треба вважати більш ніж достатніми. Що-до загальної кількості студіювань, на першому місці стоїть Київський Центральний Історичний Архів, на другому — Одеський Краєвий Історичний Архів і лише третє місце посідає Центральний Архів Революції.

Приглядаючись до цифрових даних по де-яких Окрархах і Краєвих Історичних Архівах особливо по Одесі і Полтаві помічаємо велике число як кількості студіювань, так і кількості дослідників. Ці дані треба визнати надто значними і якщо порівняти їх з даними інших міст, тут потрібні де-які пояснення. У Полтаві, Одесі і, почасти, у Києві місцеві дослідники з метою підготовувати нові кадри наукових робітників запроваджують методи навчання студентів безпосередньо студіюючи архівні матеріали. Звичайно, такі студіювання архівних матеріалів визнати за науково-дослідницькі неможна. Тут маємо роботу переважно навчальну.

Зробимо де-які підсумки.

Разом за весь рік по Центральних Краєвих та Окружних Архівах працювало 756 чоловіка, з них по Центральних і Краєвих Історичних Архівах 412. По Окрархах працюють здебільшого з власної ініціативи, а по Центральних та Краєвих Архівах за дорученням установ та організацій.

Вищенаведені числа свідчать про те, що архівосховища України в 1927 р. являли значний плацдарм для науково-дослідницької роботи.

Зупинимось ще на одному моменті.

**Яке саме навантаження складала науково-дослідницька робота
для архівосховищ.**

Таблиця № 3.

АРХІВИ	Кількість відвідувань	Кількість виданих справ	Пересічно на 1 відві- дування проглянуто справ	Пересічно на 1-го ар- хівного ро- бітника ви- дано дові- док
За всі 18 Окрархів	1.714	9.500	5,5	67
В тому числі за Окрархи:				
Київський	237	4.328	18	6
Дніпропетровський	360	1.200	3,3	7
Полтавський	542	1.147	2,1	9
всі Краєві Центральні Ар- хіви	3.905	12.087	3,0	60
В тому числі за Крайархи:				
Одеський	620	2.660	4,2	4
Полтавський	358	2.906	8,4	4
Чернігівський	102	459	4,5	4
Центральні Іст. Архіви:				
Харківський	259	778	3	8
Київський	988	2.522	2,5	10
Центральний Архів Революції .	1.094	2.174	2	22
Центральний Архів Давніх Актів	485	588	1,2	8
Разом за всі Архіви . .	5.619	21.587	3,8	

Значних коментарій подавати, здається, не потрібно. Цікавою є шпальта 3, що вказує якість архівного матеріалу, якого опрацьовувалося — з одного боку, і з другого — наскільки глибоко дослідники по різних архівах підходять до опрацьовування їхніх тем.

Таким чином, 1927 р. був роком інтенсивніших студіювань архівних фондів України з науково-дослідницькою метою, що в той же час становило значне навантаження для здебільшого невеличких штатів наших архівосховищ. Інтенсивність наукових досліджуваль в 1927 р. яскраво говорить за зростання української історичної науки, та за ріст вимог до архівних установ що-до задоволення потреб української історичної науки, до яких архівним робітникам треба готуватися.

Шпунт Руд.

До теорії відокремлення непотрібних архівних матеріалів.

I.

Не можна не погодитися з думкою Броніслава Павловського про те, що в архівознавчій літературі надзвичайно мало до цього часу звертали увагу на питання про відокремлення непотрібних документів¹⁾. Вказівки що-до цього питання здебільшого дуже загальні та недостатні для того, щоб можливо було ясно уявити собі, які саме документи слід вважати непотрібними. Однак це ні в якому разі не зменшує значіння вже розроблених, як в нашій так і в закордонній архівознавчій літературі, поглядів на справу відокремлення непотрібних документів для науково-дослідчої та довідково-практичної мети. Навпаки, підкреслюючи надзвичайну складність теоретичної розробки вищезазначеного питання, а також крайню трудність довести до кінця конкретизацію загальних положень, слід вважати, що оці саме положення є основні віхи в практиці роботи по відокремленню непотрібних матеріалів та безумовно дають, з одного боку, певний ефект в справі збереження цінних документів, а з другого, полегшують роботу наших практичних архівних робітників. Про цей останній момент ні одної хвилини не можна забувати, бо-ж ніхто інший, як отой практичний робітник, що вивчає документи та складає свою думку про непотрібність їх, несе як найбільшу відповідальність за знищення архівних матеріалів. Остаточні вирішення долі архівних матеріалів в комісіях (Експертних та Центральній Перевірочній) завжди, головним чином, ґрунтуються на думці тієї особи, що вивчала документи, бачила їх в натурі. Більше того, вирішення комісій, особливо Центральної, часто-густо ґрунтуються не стільки на письмовому висновку того чи іншого практичного робітника про цінність, або непотрібність документів, як на довір'ї до його, на авторитетності його думки. Без довір'я до авторитету даного робітника комісіям надзвичайно важко погоджуватися з його думкою про знищення низки справ, яких комісії в натурі не бачили. А в той же час зовсім не важко уявити собі всі ті неясності, суперечки, що повстають перед практичним архівним робітником, коли він розпочинає роботу по відокремленню непотрібних архівних матеріалів. Це особливо стосується до наших периферійних робітників,

¹⁾ В. Pavlovski—„Nieco o bracovaniy act“. Archejon № 3 стор. 24. Warsh. 1928.

що часто не тільки не мають у себе під руками необхідних теоретичних підручників, а й зовсім неознайомлені з ними через тяжкі умови придбання архівознавчої літератури, особливо закордонної.

Отже в цій статті ми хочемо розглянути теоретичні погляди щодо відокремлення непотрібних документів як наших, так і закордонних архівістів. Сподіваємося, що підсумування різних поглядів послужить на користь нашим архівним робітникам.

Перш за все розглянемо погляд на справу знищення непотрібних архівних матеріалів, Н. В. Калачова¹⁾. Розглянути цей найбільш примітивний погляд вважаємо за потрібне тому, що Калачов перший в старій Росії висловився за потребу цінити архіви та зберігати їх. Від Калачова нас oddіляє значний відрізок часу в 50—60 років. Ясно, що в той час, коли в Росії взагалі теорією архівної справи не займалися, Калачов не міг висловити такого погляду, який тепер для нас був би особливо цінний. Він сам намагався встановити лише загальні основні принципи, які слід було б покласти в основу роботи щодо відокремлення непотрібних матеріалів.

Ці принципи за Калачовим такі:

1) Знищувати документи слід якомога менше і лише при абсолютній необхідності²⁾, 2) можна знищувати документи зовсім непотрібні для переховування, або-ж ті, що цілком замінюються документами, які залишаються на майбутнє для довідок та наукових праць³⁾, 3) щоб забезпечити від знищення цінні з наукового боку документи, треба для розбору справ притягати: 1) відповідальних представників („высшее начальство“) тих установ, матеріали яких відокремлюються для знищення, 2) як експертів—наукових фахівців, які допомогли-б розібратися в тому, які документи слід вважати науково-цінними⁴⁾.

Тепер, коли справу знищення непотрібних матеріалів зосереджено в руках архівних органів, нема особливої потреби додержуватися першого принципу Калачова. Тепер зважаючи на великий ріст кількості архівних матеріалів, архівні органи, навпаки, повинні сами постійно дбати про можливість нищити непотрібні матеріали, всемірно забезпечуючи в той же час переховування науково-цінних матеріалів.

Другий принцип, вірний по суті, є дуже загальний, особливо в першій його частині, чому в практичному пристосуванні ця частина не може дати будь-яких реальних наслідків. Що-ж до другої частини цього, принципу, то, на жаль, Калачов не пояснив того, що саме він розумів під заміною одних документів іншими, що забезпечували-б собою використання як з практичного, так і з наукового боку перших документів. Але, безумовно, в цьому принципі (в другій його частині) є здорова та цінна ідея, яка особливо за теперішньої системи діловодства установ, коли значна частина даних повторюється в декількох різних документах, повинна мати актуальне значіння (на наш погляд тут ми маємо принципа відбивання даних одних документів в інших документах).

Вважаємо, що актуальний тепер є третій принцип Калачова. Ніхто не буде заперечувати проти того, що довідково-практичне значіння документів як найкраще можуть встановити самі установи обо-

1) Н. В. Калачов був директор архіву „Министерства Юстиции“, організатор кол. архівних комісій та кол. „Петербургского Археологического института“ і перший його професор архівознавства. Він перший в Росії за старих часів підніс архівознавство на ступінь окремої наукової дисципліни.

2) „Сборник статей по архивоведению, издаваемый под редакцией И. И. Зубарева“. Том I, часть I. Петербург, 1910 г., стр. 33.

3) Тамож, стор. 33.

4) „ „ „ 35

в'язково в особі своїх відповідальних представників. Вони знають про те, яку роль в їх діловодстві відігравав той чи інший документ, справа, або книга, а також як часто доводиться видавати з них довідки.

Не менш актуальна є також друга частина 3-го принципу Калачова про потребу притягати до справи відокремлення непотрібних документів відповідних наукових фахівців, як експертів.

Другий, що звернув свою увагу на розробку питання про знищення непотрібних архівних матеріалів був А. П. Воронов ¹⁾. При відокремленні непотрібних документів він рекомендує додержуватися таких шести принципів: 1) Вирішення питання повинно залежати від компетентних осіб з історично-юридичною підготовкою ²⁾. 2) Призначення справ на знищення треба провадити не на підставі описів, а лише після пильного перегляду кожної справи. 3) Ініціатива знищення повинна виходити від Завідателя Архіву. 4) Слід зберігати описи знищених справ. 5) Коли є сумніння що-до важливості документів, їх повинно зберігати. 6) Перед відокремленням матеріалів треба ознайомитись з книжкою про видачу довідок з даного архіву ³⁾.

Перший принцип, як вже зазначалося коли мова йшла про Калачова, є правильний.

Другий принцип і тепер повинен бути одним з головних при відокремленні справ на знищення. Коли цієї умови можна іноді не додержуватися що-до трафаретних (одноманітних за формою і змістом) документів, то що-до справ слід вважати за обов'язкове не тільки побіжне ознайомлення з ними, а й вивчення внутрішнього змісту їх. Проти вирішення долі справ, в наслідок ознайомлення лише з їхніми заголовками, слід категорично заперечувати, з таких причин: 1) Справи в канцеляріях установ складають технічні робітники—канцеляристи, що, звичайно, не знають про те, які документи науково-цінні та які не мають цієї цінності. При конструюванні в діловодстві справ канцелярія ні на одну хвилину не задумуючись над майбутньою долею архівних матеріалів вкладає до них і ті і інші документи. 2) Непорядки в архіві стоять в тіснішому зв'язку з непорядками в самій канцелярії. Як приклад, в канцеляріях часто документи до справ підшиваються не додержуючись хронологічного порядку, чому фактично до архіву такі справи передаються в безладді. 3) Заголовки справ часто через свою короткість не зазначають навіть основних питань про які в них говориться, а до того ще вони іноді просто не відповідають змісту справ. 4) Дуже часто в діловодстві справам даються зовсім нікчемні заголовки (напр.—загальне листування і т. п.). Вирішувати долю таких справ на підставі їх заголовків річ цілком неприпустима й неможлива. 5) Іноді в справах, де звичайнісінькі заголовки, бувають дуже цінні документи, яких, не ознайомившись зі змістом справ, безумовно, не можна виявити. Як приклад наведемо таке: „Дела окружных судов по кражам иногда бывают бесцветные и шаблонны, иногда блещут яркими интересными подробностями“ ⁴⁾.

Все це примушує ставити питання так: а) або всі справи, що їх можливо знищити, обов'язково повинні проглядати компетентні особи, 2) або-ж, відійшовши від цієї точки зору і почавши знищувати справи в наслідок ознайомлення лише з їхніми заголовками чи

1) А. П. Воронов читав лекції з архівознавства в кол. „Петербургском археологическом институте“

2) А. П. Воронов. „Архивоведение, С. Петербург 1904 г.“, стор. 43, 45.

3) Тамож, стор. 45

4) „Архивное дело“. Випуск V—VI, Москва 1926 р. стор. 76.

в натурі, чи тільки в описах, архівні органи тепер же повинні взяти під своє піклування діловодство установ, виробивши точні правила систематизації документів в справах та запроваджувати їх неодмінно в життя. Ці правила треба скласти так, щоб вони охоплювали собою хоча-б приблизно всі можливі види та характери документів з обов'язковою умовою розподілити їх заздалегідь на нецінні, та цілком цінні по окремих справах. Не підлягає сумніву, що провести оцю роботу так само неможливо, як і неможливо скласти хоча-б приблизно повний перелік уже відкладених установами документів, розподіливши їх окремо на ті, що їх слід переховувати або знищувати.

Централізація справи відокремлення непотрібних матеріалів в руках архівних органів робить третій принцип (Див. ст. 10) Воронова непотрібним.

Четвертий принцип повинно і тепер виконувати. Описи на знищені архматеріяли обов'язково слід переховувати „вічно“. Збереження описів полегшить роботу дослідників тим, що вони будуть знати, які саме матеріяли переховувалися в даному фонді та які з них знищено.

П'ятий принцип і тепер треба запроваджувати в життя. Хоч як би детально було розроблено вказівки про те, які архівні матеріяли можна знищувати, але визначення цінності та непотрібності документів в багатьох випадках буде залежати цілком від суб'єктивних поглядів на це тих осіб, що будуть вирішувати долю архівних матеріалів. І коли навіть у цих небагатьох осіб нема повної згоди в питанні про цінність тих чи інших документів, їх безумовно слід зберігати. Більшістю голосів такі питання вирішувати неможливо, бо не може бути ніякої гарантії в тому, що знищені архматеріяли не будуть потрібні ніколи й нікому для наукових досліджень.

Шостий принцип також слід вважати за істотний. Ознайомлення з книгою довідок, що їх видано з даного фонду, поруч з думкою самої установи, допоможе більш правильно встановити довідкове значіння матеріалів, які передбачається виділити для знищення.

Порівнюючи погляд Воронова на справу відокремлення непотрібних документів з поглядом Калачова, вбачаємо в ньому де-кілька нових істотних моментів. Однак всі ці моменти є тільки загальні. Вони стосуються, головним чином, до формальної сторони справи, а саме—хто повинен провадити відокремлення документів, за чією ініціативою слід його провадити, треба зберігати описи на знищені матеріяли, що треба робити до відбору документів і т. п. На питання-ж про те, які саме документи можна знищувати, безумовно основне питання даної галузі роботи, і Воронов відповіді не дає.

Останніми часами питання про знищення документів зачепили сучасні фахівці-архівісти Богоявленський С. К. та проф. Веретенников В. І. Основні положення погляду першого з них такі: 1) Приступати до знищення архівних матеріалів треба дуже обережно, притягуючи до цієї роботи висококваліфікованих представників установи, а також фахівців окремих наукових дисциплін¹⁾. 2) Ознайомлення лише з заголовками справ, книг і т. п. є недостатнє для вирішення їхньої долі. Треба переглядати їхній зміст²⁾. 3) Перед відокремленням непотрібного матеріалу треба архівні матеріяли а) розібрати (коли їх хоч-би елементарно ще не розібрано), б) треба з'ясувати як повно зберігся даний фонд та в) ознайомитися зі структурою та характером діловодства установи³⁾. 4) Відокремлення матеріалів повинно розпо-

¹⁾ „Архивное Дело“. Випуск V—VI. Москва, 1926 р. Стор. 69—70.

²⁾ Тамож. стор. 73

„ „ 73, 74.

чинати з найважливіших керівничих відділів установи і поступово переходити до другорядних відділів ¹⁾). 5) Відокремлення матеріалів найкраще провадити одночасно з розробкою всього фонду. В цих випадках найкраще з'ясовується значіння матеріалів, що їх відокремлюється для знищення, через порівнення їх з тою частиною матеріалів, які вирішено переховувати ²⁾). 6) Що-до хронологічних меж, до яких зовсім неможна допускати знищення матеріалів, Богоявленський не дає точних вказівок. Його не задовольняє дата (25 червня 1811 р.), що її встановив Центрархів РСФРР. Він говорить, що цю межу потрібно відсунути ще далі ³⁾). 7) З великою обережністю в процесі відокремлення непотрібних документів слід підходити до матеріалів, датованих 1904 — 1907 р.р. і 1917 — 1922 р.р. Кожний окремий клаптик архівного паперу, що стосується до вищевказаних років, потрібно розглядати й оцінювати окремо ⁴⁾). 8) Коли в справі, яка може бути визнаною за таку, що не має ні наукової, ні довідково-практичної цінності, буде виявлено хоча й один цінний документ — треба переховувати всю справу, а не вилучати з неї оцей документ ⁵⁾). 9) На підставі оцінки матеріалів з погляду довідково-практичної потреби їх для самих установ, можна скласти попередній перелік архівних матеріалів, які в основній масі можуть бути визнаними за такі, що не мають науково-історичного значіння, але лише тоді, коли в них не буде виявлено будь-яких цінних індивідуальних моментів. Користуватися переліками слід дуже обережно. Вимога що-до перегляду матеріалів в натурі і тут повинна безумовно залишатися в силі ⁶⁾). 10) Описи на знищений матеріал треба складати двох видів, а саме, на однорідні матеріали, а також ті, що ввійдуть до переліків — сумарного опису ⁷⁾). 11) Коли в даному архівосховищі переховується декілька одноіменних фондів, можна одного з них залишити цілком, а з інших в значно більшій кількості (від звичайної) відокремлювати матеріали на знищення ⁸⁾). 12) Щоб терміново розвантажити архівосховища, можна припускати вилучення де-яких груп матеріалів, безумовно непотрібних, без ознайомлення з усім фондом (корінці квитанцій, використані пасажирські квитки, розпорошені аркуші і т. п.). Однак, і тут треба бути обережним, особливо в частині розпорошених аркушів зі справ ⁹⁾). 13) Треба переховувати матеріали краєзнавчого характеру ¹⁰⁾, а також 14) матеріали, що стосуються до історії даної установи. В останньому випадку Богоявленський зазначає, що треба зберігати: 1) інструкції, устами, звіти, журнали засідань, 2) особові справи службовців навіть за наявності службових списків, 3) старі реєстри справ установ, 4) звіти про загальні ревізії установ, 5) справи що відбивають на собі взаємовідносини установ з населенням та з їх власними агентами ¹¹⁾). Крім того, у Богоявленського є також короткі вказівки на потребу встановити, який матеріал перенесено у зведення, звіти ¹²⁾ Ці вказівки, як видно стосуються до принципу відбивання матеріалів.

1) „Архивное Дело“. Випуск V—VI. Москва, стор. 74.

2) Тамож, стор. 74.

3) „ „ 78

4) „ „ 79

5) „ „ 79

6) „ „ 73

7) „ „ 82

8) „ „ 83

9) „ „ 74—75

10) „ „ 78

11) „ „ 77—78

12) „ „ 74

Такий в основному є погляд Богоявленського на справу відокремлення непотрібних документів. Ми бачимо, що цей погляд складається, за незначним винятком, теж з загальних положень. Але не можна не відмітити великої різниці в теоретичній проробці вищезазначеного питання поміж поглядами Калачова та Воронова і Богоявленського. Коли Калачов та Воронов тільки намітили де-які основні принципи, то Богоявленський їх значно поширив та обґрунтував. Принципи останнього вже являють собою цінні методологічні вказівки і в значній мірі достатній матеріал для того, щоб науково підготовлений робітник, що чесно ставиться до своїх обов'язків, забезпечив себе від низки помилок, які так легко допустити в процесі відокремлення непотрібних документів. Не засвоївши основних моментів правильного підходу до цієї роботи назіть самий досвідчений робітник може допустити низку помилок. Принципи Богоявленського ввесь час повинні настановлювати робітників на те, чи нема в справі будь-якого цінного документа, чи збереглися інші частини даного фонду і т. п.

Цілком правий Богоявленський, коли він підходить до розробки проблеми відокремлення непотрібних документів не тільки з погляду загальних принципів, або конкретних вказівок про те, які документи слід вважати непотрібними, а й навпаки які документи повинні підлягати переховуванню. Нам здається, що тільки виробивши загальні принципи та окремі конкретні вказівки що-до обох груп матеріалів удасться поступово приблизити їх одну до одної й тим зменшити величезний простір для можливих помилок при знищенні матеріалів. Цей простір має своєю базою ту величезну масу справ, які не можна віднести ні до тих, що безумовно повинні підлягати переховуванню, ні до тих, які слід безумовно знищити. Про них кожного разу доводиться гадати, чи мають вони наукову цінність, чи ні.

Але поруч з тим не можемо не відмітити нашого непогодження з одним із принципів Богоявленського. Так, він встановлює, що „если сохранилось несколько фондов мировых судей одного города, то оставив в целом фонд одного, можно с большей безопасностью заняться широкими¹⁾ (курсів наш В. Н.) изъятиями из фондов других мировых судей“. Гадаємо, що все-ж і в таких випадках, як загальне правило, не можна припускати широкого вилучення архівних матеріалів. В одному і тому-ж місці матеріали різних мирових суддів можуть мати цінний самостійний інтерес. Коли залишити цілком фонд мирового судді, що мав свою камеру в центрі міста і через це судив в основному купецькі, міщанські та інтелігентські шари населення, то він безумовно не буде показним для вивчення суду на окраїнах міста, де живе переважно пролетарська людність. Висновок з цього треба зробити такий, що кількість в даному архівосховищі одноіменних фондів не може бути підставою для широкого вилучення з них архівних матеріалів. В кожному такому фонді треба забезпечити переховування цінних матеріалів, щоб-то провадити вилучення з них непотрібних матеріалів на загальних підставах, а не переборщати, в силу будь-яких сторонніх моментів, процес відокремлення таких матеріалів.

Проф. Веретенников в своїй статті: „До питання про порядок відокремлення непотрібних архівних матеріалів“²⁾, майже зовсім не зупиняється на принципах, які повинні вводити робітники до процесу відокремлення матеріалів (як це ми бачили у Богоявленського), а стисло та систематично розглядає питання про те, які документи

¹⁾ „Архивное дело“. Випуск V—VI Москва, стор. 83.

²⁾ Архівна Справа. № 2—3 Харків 1927 р. стор. 49—54.

безумовно можна знищувати й які слід безумовно зберігати. До документів першої категорії він відносить: 1) копії документів, що переховуються в значній кількості примірників, якщо встановлено, що оригінали копій переховуються та що копії точно відповідають оригіналу. 2) матеріали, що через різні обставини являють собою паперовий хлам (паперові покидьки) якщо відокремлено з них цікаві документи, що можуть там трапитися. 3) документи з незрозумілим текстом, чому розшифрувати їх будь-коли зовсім неможливо. Це очевидно стосується лише до одної категорії документів—до приватних телеграм. Але й серед таких телеграм можуть бути цікаві телеграми, за підписом історичної особи і т. п., які треба відокремлювати для переховування. 4) Документи, зміст яких цілком, або основними даними, відбивається по інших документах даного фонду, що переховуються. Тут потрібно дуже уважно простежити за тим, чи дійсно всі дані одного документу занесено в інші документи. Коли відбито тільки частину відомостей даного документу, то питання про його знищення можна вирішити лише встановивши, що оці невідбиті частини документа є не цінні. Це четверте положення, як бачимо, є продовження першого, тільки з глибшою його трактовкою. Так, коли, безумовно, можна знищувати документи цілком тотожні оригіналу за формою і за змістом, то само собою виникає питання про те, чи не можна знищувати і ті документи, зміст яких перенесено до інших документів з іншою формою? Чи не можна оцю прогалину в частині форми поповнити переховуванням лише зразків даних документів, а не зберігати їх в усій масі? Тут слід дати безумовно позитивну відповідь. До де-якої міри спірним може бути положення про можливість знищення тих документів, що мають неповний відбиток. Встановити-ж цінність невідбитих даних, зрозуміло, можна різно. Але, слід гадати, що при вирішенні знищити такі документи можна допуститися, в найгіршому випадку, значно менших помилок ніж при знищенні документів (справ та інш.) зовсім не відбитих. Тут можуть бути помилки, але вони не будуть торкатися основ документа, а лише його другорядних даних. Таким чином, і можливі помилки (а це нас і цікавить) при знищенні таких документів, треба розглядати, як другорядні.

До документів, які треба обов'язково переховувати, проф. Веретенніков відносить: 1) документи, що стосуються до старіших років, ніж 1870, а також документи періоду 1905—1907 й 1917—1921 р.р. Ці документи слід було-б зовсім не знищувати, але коли питання про їх знищення буде поставлено, вирішувати його треба дуже обережно. 2) Документи, що мають довідково-ділове значіння, яке встановлюється кожного разу самими установами. 3) Зразки матеріалів, що знищуються. 4) Науково-цінні документи. Цей останній пункт проф. Веретенніков зовсім не розглядає, зазначаючи лише, що встановити наукову цінність матеріалів можна тільки при вивченні внутрішнього їх змісту. Виявити наукову цінність матеріалів з належною правильністю та обґрунтованістю може тільки особа (архівіст), що має відповідну наукову підготовку.

Не можна не відмітити одного моменту в погляді проф. Веретеннікова, це є новий принцип відбивання архівних матеріалів. Що правда він не новий в повному розумінні. Глухо про нього зазначали Калачов, Богоявленський та, як побачимо нижче, говорять про нього і деякі закордонні архівісти. Практика знищення матеріалів про цей принцип вже давно знає. Так обіжник міністра народньої освіти Франції з 1877 р. про відокремлення непотрібних матеріалів з департамент-

ських архівів обґрунтовує знищення низки документів якраз на цьому принципі¹⁾. Але в теоретичному висвітленню цей принцип уперше подав проф. Веретенніков (правда, тільки у виді загальних його основ).

Слід відмітити також те, що Веретенніков гостро розділив проблему відібрання непотрібних документів на дві частини: 1) на відокремлення матеріалів, що повинні підлягати знищенню та 2) матеріалів які потрібно переховувати. Цим він безумовно підкреслив правильність того шляху, яким пішов Богоявленський²⁾, але зі свого боку самим побудованням статті він чітко вказав на потребу так саме пророблювати проблему відокремлення непотрібних матеріалів.

На цьому ми закінчуємо огляд поглядів на відокремлення непотрібних матеріалів, що висловили представники нашої архівознавчої думки. З цього огляду видно, що дуже мало уваги приділено теоретичній розробці такого складного та важливого питання. Лише 5 осіб займалися його розробкою³⁾.

Наприкінці цього розділу вважаємо за потрібне вказати на ті принципи, що є у нас більш-менш загально-визнані. Таких принципів є небагато. Це можна пояснити тим, що-до розробки вищезазначеної проблеми перелічені вище особи підходили з різною метою, через що не зачеплено де-які питання навіть загального характеру. Так, Веретенніков цілком теоретично обґрунтовує де-які принципи роботи. Богоявленський розглядає цю проблему, головне, з погляду практичного її здійснення. Автор даної статті, не зачеплюючи проблеми в цілому, спеціально розглядає питання про принцип відбивання архівних матеріалів. Більш-менш загально визнаними принципами можна вважати такі: 1) Роботу по відокремленню непотрібних документів повинні провадити компетентні особи з відповідною науковою підготовкою (Калачов, Воронов, Богоявленський, Веретенніков). 2) Перед знищенням матеріалів треба їх переглянути та ознайомитися в натурі (Воронов, Богоявленський, Веретенніков). 3) З де-яким застереженням можна знищувати розрізнений та забруднений матеріал (Богоявленський, Веретенніков, Нікітін). 4) За де-яких умов можна знищувати матеріали за принципом відбивання їх даних (де-які короткі вказівки Калачова, Богоявленського та детальніші Веретеннікова і Нікітіна). 5) Не можна знищувати старих матеріалів, датованих раніш від певного строку (Богоявленський, Веретенніков, Нікітін).

Решта принципів розглянутих вище поглядів, очевидно через тільки що зазначені причини, нашли свій відбиток лише в де-яких авторів, чому про них, як про загально-визнані принципи, тепер говорити не доводиться. А втім слід відмітити, що ті принципи, що їх підкреслено вище, як істотні, на наш погляд, є безспірні при практичному проведенні роботи по відокремленню непотрібних документів.

II.

Бажаючи, яко-мога повніше висвітлити теоретичну проробку питання про відокремлення непотрібних документів, розглянемо тепер погляди архівістів інших країн світу, зрозуміло в такій мірі як нам

¹⁾ Самоквасов. „Централизация государственных архивов Западной Европы в связи с архивной реформой в России“ Москва, 1899 г. Приложение II, стр. 9, 12, 16, 19.

²⁾ Тамож, стор. 10, 11.

³⁾ Калачов, Воронов, Богоявленський, Веретенніков та автор цієї статті, що в Архівній Справі кн. 5—6, стор. 23—34 виклав свій погляд на пристосування на практиці принципу відбивання архівних матеріалів.

удалося дістати відповідний для цього матеріал. Раніш за все зупинимось на погляді голандських архівістів Мюллера, Фейта и Фруена¹⁾. Основні положення їхнього погляду такі: 1) Взагалі не можна знищувати документів не запитавши про це думки компетентних осіб²⁾. 2) Ні в якому разі не можна знищувати оригінальні грамоти навіть, коли від них залишилися лише клаптики³⁾. Це стосується не тільки до документів державних архівів, але й до приватних актів (права). 3) Не слід знищувати документів за більш старі роки, ніж середина XVII століття⁴⁾. 4) Починаючи з XVIII століття можна знищувати різні грошові зобов'язання (документи на право володіння, орендові контракти і т. п.), коли їх основний текст переховується в суді, у нотаря та по інших установах⁵⁾. 5) Можна знищувати копії документів: 1) коли оригінали їх зберігаються в гарному стані, 2) коли копії нецінні з палеографічного боку і не належать до якої будь справи, або наряду (серії). 3) Коли нема потреби з таких копій формувати серії документів для роботи архівіста, або дослідника⁶⁾. 6) Безумовно можна знищувати матеріали розбиті, забруднені, використовувати які через це нема ніякої можливості⁷⁾. 7) Можна знищувати друковані матеріали, коли їх не оправлено та не об'єднано в серії для офіційного користування установою⁸⁾. 8) Взагалі, питання про те, можна, чи не можна знищити даний документ повинен вирішувати здоровий розум⁹⁾.

З цього вбачаємо, що більшості принципів, що їх висунули вищезазначені автори, заперечувати не доводиться. Тут ми маємо вказівки на можливість знищення: 1) того матеріалу, що по-нашому зветься мотлохом, 2) копії документів з додержанням певних умов, 3) документів грошового характеру, починаючи з XVIII століття, коли зберігається їх основний текст. Друге та третє положення є безумовно принцип відбивання одних документів в інших. Але цей момент зачеплено в самих головних рисах.

Що-до непотрібних документів не можна погодитися лише з думкою авторів про знищення друкованих матеріалів. Досвід роботи вже показав, як значна є цінність таких матеріалів, що зв'язані з тим чи іншим фондом. Їх можна знищувати лише тоді, коли будуть в достатній мірі забезпечені потреби в них архівознавчих бібліотек архівних органів та залишено необхідну кількість їх примірників для обміну з різними науковими установами та бібліотеками на інші друковані матеріали.

Треба також відмітити нереальність звертання авторів до „здорового розуму“, який нарешті повинен вирішувати долю архівних матеріалів. Очевидно самі автори визнавали недостатність своїх вказівок, чому й звернулися до здорового розуму.

¹⁾ Dr. s. Müller tr. Dr. J. A. Feith et Dr. R. Fruin. Th. A Z. „Manuel pour le classement et la Description des Archives“. A. De. Lager Za Have 1910.

Цей підручник є загально вживаний в Західній Європі, чому його перекладено на німецьку, італійську та французьку мови. На жаль в такому великому підручнику питанню про відокремлення непотрібних документів присвячено всього лише 2 стор.

²⁾ Стор. 64.

³⁾ „ 63.

⁴⁾ „ 64.

⁵⁾ „ 64, очевидно у Франції. як і у нас на руки видається другий примірник акта, а перший залишається в установі що видає акт.

⁶⁾ Стор. 64—65.

⁷⁾ „ 110.

⁸⁾ „ 110.

⁹⁾ „ 64.

Вже відзначалося, що Мюллер, Фейт і Фруен в своєму підручнику питанню про відокремлення непотрібних документів присвятили лише 2 сторінки. Англійський же архівіст Дженкінсон приділяє цьому питанню увагу більш ніж на 30 сторінках¹⁾. Основні його положення такі: 1) Можна знищувати подвійні примірники документів (дублікати)²⁾. Однак, не заперечуючи принципово проти знищення дублікатів Дженкінсон попереджує, що для встановлення тотожності дублікату треба перевірити його за оригіналом слово в слово, бо часто дрібні деталі, що їх пропущено, потім можуть відігравати основну роль в документі. Це вимагає багато часу, а іноді і зайвої роботи. Дублікатність документів Дженкінсон у всякому разі не вважає за основну підставу для знищення дублікату³⁾. 2) Можна нищити документи з негативними відповідями на запитання⁴⁾ як що реєстр („вхідний журнал“ В. Н.) подав суть документа. Коли передбачається повторити запитання (а в наслідок може надійти позитивніша відповідь), то в таких випадках слід встановити термін переховування цього документа, після якого його знищується. У всякому разі відповіді цілком позитивні та негативні можна призначити—перші на переховування, а другі—на знищення⁵⁾. 3) Не треба переховувати також рутинні документи. До них Дженкінсон відносить документи: 1) „Коли нема потреби в переховуванні самого документа і зніманні з нього копії“, 2) „коли документ такого типу треба переховувати короткий час“, 3) „коли потрібен є довгий час, для випробування документу, чи буде в ньому потреба“. 4) „Коли потрібний хоча й довгий, але встановлений законом час переховування документа“⁶⁾. 5) Документи першої групи знищуються зараз же; другої та четвертої груп після скінчення певних встановлених строків переховування і документи третьої групи повинні переховуватися невизначений час⁷⁾. В тому разі, коли серед таких документів трапляється рідкий документ, його необхідно залишити для переховування, бо знищувати можна лише нецінні документи⁸⁾. Встановлювати строки переховування для документів другої, третьої та четвертої групи повинні сами установи⁹⁾.

Не можна знищувати за Дженкінсоном серій документів, бо в серіях документів, що їх призначається на знищення, можуть трапитися документи потрібні для поповнення тих серій, які призначено переховувати¹⁰⁾.

З цієї короткої передачі погляду Дженкінсона бачимо, що він для нас майже є неприйманий. Так, що-до дублікатів безумовно повинно додержуватися тієї думки, що знищувати їх можна. Згідно з архівною практикою в УСРР не знищуються документи раніше від 1870 р.; де, дійсно, за наявності рукописних документів встановити їх дублікатність дуже важко.

Що ж до документів пізнішого часу й особливо ХХ сторіччя, то тут встановити дублікатність документів зовсім неважко. Друкування документів на друкарських машинках, множних апаратах і т. п. в ве-

1) Hilary Jenkinson M. A. F. S. A. „A Manual of archive Administration including the problems of war archives and archive Making“. Oxford 1922.

2) Тамож, стор. 110.

3) „ „ 121.

4) „ „ 130.

5) „ „ 151.

6) „ „ 151.

7) „ „ 152.

8) „ „ 152.

9) „ „ 153.

10) „ „ 154.

ликій кількості примірників, полегшує встановлення їх дублікатності. Момент дублікатності документів безумовно у нас повинен відігравати значну роль при відокремленні непотрібних документів.

Положення Дженкінсона про можливість знищення документів з негативною відповіддю на запитання при умові збереження реєстру, в якому в достатній мірі відбито суть документів, є принципово приймане, але коли це не є негативні відповіді на запитання, що зачеплюють будь-які значні питання, наприклад, неприйняті важливі проекти в різних галузях роботи і т. п., де безумовно потрібно переховувати повний текст документа для дослідницької мети. А втім хоча й ми прийнемо це положення принципово з де-яким застереженням, то його все рівно не можна у нас вжити на практиці. Справи у нас формуються не за принципом негативних та позитивних відповідей, а за певними темами - питаннями, чому по них підбираються документи і першого і другого характеру. Через те, що у нас документи до справ підшиваються, а не переховуються в папках „досьє“ у непідшитому виді і (як в Англії) вилучати зі справ документи з негативними відповідями є зовсім неможливо та неприпустимо.

Положення Дженкінсона про рутинні документи нас теж не може задоволити. Для знищення документів, що їх віднесено до першої групи, на наш погляд, Дженкінсон не дав ніяких підстав, бо ж зовсім не обгрунтовано думку про те, чому саме і які документи слід вважати за такі, що в них нема ніякої потреби. Для документів, які входять до другої, третьої та четвертої груп, таким критерієм є строки їх переховування, що повинні встановлювати самі установи. Безумовно, що установи тут візьмуть до уваги лише практичне значіння документів, тому здається, що збереження науково-цінних документів навряд чи буде забезпечено. Сам Дженкінсон зазначає, що коли адміністрація тільки зі свого погляду буде знищувати документи, то можуть бути знищені всі або майже всі старі справи¹⁾. Що правда Дженкінсон попереджує, що рідкі документи треба зберігати, а знищувати слід тільки документи цілком нецінні, але як те, так і друге поняття через їх невизначеність дають можливість різно підходити до документів. Дженкінсон заявляє, що дуже рідко можна зустріти особу, настільки підготовлену до роботи, що вона правильно відібрала-б документи дійсно не цінні, які можна знищувати²⁾. Навіть відібрання непотрібних документів істориком буває фатальним. Тому зовсім незрозумілим стає для нас те, що Дженкінсон, як бачили вище, вирішення долі документів вважає за можливе цілком покласти на установи.

Тепер зупинимося на загальних принципах відокремлення непотрібних документів, про які говорить французький архівіст Шарль Шмидт в статті: „Французские архивы и их техническая организация“³⁾. Принципи ці такі: I. Безстроочно повинні в принципі переховуватися: 1) Всі справи та реєстри, що їх закінчено до 1830 р., 2) Всі документи, що встановлюють ті чи інші права установи, організації або приватної особи, 3) Всі документи, що тепер мають, або матимуть в майбутньому історичний інтерес. II. Принципово можна знищувати: 1) документи, що їх основні дані перенесено до іншого зведеного документа, особливо коли його надруковано, 2) документи, що, мають лише тимчасовий інтерес. Їх знищується як міне певний термін.

1) Hilary Jenkinson (і т. д.), стор. 122.

2) Тамож, стор. 130.

3) „Архивное Дело“. Випуск XI—XII Москва, стор. 124—125.

Можна констатувати, що вищезазначені загальні принципи є безумовно правильні. По перше, тут вказується порівнюючи близький до сучасності строк, раніш од якого документа в принципі потрібно зберігати. Це безумовно забезпечить переховування цінних документів до 1830 р. Двома останніми принципами (що-до матеріалів, які слід зберігати) встановлюється потреба переховувати документи, що мають практичне та наукове значіння. Особливо цінно для нас є те, що основний принцип для відокремлення непотрібних документів полягає у відбиванні даних одних документів в інших. Цей принцип в УСРР теж є основний та має як-найширше пристосування.

Другий французький архівіст Фурньє зачеплює питання про відокремлення непотрібних матеріалів, але присвячує йому лише менше однієї сторінки і не дає будь-яких навіть самих загальних вказівок, які потрібно було-б покласти в основу цієї роботи¹⁾. Нарешті, в самий останній час в польському архівному журналі „Archejon” № 3 питанню про відокремлення непотрібних матеріалів Броніслав Павловський присвятив спеціальну статтю²⁾, в якій наводить такі основні принципи: 1) роботу по відокремленню непотрібних документів провадять самі установи в особі їх діловодів, 2) дрібні документи, що не мають значіння, знищують самі установи. До архівів вони передають лише найважливіші документи, 3) важливість документів визначається термінами їх переховування. І те і друге встановлюють діловоди установ, що провадять цю роботу не за своїм розумінням, а на підставі схеми розподілу справ за їх важливістю. Цю схему розробляють самі установи. Таким чином, Павловський вважає за можливе справу відокремлення непотрібних документів цілком передати самим установам.

Такий підхід до вищезазначеної справи безумовно є незадовільний. Наукова сторона питання тут ні в якій мірі не забезпечується. Наукової цінності документів ні діловоди установ, ні самі установи правильно встановити не зможуть. Вони звичайно будуть підходити до цієї справи з боку практичної цінності документів для самих установ, а не наукової їх ваги. Сам Павловський говорить, що в архіві війни у Відні в 1864—1865 р.р. польські військові архіви підпали варварському спустошенню через те, що розбірати їх доручили особам, які не мали спеціальної архівознавчої підготовки. Але слід додати, що для належного відокремлення непотрібних матеріалів є недостатня лише архівознавча підготовка, треба мати ще й відповідну наукову підготовку.

Далі Павловський для доказу доцільности такого підходу посиляється на те, що закордоном задовго до світової війни відокремлення непотрібних матеріалів покладалося на самі установи. Але слід відмітити, що це було далеко не загальним явищем. Так, за наказом шведського короля від 1885 р. по установах (міністерствах) справи проглядали особливі урядовці за призначенням міністерства. Описа ж відокремлених матеріалів обов'язково надсилалося до державного архіваря, який повинен був стежити за тим, щоб до нього не потрапили документи потрібні для історичних досліджень³⁾. У Франції, згідно обіжника міністра народньої освіти з 1887 р. відокремлення непотрібних

1) Fournier „Conseil prafique, pour le classement et l'inventaire des archives et l'edition des document historique. Ecrirts. Paris 1924 стор. 23—24.

2) B. Parlovski „Nieco o bracovaniy act”. Archejon № 3. Warch. 1928 стор. 24—29.

3) „Древности. Труды Археографической Комиссии Московского Археологического Общества”, Том I. Издание I. Москва 1898 р. Готье „Стокгольмский Государственный Архив”, стр. 87—90.

документів по департаментських архівах провадили їх архівісти, що були висококваліфікованими науково-архівними робітниками¹⁾). Наукову сторону питання, як бачимо, і в Швеції і у Франції в тій чи іншій мірі, але безумовно було забезпечено.

Навести тут погляди німецьких архівістів нам не вдалось, бо не можна було дістати потрібних для цього матеріалів. Тому пошлемося лише на відповідні місця вищезазначеної статті Павловського, що висвітлюють погляди німецьких архівістів—Фр. Легара та Є. Голтцингера. Перший з них вказує на потребу попередньо вивчити матеріяли, після чого можна знищувати документи нецінні для майбутнього. Голтцингер говорить про неможливість відокремлювати непотрібні документи за будь-якими загальними правилами і пропонує встановлювати цінність кожного документу окремо на підставі вивчення історії даної країни²⁾).

Отож як бачимо, і закордоном питання про відокремлення непотрібних матеріалів, як і у нас, теж пророблено дуже мало і, головне, в загальних рисах. Значну увагу йому приділив лише Дженкінсон, погляд якого, як вже говорилося, в наших умовах є майже цілком неприйманий. Не можна не відмітити, що в одному з основних питань між поглядом наших архівістів, що його підтримують і де-які закордонні архівісти, є принципове розходження з Дженкінсоном та особливо Павловським. Це питання про те, хто повинен провадити відокремлення непотрібних матеріалів та чи слід притягати до цієї роботи додатково ще будь-яких осіб. Погляд наших архівістів такий, що цю роботу повинні виконувати компетентні особи з відповідною науковою підготовкою, причому для остаточного вирішення справи про знищення даних документів необхідно також запитувати про думку фахівців відповідних наукових дисциплін. Цю думку висловлюють також Мюллер, Фейт та Фруен, Дженкінсон же вважає можливим покласти цю роботу на самі установи, а Павловський іде в цьому напрямкові ще далі і виконання роботи фактично покладає на діловодів установ. Нам здається що кінець-кінцем хто-б не провадив фактичне відокремлення непотрібних матеріалів, але принципово вирішувати їхню долю без участі наукових робітників ні в якому разі не можна. Це є такий мінімум забезпечення наукової сторони справи, що без нього обійтися аж ніяк не доводиться. Які-б інструкції та схеми розподілу матеріалів на цінні та нецінні не виробляли самі установи, треба одверто сказати, що по них наукова сторона справи навіть у мінімально-потрібній мірі не буде забезпечена. Знищення архівних матеріалів самими установами за дореволюційних часів у Росії є прекрасний цьому доказ.

Треба також зазначити, що де-які принципи, відмічені нами як-більш менш загально-визнані, мають свій відбиток в поглядах де-яких авторів закордону. Так про потребу забезпечення наукової сторони справи говорять Мюллер, Фейт та Фруен. Вони-ж вказують на можливість знищення забрудненого і розпорошеного матеріялу та на потребу збереження матеріалів, датованих раніш од певного строку.

¹⁾ Самоквасов. „Централизация государственных архивов Западной Европы в связи с архивной реформой в России“. Москва, 1899 стор. 80, 102 і додаток II, стор. 20.

²⁾ В останній час до Харькова надіслано німецького журналу „Archivalische Zeitschrift“ Dritte folge. Dritter Band. Der ganzen Reihe 36 Band. Munchen 1926. В цьому журналі про наше питання вміщено статтю: „Fragen der Abtrennung — scheidung“ Von Otto Muller — стор. 188—215. Тому, що в цей час наш журнал вже здали до друку, використати вищезгадану статтю Мюллера ми не мали можливості. Цю статтю розглянемо пізніше.

Ці-ж автори говорять про принцип виявлення відбивання матеріалів (грошові зобов'язання та копії документів). Це ми вважаємо за найпростіший вид відбивання матеріалів. Про принципову можливість знищення копій (дублікатів) говорить і Дженкінсон. Дженкінсон дає також безпосередні вказівки на пристосування принципу відбивання матеріалів, коли говорить про знищення документів з негативною відповіддю при умові відбивання основних даних їх змісту в реєстрі. (Це вже є складніший вид відбивання матеріалів.) На принцип відбивання вказує також Шмидт.

Зі всього вищевказаного ми бачили, що теоретично проблему відокремлення непотрібних архівних матеріалів як нашими, так і закордонними архівістами пророблено занадто мало. Увагу в цій справі, головне, звертали на висвітлення загальних принципів роботи. Конкретним же моментам цієї проблеми майже зовсім нічого не присвячено. Але отут якраз і почувається певна прогалина, заповнити яку конкретним матеріалом безумовно повинно бути одним з наших першочергових завдань.

Залишаючись цілком на своїй давній точці зору що-до застосування на практиці принципу відбивання архівних матеріалів, вважаємо, що користуючись ним можна задовільно (крім де-яких випадків) вирішити питання про можливість знищувати масові типові документи (діловодні форми). Порівнюючи легко також вирішити питання про потребу переховувати значну низку справ та книжок кожного фонду, що належить до основних відділів та частин, які відігравали основну керівну роль в роботі даних установ. Побіжне ознайомлення з такими матеріалами покаже, що їх треба переховувати. І, нарешті, надзвичайно важко вирішити питання чи треба переховувати, чи то знищувати велику кількість справ (так би мовити, — „звичайних справ“), про які кожного разу можуть виникати сумніви—чи переховувати їх, чи нищити? Проробити питання про те, як бути з такими справами, значить—заповнити прогалину, про яку допіру говорилося. Гадаємо, що висвітлюючи в архівознавчій літературі питання про те, які групи подібних справ по окремих фондах (в першу чергу, по типових масових фондах) мають науково-історичне значіння та які його не мають, як раз будемо влучати в мету.

Прекрасне вражіння в цьому напрямкові справляє остання стаття Богоявленського: „О разборке фондов Окружных Судов по гражданскому отделению“¹⁾, що, безумовно, одну з ділянок вищевказаної прогалини вже заповнила.

В. Нікітін.

¹⁾ „Архивное Дело“. Випуск XIV. Москва 1928 г., стор. 39—42.

Полтавський Краєвий Історичний Архів.

Історію Полтавського Краєвого Історичного Архіву треба починати з моменту організації в Полтаві в 1917 році так званого „Політичного Архіву“, фонди якого було положено в основу „Центрального Історичного Архіву Полтавщини“, заснованого в 1918 році. З організацією в 1922 році Полтавського Губарху, „Центральний Історичний Архів“ увійшов до складу останнього, як автономна складова частина його, під назвою „Полтавський Губерніяльний Історичний Архів“. Коли-ж в 1925 році Губарх було ліквідовано, а фонди його передано до новоутвореного Полтавського Окрарху, „Губерніяльний Історичний Архів“ також увійшов до складу Окрарху під назвою „Історичний Архів при Окрарху“. Так він і проіснував аж до організації в Полтаві Краєвого Історичного Архіву¹⁾.

Як і всі інші, Полтавський Краєвий Історичний Архів почав існувати з першого листопаду 1926 року. До останнього часу Архів приймав матеріал лише від Полтавського Окрарху²⁾. До сьогодні прийнято всього 1092 фонди, лін. розміром 4.618,26 метра; з цього числа фондів дореволюційних установ — 810, лін. розміром 3.927,78 метр. і установ революційного часу — (з 1917 року) 282, лін. розміром 690,48 м.³⁾.

Стан цих матеріалів на сьогодні визначається такими даними: із 810 фондів дореволюційних установ розібрано й описано 177 фондів, лін. розміром 540,36 метра, саме розібрано 578 фондів, лін. розміром 2335,44 метра, і нерозібраних ще залишилося 55 фондів, лін. розміром 1051,98 метра; із 282 фондів установ революційного часу розібрано й описано 222 фонди, лін. розміром 683,40 метра, саме розібрано 59 фондів, лін. розміром 7,02 метра і не розібраним залишився один фонд, лін. розміром 0,06 метра. Не зайвим буде подати до цих даних де-які коментарі: фактично в архівосховищі немає ні одного фонду, нерозібраного в той, чи іншій спосіб, але розборка тих із них, які тут поставлено в рубрики „нерозібраних“, не задовольняє сучасним вимо-

¹⁾ Докладніші відомості за наведений вище історичний період можна знайти в статті моїй „До історії архівної справи на Полтавщині“. Архівна Справа ч. 5–6.

²⁾ Перешкодою для концентрації матеріалів з інших округ Полтавщини був та й тепер ще залишається в силі — брак помешкання. До останнього часу Архів містився в перевантаженому помешканні Окрарху, за рахунок якого він тільки і міг зростати. Лише влітку 1928 року, після одремонтування одержаного Архівом додаткового приміщення (церкви кол. Хрестовоздвиженського монастиря), він міг розвантажити своє архівосховище та розмежуватися з Окрархом в основному приміщенні. Проте, це мало поліпшило справу з помешканням. І хоч в 1929 році, з переходом Окрарха в його нове приміщення, Архівові буде передано старе помешкання Окрарху, однак і після цього проблема дальнішого поширення помешкання залишиться в силі, особливо в зв'язку з концентрацією матеріалів з інших округ, а також через те, що $\frac{2}{3}$ наявної площі архівосховища складається з підвальних помешкань, в значній своїй частині сирих та темних.

³⁾ В додаткові до цієї статті вміщено список фондів, що тепер зосереджено їх в Полтавському Краєвому Архіві.

гам. Із наведених вище даних видно також, що фонди установ революційного часу перебувають у кращому стані, ніж фонди установ до-революційних; на впорядкування (розборку та опис) цих фондів було звернуто особливу увагу підчас підготовки до святкування Х роковин Жовтня. Фактично майже всі фонди революційного часу для наукового використання приступні.

Далі ми подаємо коротеньку характеристику груп та окремих фондів Полтавського Краєвого Архіву з боку їхнього змісту та наукової ваги.

Історико-революційні фонди¹⁾. Із числа фондів, що мають історико-революційне значіння, на перше місце треба поставити архів „Полтавского Губернского Жандармского Управления“. Хронологічно фонд цей охоплює час з 1837 по 1917 р.р., одначе, до 80-х, чи навіть 90-х років минулого століття є лише окремі справи. Хоч його (фонд) описано ще протягом 1921—23 р.р., але опис цей не зовсім відповідає сучасним вимогам. Фонд цей зберігся далеко неповним (2.746 справ). Одначе, й в такому складі він має надзвичайний науковий інтерес. Всі більш-менш значні політичні організації кол. царської Росії, особливо з 90-х р.р., мають в ньому відбиток своєї діяльності. (РСДРП, Рос. СР., „Бунд“, „Поалей-Ціон“, анархісти, УПСР та інші).- Найбільше-ж повно відбилася діяльність РУП, УСДРП та СД „Спілки“. Цей останній факт має особливе значіння тому, що згадані політичні організації мали Полтавщину за головний свій осідок. Досить повно відбив цей фонд селянські розрухи 1902 р., революцію 1905 р. та ролю в ній на Полтавщині В. Г. Короленка, зокрема, в справі вбивства „старшого советника Губернского Правления“ Филонова, заворушення серед робітників та селян, то-що. У складі фонду є великий альбом політичних діячів самих різних напрямків.

Дуже цінним додатком до цього фонду є фонди „Полтавской губернской тюремной инспекции“, „Полтавского губернского попечительного о тюрьмах комитета“, „Полтавского окружного суда“, „Прокурора Полтавского окружного суда“, таємне діловодство „Полтавского губернатора“ та „Полтавского губернского правления“. Хоч не всі ці фонди збереглися повно (як, наприклад, „Полтавского окружного суда“, „Прокурора Полтавского окружного суда“, та „Полтавской губернской тюремной инспекции“), але основні революційні події вони відбивають досить повно.

Серед матеріалів історико-революційного значіння великий науковий інтерес має таємне діловодство „Черниговского, Полтавского и Харьковского генерал-губернатора“, що збереглося досить повно і має канцелярського опису. Діловодство це подає матеріали до рев. руху за цікавий та ще мало досліджений період з 1836 по 1856 р.р. У цих матеріалах ми надібуємо, напр., відомості про полтавських (та й взагалі) Кирило-Методіївців (Андрузький, Савич, Маркович, Навроцький, Шевченко, Куліш, Білозерський).

Період від Лютого до Жовтня²⁾ знайшов свій відбиток у низці фондів цього періоду, як ось: „Полтавского губернского общественного комитета“, „Полтавского губернского комиссара Временного Правительства“, „Полтавського губерніяльного комісара Центральної Ради“, „Полтавского Совета Рабочих и Солдатских Депутатов“, „Полтавського губерніяльного земельного комітету“ та інш. Всі названі фонди зберег-

1) В списку ці фонди розташовано по відповідних рубриках за функціями установ, до яких вони стосуються.

2) На Полтавщині цей період тягся від Лютневої революції до початку січня 1918 р.

лися не цілком, але всеж таки досить повно; всі вони описані. Взяті разом вони подають яскраві відомості до таких моментів: 1) процес формування буржуазної влади на Полтавщині, 2) земельну політику тимчасового уряду та ставлення до неї з боку селянських мас, 3) продовольчу політику тимчасового уряду, 4) політику тимчасового уряду в робітничому питанні, 5) національний момент на Полтавщині та політику Центральної Ради у наведених вище питаннях, то-що. Зокрема, матеріяли „Полтавского Совета Рабочих и Солдатских Депутатов“ цікаві з того боку, що подають політику Полтавської більшовицької організації в соціальному та національному питаннях, особливо у взаємовідносинах з органами Центральної Ради.

Цінні фонди „Полтавського губерніяльного старости“ (1918 р., 209 справ) та деникинського „Окружного инспектора Киевского учебного округа на правах попечителя“ (1919 р., 13 справ). Обидва ці фонди збереглися не цілком, але порівнюючи повно. Матеріяли „Губерніяльного старости“ подають яскраві відомості про боротьбу гетьманщини з робітничим, селянським та професійним рухом, зокрема, за Всеукраїнську професійну нараду в Києві в 1918 р. Матеріяли „Окружного инспектора“ подають відомості про політику деникинщини в галузі освіти та українського національного питання. Обидва фонди описано.

Адміністративно-судові фонди. Із фондів адміністративних установ не можна не згадати про такі: 1) „Малороссийский военный генерал-губернатор“ (1802—1835 р.р.); 2) „Полтавский, Харьковский и Черниговский генерал-губернатор“ (1836—1856 р.р.); 3) „Канцелярия Полтавского гражданского губернатора“ (1811—1917 р.р.); 4) „Полтавское губернское правление“ (1802—1919 р.р.¹).—Усі ці фонди мають старі канцелярські описи, більш того, є описи справ, знищених у свій час за розпорядженням губернатора та міністра внутрішніх справ. Коли взяти до уваги, що фонд „Малороссийского генерал-губернатора“ та „Полтавского, Харьковского и Черниговского генерал-губернатора“ є фондами обласного значіння²), що Полтавщина³) в економічному, соціальному та політичному відношеннях в ХІХ столітті посідала одне з перших місць на Лівобережній Україні та що згадані чотири фонди збереглися повно, то стане зрозуміло, що доводити їх виняткову наукову цінність буде зайвим. До того ще хоч часткове уявлення про цю цінність подають видання „Полтавской Губернской Ученой Архивной Комиссии“, які в учених колах добре відомі⁴). На жаль, за браком помешкання фонди ці і до цього часу перебувають у старому своєму сховищі (підвальне помешкання буд. ОВК'а), сирому, темному та холодному, а тому неприступному для постійних робіт над ними.

Величезний науковий скарб уявляють із себе численні судові фонди установ ХVІІІ та першої половини ХІХ століття (до судової реформи 1864 р.), як от: „гродские суды“, „поветовые земские суды“, „подкоморские суды“, „Полтавский малороссийский генеральный суд“ (пав-

¹) Усі ці фонди за дореволюційного часу переховувалися в т. з. „Архиве Полтавского губернского правления“. Випадково якось вони пройшли цілими через увесь революційний час і збереглися повно, коли не брати до уваги того прикрого факту, що значну кількість цих справ забрав був до себе на квартиру для студій полтавський історик І. Ф. Павловський, а після його смерті вони попали на базар.

²) До складу „Малороссийского генерал-губернаторства“ входили кол. Чернігівська та Полтавська губернії; до „Полтавского, Харьковского и Черниговского генерал-губернаторств“ входили губернії, що їх позначено в назві генерал-губернаторства.

³) Термін „Полтавщина“ взято в межах кол. Полтавської губернії.

⁴) Див. „Труды Полтавской Ученой Архивной Комиссии“.

лівський), „Полтавский малороссийский совестный суд“, „Полтавская палата уголовного суда“, „Полтавская палата гражданского суда“, „Уездные суды“, „Поветовые (павлівські) земские суды“, „Дворянские опеки“, „Межевые уездные суды“, „Словесные суды“, то-що. Описів на ці фонди немає, але їх уже розібрано, розложено на роки, пов'язано, заярликовано і на ярликах зазначено хронологічні межі. До розборки вони уявляли з себе хаотичну купу архівного матеріалу, лін. розміром до 570 метрів, що раніше переховувався в т. з. „Центральному архиве Полтавского окружного суда“. Із цих фондів, що, безперечно річ, всі мають великий науковий інтерес, звертають на себе окрему увагу такі фонди: 1) „Полтавский малороссийский генеральный суд“ (1801—1833 р.р., 2373 справ та книг), що зберігся повно і 2) „Полтавский малороссийский совестный суд“ (1803—1858 р.р., 672 справи); завдяки специфічній компетенції „Совестных судов“, фонд цей набирає великого значіння: в ньому ми маємо численні матеріали, що характеризують культурно-ідеологічні та побутові відносини того часу, протягом якого він існував; зокрема, цінні відомості подає він до характеристики побуту кріпаків та поміщиків.

З фондів адміністративних установ старого часу (XVIII століття) велику наукову цінність уявляють такі фонди: 1) „Екатерининской провинциальной канцелярии“ (1779—1783 р.р. 14 справ та книг); особливо цінні в цьому фонді актові книги, зокрема, „сделки“ на кріпаків і 2) „Царичанская воеводская канцелярия“ (1780—1783 р.р., 4110 справ та книг); фонд зберігся досить повно, а до того є унікум.

Крім вищезгаданих фондів XVIII століття треба зазначити такі фрагменти фондів видатної наукової ваги: 1) „Полковая полтавская канцелярия“ (1661—1785 р.р., 75 книг та справ); тут збереглися, головним чином, „определения“ (всі за 1752—1785 р.р.), актові книги (1661—1684; 1712—1733 р.р.) та „Генеральное следствие о местностях Полтавского полку“ (1729—1730 р.р.). 2) „Полковый полтавский суд“ (1752—1764 р.р., 13 справ); майже всі справи торкаються гайдамацького руху. 3) „Велико-Будиская сотенная канцелярия“ (1754.—1867 р.р., 9 актових книг¹⁾).

Із фондів землеустрійних установ треба відзначити такі: 1) „Полтавская межевая палата“ (1860—1887 р.р.) та „Полтавская губернская землеустроительная комиссия“ (1907—1917 р.р.). Обидва фонди лише розібрані (і то недосконало), а тому користуватися ними зараз майже неможливо; в своїх хрон. межах вони збереглися досить повно, коли не брати до уваги, що знищена підчас революції та громадянської війни значна частина аплікацій. За наукову цінність фонду „Межевой палаты“ свідчить низка окремих видань, написаних за її матеріалами²⁾. Із справ „Полтавской губернской землеустроительной комиссии“ звертають на себе особливу увагу ті, які подають відомості про видачу позик із спеціального кредиту сільським громадам та окремим селянам на сільське будівництво та на купівлю худоби то-що, у зв'язку з століпінською земельною реформою.

¹⁾ Ці останні фонди та інші часів старої гетьманщини зберігаються в Полтавському Краєвому Історичному Архіві тимчасово, бо вирішено передати їх до Центрального Історичного Архіву в Харкові, чому їх не занесено до списку, що друкується нижче.

²⁾ Див., напр., 1. „Сведения о ходе межевания в Полтавской губ.“ Полтава. 1862 р., 2. „Записка Председателя Полтавской межевой палаты о положении межевания в губернии“. Полтава, 1879 р. 3. „Отчет по межеванию Полтавской губ. и положение о размежевании Черниговской и Полтавской губ.“ Полтава. 1905 р. і 4. В. Н. Василенко. „К истории о размежевании земель в Полтавской губ.“ Полтава, 1905 р.

З інших фондів адміністративно-державних установ новішого часу за браком місця я зупинюся докладніше лише на фонді „Бюро Южно-Русской областной земской переселенческой организации“ (1906—1918 р.р.), як на фонді специфічному та, в своєму роді, єдиному. „Бюро“ утворили українські земства (Полтавське, Харківське, Чернігівське, Київське, Херсонське, Катеринославське, Подільське та Басарабське) для організації переселенчеської стихії, що вибухла була з особливою силою після революції 1905 р. З цього як раз боку фонд й має важливе наукове значіння; зберігся він повно.

Фінансово-економічні фонди. Фінансово-економічні фонди установ, які існували в м. Полтаві, збереглися досить повно. Серед цих фондів на перше місце треба поставити фонд „Полтавского крестьянского поземельного банка“ (1882—1917 р.р.) який зберігся особливо повно (520 справ та книг). Серед справ (книг) є особисті рахунки продавців та покупців землі із зазначенням маєткового стану тих і других, річні відчити банку то-що. З наукового боку фонд цей дуже цінний, бо подає відомості про комплекс питань, звязаних з переходом земельної власності від великих земельних власників до дрібних. Дуже цінним доповненням до цього фонду є фонд „Полтавского отделения государственного дворянского земельного банка“ (1885—1917 р.р.), що він подає відомості про стан дворянського землеволодіння.

Із фонду „Полтавской казенной палаты“, який зберігся на 50%, до Краєвого Архіву поступили поки-що лише „Ревизские сказки“. З інших „отделений“ збереглися такі: „общее“, „казначейское“, „контрольное“, „ревизионное“ та „винное“.

На велику увагу наукового дослідувача заслуговують численні фонди цукроварень, що разом охоплюють період з 1902 по 1923 р. і в цих хрон. межах збереглися досить повно. Фонди ці містять матеріяли про стосунки цукроварень з поміщицькими економіями та селянськими господарствами та інші матеріяли, що подають відомості про економіку, класові відносини та побут в галузі цукрової промисловости.

Із продовольчих фондів особливо цінним є архівний фонд „Полтавского губернского продовольственного комитета (Опродкомарм I Запасный, 1914—1921 р.р.)“, який зберігся повно; в ньому відбилася продовольча політика царського уряду часу імперіялістичної війни, продовольча політика Тимчасового Уряду та Центральної Ради і особливо повно продовольча політика Радянської влади, в тому числі й її I-го та II-го періодів.

Фонди самоврядувань. Із фондів самоврядувань найстарішими є фонди магістратів та ратуш. їх дуже багато й збереглися вони по більшості добре. Де-які з них мають чимало справ старих українських магістратів та ратуш (до запровадження катеринівської губерніяльної реформи).

Із фондів новішого часу значне наукове та практичне значіння має фонд „Полтавской губернской земской управы“ (1847—1920 р.р.), особливо в звязку з її численними друкованими виданнями. Економічна, а почасти й політична історія Полтавщини відбилася в цьому фонді повно та яскраво. Значна частина його (фонду) загинула підчас громадянської війни, але основні матеріяли залишилися, а друковані видання збереглися зовсім повно.

Дуже цінні численні фонди дворянських установ та організацій Полтавщини, що охоплюють період з 1802 по 1919 р. і, лише за невеликими винятками, збереглися повно. Ці фонди подають яскраву картину економічного стану дворянства та кріпаків, а також містять

цілу низку проєктів „по улучшению быта крестьян“. На жаль, фонди ці остаточно не розібрано, а тому використовувати їх в науково-дослідницьких цілях ще не можна.

Фонди установ освіти. Освітнянські фонди Полтавщини під час революції та громадянської війни постраждали найбільше. Тим більшої наукової вартості, за цієї умови, набирають фонди „Полтавской 1-й мужской гимназии“ (1802—1920 р.р.) та „Дирекции народных училищ Полтавской губ.“ (1802—1917 р.р.), які збереглися зовсім повно за весь час існування обох цих установ. Для студіювання освітньої справи взагалі, а на Полтавщині зокрема, фонди ці мають виключно важливе значіння. В обох фондах ми зустрічаємо, наприклад, відомості про недільні школи на Полтавщині, про боротьбу з українським та взагалі революційним рухом так серед педагогічного персоналу, як і серед учнів Полтавщини, про те, який відгук знайшла революція 1905 року в галузі освіти, то-що. Обидва фонди хоч і розібрано ще 1923 року, але недосконало і використання їх поки-що науковими робітниками зв'язане із значними труднощами.

Фонди установ культу. Із культових фондів на перше місце треба поставити архівний фонд „Полтавской духовной консистории“, яка до переїзду до Полтави мала за свій осідок м. Переяслав. Фонд цей зберігся абсолютно повно. Матеріали „Полтавской Духовной Консистории“ широко відбилися в „Трудах Полтавской Ученой Архивной Комиссии“, але, на жаль, з певного погляду (релігійного), а в той же час архів цей має значно ширше значіння: у ньому має свій відбиток господарство де-кількох монастирів (Полтавського Хрестовоздвиженського, Лубенського, Мгарського, Велико-Будищанського, навіть Батуринського), не говорячи уже про церкви та закриті ще до революції монастирі, а також культурно-ідеологічний стан та побутові відносини не лише духівництва, а й мирян; відбилося в ньому і ставлення духівництва до революційних та громадських рухів і настроїв. Фонд цей має сумарного опису такого характеру, що дозволяє його використання вже й зараз. Серед численних фондів церков Полтавської Епархії дуже цінні з наукового боку матеріали старого часу, зокрема, літописи окремих церков, в яких відбилося життя й найближчих околиць.

Приватні архіви. На приватні фонди Полтавський Краєвий Архів особливо багатий. Але головне не кількість цих фондів, а їх наукова цінність, доводити яку було-б цілковито зайвою працею при умові, що в наукових колах вона широко відома. Досить повну характеристику фам. архіву кн. Репніних подав проф. Рибаків І. Ф., хоч й з де-яким „пренебрежением“ до справ економічного характеру¹⁾, а величезну наукову цінність фам. архіву кн. Кочубеїв частково видно вже із праць проф. Клепацького П. Г.²⁾.

Не менш цінні, хоч й менші розміром, такі фам. фонди, як „Архівна Збірка Скаржинської“ та „Фамільний архів Галаганів“, що характером своїх справ тотожні з двома попередніми фондами, до яких вони є дуже цінним доповненням. На жаль, і фонд кн. Репніних і фонд кн. Кочубеїв збереглися неповно, хоч точно встановити розміри пошкодження до цього часу не вдалося; у всякому разі, пошкодження це не так значне. Що-до фонду Галаганів, то в Краєвому Архіві є лише

¹⁾ Журнал „Червоний Шлях“. 1924 р. ч. 7, стор. 218 – 222.

²⁾ 1. „Записки Полтавського Наукового Т-ва“ т. II. Полтава, 1928 р. 2. „Ювілейний збірник на пошану акад. Багалія“ вид. ВУАН. Київ. 1927 р. 3. „Збірник на пошану акад. Грушевського“, вид. ВУАН, Київ, 1925-27 р. 4. „Записки Полтавського ІНО“, т. т. 2 та 4.

незначна частка його, основна-ж частина тимчасово переховується в Прилуцькому Окрарху. Всі згадані чотири фонди описані і вже здавна наукові робітники використовують їх.

За браком місця я міг зупинитися лише на самих основних фондах і то дуже коротко. Але й сказане подає досить яскраве явлення про те, які наукові скарби переховуються в Полтавському Краєвому Історичному Архіві. Недарма ж ціми скарбами цікавляться наукові робітники не лише м. Полтави, а й усієї України та, навіть, і інших міст Радянського Союзу. Протягом останніх п'яти років (1924—1928 р.р. включно) за матеріялами Архіву опрацьовано та надруковано 82 наукових праці, не враховуючи до цього числа дрібних статей та заміток. Друкувалися ці праці в таких виданнях: „Записки Полтавського ІНО.“, „Записки Полтавського Наукового Т-ва“, журнал „Україна“, Журнал „Червоний Шлях“, „Записки історично-філологічного відділу ВУАН“, „Етнографічний Вісник ВУАН“, „Ювілейний збірник на пошану акад. М. Грушевського“, „Ювілейний збірник на пошану акад. Д. Багалія“, „Науковий збірник історичної секції ВУАН“, Збірник „За 100 літ“ історичної секції ВУАН, в низці інших видань, а де-які вийшли окремими виданнями.

Ф. Гарасименко.

Список фондів Полтавського Краєвого Історичного Архіву.

І. Фонди адміністративно-судові.

		Хронол. межі	Лін. розмір
1	Ново-Сенжаровской воеводской канц. . .	1771—1781	0,04 м.
2	Царичанской воеводской канц.	1780—1783	2,45 „
3	Полтавской провинциальной канц.	1776	0,65 „
4	Екатерининской провинциальной канц. . .	1779—1783	0,15 „
5	Полтавского приказа общественного при- зрения	1784—1864	90 „
6	Константиноградского городничего	1785—1811	0,05 „
7	Константиноградской управы благочиния .	1786—1793	0,01 „
8—11	Нижних земских судов: Кобеляцкого, Кон- стантиноградского, Миргородского, Роменского	1797—1833	0,31 „
12	Малороссийского военного генерал-губер- натора	1802—1835	170,38 „
13	Полтавского губернского правления	1802—1919	627 „
14	Полтавского губернского прокурора . . .	1802—1870	7,01 „
15	Полтавской губ. чертежной	1802—1916	35 „
16	Полтавской врачебной управы	1802—1860	25 „
17	Полтавского губ. комитета о водворении в Полтавской губ. иностранных суконных фабри- кантов	1805—1868	12,25 „
18	Канцелярии Полтавского губернатора . . .	1811—1917	70 „
19	Управления губ. начальника Полтавского дворянского земского войска	1812—1814	0,72 „
20	Полтавского богоугодного заведения . . .	1814—1920	25 „
21	Полтавского губ. архитектора	1818—1838	1,3 „
22	Полтавской губ. комиссии народного продо- вольствия	1822—1867	17,01 „
23	Полтавского губ. присутствия	1827—1914	32 „
24	Полтавского, Харьковського и Черниговского военного генерал-губернатора	1836—1856	119,68 „
25	Кобеляцкого уездного оспенного комитета	1836—1841	0,01 „

	Хронол. межі.	Лін. розмір
26 Полтавской губ. посреднической комиссии для полюбовного размежевания	1839	0,16 м.
27 Полтавского губ. статистического комитета	1842—1902	8,55 „
28 Полтавского губ. комитета для наблюдения за раздробительною продажей горячего вина	1842—1851	1,25 „
29 Полтавского губ. особого о земских повинностях присутствия	1847—1873	10,02 „
30 Полтавского губ. комитета организации ополчения	1855—1856	1,71 „
31 Полтавского губ. попечительного о тюрьмах комитета	1857—1907	28 „
32 Константиноградского уездного отделения попечительного о тюрьмах комитета . .	1858—1900	0,5 „
33 Константиноградской уездной квартирной комиссии	1858—1875	0,05 „
34 Кременчугского уездного землемера . . .	1851—1857	0,02 „
35 Гадячского уездного землемера	1859—1863	0,01 „
36 Полтавской межевой палаты	1860—1887	15 „
37—38 Мировых посредников 2-го и 3-го участков Константиноградского уезда Полтавской губ. .	1861—1870	0,02 „
39 С'езда мировых посредников Константиноградского уезда Полтавской губ.	1861—1865	0,04 „
40 Полтавского губ. по крестьянским делам присутствия	1861—1890	121,03 „
41 Константиноградского уездного по крестьянским делам присутствия	1861—1887	0,2 „
42 Константиноградского уездного по воинской комиссии присутствия	1870—1919	1,3 „
43 Константиноградского тюремного замка . .	1871—1909	0,3 „
44 Полтавского губ. по воинской повинности присутствия	1882—1899	0,1 „
45 Сухаробовского (Хорольского у. Полт. губ.) сельского правления	1880—1910	0,4 „
46 Полтавской губ. тюремной инспекции . .	1891—1917	6,5 „
47 Полтавского губ. жандармского управления	1891—1917	24 „
48 Переписных комиссий Полтавской губ. по проведению первой всеобщей переписи . .	1897	35,5 „
49 Роменского городского по квартирному налогу присутствия	1899	0,02 „
50 Бюро южно-русской областной земской переселенческой организации	1906—1918	1,5 „
51 Полтавской губ. землеустроительной комиссии	1907—1917	14 „
52—67 Уездных землеустроительных комиссий: Гадячской, Зеньковской, Золотоношской, Кобелякской, Константиноградской, Кременчугской, Лохвицкой, Лубенской, Миргородской, Перясловской, Пирятинской, Прилукской, Роменской, Хорольской ¹⁾	1906—1917	8,1 „
68—69 Волостных правлений: Площанского, Рунивского	1907—1916	0,055 „
70 Константиноградского уездного полицейского управления	1827—1909	0,5 „
71 Зеньковской городской полиции	1856	0,06 „
72 Кременчугской городской полиции	1858	0,16 „
73 Хорольского уездного полицейского управления	1857—1866	0,06 „
74 Роменского уездного полицейского управления	1859—1873	0,3 „
75 Лохвицкого уезд. полицейского управления	1864	0,01 „
76 Кременчугского уездн. полицейского управления	1864	0,01 „

¹⁾ З перелічених фондів найбільше зберігся фонд Полтавської комісії, що має матеріалів за лін. розміром 4,5 м., потім Золотоношської — 1,2 м. і Константиноградської — 1 м. Інші фонди збереглися значно менше.

		Хронол. межі.	Лін. розмір
77	Константиноградского уездного исправника	1876	0,01 м.
78	Пристава I-го стана Константиноградского уезда	1881—1885	0,06 „
79	Полтавского городского полицейского управления	1895—1908	0,5 „
80	Полтавского полицмейстера	1895—1903	0,5 „
81	Полтавского сыскного отделения	1907—1917	0,25 „
82	Полтавской почтово-телеграфной конторы .	1913—1922	3,5 „
83	Полтавского губ. почтово-телеграфного отделения	1918—1922	1,17 „
84—193	Почтово-телеграфных отделений: Белоцерковского, Бригадировского, Братешковского, Гадячского, Зеньковского, Гельмязеевского, Драбовского, та інш. (всього 110 відділень) .	1889—1924	27,52 „
194	Полтавського губерніяльного відділу народного зв'язку	1920—1922	8
195—214	Поштово-телеграфних філій: Баляснівської, Білоцерківської, Божківської, Бутенківської та інш. (всього 20 філій)	1923—1927	2,45 „
215	Полтавской окружной комиссии по выборам во Всероссийское учредительное собрание .	1917	1,5 „
216	Полтавської окружної комісії по виборам українських установчих зборів	1917	3,5 „
217	Полтавського губерніяльного земельного комітету	1917—1918	2 „
218	Канцелярії Полтавського губерніяльного комісара тимчасового уряду та комісара Центральної Ради	1917—1918	0,5 „
219	Кигичівської волосної народньої управи .	1917—1919	0,02 „
220	Лохвицької повітової народньої управи . .	1918	0,3 „
221	Полтавського губерніяльного юридичного	1918	0,13 „
222	Полтавськ. губерніяльної земельної комісії відділу	1917	0,8 „
223	Полтав. губ. земельної ліквідаційної комісії	1918	0,3 „
224	Полтав. повітової земельної комісії . . .	1918	0,07 „
225	Полтавського Губерніяльного старости . .	1918	1 „
226	Полтав. губ. комісара Директорії УНР . .	1918	0,03 „
227	Миргородської повітової народньої ради .	1918	0,02 „
228	Пирятинского военно-революционного комитета	1918	0,01 „
229	Отд. управления Гадячского Испол. Комитета Совета рабочих, солдатских, крестьянских и батрацких депутатов	1918—1919	0,01 „
230	Полтавского Губерн. Исполнительного Комитета	1918	0,05 „
231	Полтавськ. губ. комітету охорони пам'яток старовини, мистецтва та природи	1918—1922	1 „
232	Роменского военно-революционного и Испол. Комитета Совета Рабочих, солдатских и крестьянских депутатов	1918—1919	0,07 „
233	Ликвидационной комиссии по ликвидации дел Роменского Совета рабочих, солдатских и крестьянских депутатов	1918	0,01 „
234	Подолківського волосного революційного та виконавчого комітету	1918	0,01 „
235	Сарського волосного революційного та виконавчого комітету	1918	0,01 „
236	Канц. совета 133-го эвако-госпиталя . . .	1918	0,02 „
237	Полтавського губ. комісаріату охорони здоров'я	1919	0,01 „
238	Уполномоченного Министерства земледелия и землеустройства Полтав. губ.	1919	0,12 „
239	Земельно-жилищного отдела Полтавского Совета рабочих и красноармейских депутатов.	1919	0,5 „
240	Полтавского губ. земельного управления . .	1919—1921	7 „

		Хронол. межі	Лін. розмір
241—243	Уездных земельных отделов: Кобелякского, Лубенского, Хорольского	1919—1923	3,33 м.
244	Полтавской губ. чрезвычайной комиссии	1919	0,02 „
245	Черкасского концентрационного лагеря	1919—1921	0,24 „
246	Полтавского губ. карательного отд., Исправительного тюремного отдела, Полтавского губ. управления местами лишения свободы	1919—1922	1,3 „
247	Полтавской губ. тюрьмы	1920—1923	0,17 „
248	Полтавского дома принудительных работ (Допр)	1920—1923	2,5 „
249	Подотдела принудительных работ при Полтавском губ. Исполнительном комитете	1920—1921	0,5 „
250	Полтав. концентрационного лагеря и Полтав. лагеря принудительных работ	1920—1922	0,8 „
251	Подотдела принудительных работ при Кременчугском губ. исполнит. комитете и Кременчугского концентрационного лагеря	1920—1921	1,85 „
252	Кременчугского губ. карательного и исправительного подотдела	1920—1922	1 „
253	Константиноградского уездного революционного комитета	1920	0,09 „
254	Полтавской губ. рабоче-крестьянской инспекции	1920	0,1 „
255	Полтавского губ. лесного управления	1920—1924	8 „
256	Полтавского губ. отдела коммунального хозяйства	1920	0,01 „
257	Кременчугского губ. земельного управлен.	1921	0,7 „
258	Реформаториума мололетних правонарушителей при Полтавском лагере принудительных работ	1921—1922	0,15 „
259	Кременчугского губ. исполнительного комитета	1922—1923	0,08 „
260	Полтавской губ. инспекции здравоохранения	1923	2,5 „
261	Полтавского гродского суда	1773—1784	0,03 „
262	Остапьевского земского поветового суда	1764—1777	0,05 „
263	Полтавского Малороссийского генерального суда	1783—1833	46,28 „
264—275	Подкоморских судов: Гадячского, Зеньковского, Золотоношского, Кобелякского, Константиноградского, Кременчугского, Лохвицкого, Лубенского, Миргородского, Остапьевского, Полтавского, Роменского	1766—1833 ¹⁾	3,96 „
276—294	Уездных судов: Алексопольского, Гадячского, Глинского, Голтвянского, Градижского, Зеньковского, Золотоношского, Кобелякского, Константиноградского, Кременчугского, Лохвицкого, Лубенского, Миргородского, Переяславского, Пирятинского, Полтавского, Прилукского, Роменского, Хорольского	1775—1870 ²⁾	70,42 „
295—301	Дворянских опе: Полтавской, Гадячской, Золотоношской, Кобелякской, Константиноградской, Кременчугской, Роменской	1784—1866 ³⁾	4,7 „
302—306	Сиротских судов: Полтавского, Гадячского, Константиноградского, Кременчугского, Роменского	1784—1919	16,38 „

1) Справи XVIII ст. є в фондах Гадячського, Золотоношського, Кременчуцького, Лохвицького, Остапівського, та Роменського судів.

2) Із зазначених фондів не мають справ XVIII ст. фонди Золотоношського, Кобеляцького, Кременчуцького, Лохвицького, Лубенського, Переяславського, Пирятинського та Прилуцького уездних судів.

3) Із цих фондів краще зберіглися фонди Полтавської двор. опеки, що має справи 1784—1861 р. р., розміром 2,27 м. та константиноградської (має справи за 1788—1866 р. р., розміром 1,22 м.).

	Хронол. межі	Лін. розмір
307—310 Уездных стряпчих: Гадячского, Зеньков- ского, Полтавского, Роменского	1837—1869	0,23 м.
311—324 Поветовых земских судов: Гадячского, Зень- ковского, Золотоношского, Кобелякского, Кон- стантиноградского, Кременчугского, Лохвицкого, Лубенского, Миргородского, Пирятинского, Полтавского, Прилукского, Роменского, Хо- рольского	1797—1832 ¹⁾	65,5 „
325—332 Нижних расправ: Алексопольской, Глин- ской, Зеньковской, Константиноградской, Кре- менчугской, Миргородской, Полтавской, Ромен- ской, Хорольской	1781—1797	4,32 „
333 Кременчугского словесного суда	1794	0,01 „
334 Зеньковского торгового словесного суда	1842—1863	0,05 „
335 Полтавского совестного суда	1803—1866	11,1 „
336 Кременчугского поветового-маршалково-ко- миссарского суда	1820—1824	0,04 „
337 Полтавской палаты гражданского суда	1831—1869	34,65 „
338 Полтавской палаты уголовного суда	1831—1869	7 „
339—349 Межевых уездных судов: Гадячского, Зень- ковского, Кобелякского, Константиноградско- го, Кременчугского, Лохвицкого, Лубенского, Миргородского, Полтавского, Роменского	1833—1869	3,72 „
350—353 Земских судов: Переяславского, Пирятин- ского, Роменского (временного отд.), Хороль- ского	1842—1844	0,01 „
354 Полтавского окружного суда	1862—1819	179,2 „
355 Лубенского окружного суда	1881—1909	0,22 „
356 Прокурора полтавского окружного суда	1869—1918	32 „
357 Тов. прокурора окр. суда по Кременчуг- скому уезду	1870—1907	0,03 „
358 Тов. прокурора Полт. окр. суда по Зень- ково-Гадячскому участку	1911—1913	0,03 „
359 Уездных членов Полтавского окружного суда (по Кременчугскому и Роменскому)	1890—1897	0,04 „
360—391 Судебных следователей: Полтавской уголов- ной палаты суда, Полтавского уездного суда и Полтавского окружного суда	1860—1919	3,49 „
392 Судебного следователя по особо важным делам Полтавского окружного суда	1884—1914	0,3 „
393—407 Мирowych судей: Гадячского судебно-миро- вого округа (4-го участка), Зеньковского (3,4 участков), Кобелякского, (1,4 участков), Кон- стантиноградского (1, 3, 4 участков), Кременчуг- ского (3,6 уч.), Полтавского (1, 2, 3, 4, 5 уча- стков)	1870—1916	0,45 „
408—415 Съездов мирowych судей: Зеньковского, Ко- белякского, Константиноградского, Кременчуг- ского, Миргородского, Полтавского, Ромен- ского, Хорольского	1869—1919	2,78 „
416—423 Судебных приставов: Полтавского окруж- ного суда по Гадячскому, Зеньковскому, Ко- белякскому, Константиноградскому, Кремен- чугскому, Хорольскому уездам	1871—1918	1,8 „
424—427 Судебных приставов с'ездов мирowych су- дей—Миргородского, Константиноградского и Хорольского округов	1883—1918	0,16 „
428—441 Земских начальников: 1-го, 2, 3, 3, 4, 5, 6 уча- стков Полтавского уезда и 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 уча- стков Константиноградского уезда	1890—1913	1,37 „

¹⁾ Тут перелічено фонди повітових земських судів, встановлених Павлом І в кінці XVIII ст., а не одноіменних судів, що були встановлені за судовою реформою з початку 1760-х років та існували до Катеринівської губерської реформи.

	Хронол. межі	Лін розмір
442—446 Уездных судов: Гадячского, Кобелякского, Константиноградского, Полтавского, Хорольского	1891—1917	0,95 м.
447 Братешковского волостного суда	1897—1907	0,04 „
448 Суда Полтавской комендатуры (німецької)	1918	0,01 „
449 Слідчої комісії при Зінківській раді робітничих та селянських представників	1919	0,01 „

II. Фонди фінансово-економічні.

450 Зеньковского уездного казначейства	1783—1919	5,25 м.
451 Кобелякского уездного казначейства	1807—1907	0,19 „
452 Полтавской казенной палаты (ревизские сказки)	1786—1873	64 „
453 Полтавского губ. распорядительного комитета (при казенной палате)	1916—1919	0,12 „
454 Полтавской палаты государственных имуществ	1841—1851	0,1 „
455 Конкурсного управления по делам несостоятельных должников кн. Н. и В. Долгоруковых	1850—1878	0,41 „
456 Конкурсного управления по делам несостоятельного должника Корякина	1909	0,01 „
457 Савинской экономии Фролова-Багреева	1858—1859	0,025 „
458 Экономии Авиновой	1883—1914	0,04 „
459 Сухорабовской экономии гр. Капнист	1885—1919	0,29 „
460 Сухорабовской советской экономии	1919	0,04 „
461 Довгалева, Лиманской и Глобинской экономии гр. Капнист	1908—1917	0,03 „
462 Федоровской экономии Петраша	1891—1911	0,02 „
463 Вотчинной конторы Константиновской экономии гр. Головкина-Хвощинского	1903	0,02 „
464 Александровской экономии Карюка	1903—1918	0,2 „
465 Виноградовской экономии Королевича-Юцевича	1904—1905	0,01 „
466 Конторы Павловских сахаро-рафинадного и винокур. ректифик. заводов С. П. Дурново	1916—1917	0,01 „
467 Полтавского губ. акцизного управления	1864—1919	46 „
468 Полтавской контрольной палаты и Полтав. губ. отд. госуд. контроля	1865—1921	26,92 „
469 Полтавского земельного банка	1872—1917	89 „
470 Полтавского отделения государственного крестьянского поземельного банка	1882—1917	55 „
471 Полтавского отделения государственного банка	1883—1923	42 „
472 Полтавского отделения государствен. дворянского банка	1885—1917	12 „
473 Полтавского общества взаимного кредита купцов и торговопромышленников	1901—1919	2,5 „
474 Полтавского губ. комитета по делам мелкого кредита	1905—1914	0,05 „
475 Полтавского городского общественного банка	1910—1920	1,6 „
476 Полтавского отделения Соединенного банка	1910—1915	0,8 „
477 Полтавского общества взаимного кредита	1911—1919	0,04 „
478 Полтавского общества взаимного кредита купцов	1912—1919	0,9 „
479 Зеньковского городского общественного банка	1912—1919	0,08 „
480 Полтавского русского общества взаимного кредита	1913—1919	0,4 „
481 Полтавского коммерческого общества взаимного кредита	1913—1920	0,6 „

	Хронол. межі	Лін. розмір
482 Полтавского отделения русского для внешней торговли банка	1916—1920	0,9 м.
483 Сберегательной кассы при Зеньковском почтово-телеграфном отделении	1890—1916	1,6 „
484 Полтавского отд. страхового общества взаимного страхования	1896—1915	0,3 „
485 Полтавского отд. страхового акционерного общества	1902—1915	0,2 „
486 Полтавского отд. страхового общества по городским имуществам	1916	0,1 „
487 Ленінської (б. Ціглерівської) державної цукроварні	1902—1923	20 „
488 Артемівської державної цукроварні (б. Павлово-Чудовського заводу)	1906—1922	13 „
489 Чубарівської державної цукроварні (б. Лановського заводу)	1908—1922	10 „
490 Цукроварні імені Ілліча (б. Яготинської)	1910—1922	10 „
491 Червоного Липовицького комбіната	1904—1922	20 „
492 Червоноармійського цукрового комбіната (б. Згуровського сах. заводу)	1916—1922	12 „
493 Споживчої крамниці Байрацького сільсько-господарського товариства	1905—1913	0,08 „
494 Константиноградского сельско-хозяйственного общества	1909	0,04 „
495 Лохвицкого уездного казначейства	1917—1918	0,48 „
496 Полтавської спілки споживчих товариств (Культ.-осв. відділ)	1917—1919	0,1 „
497 Кобелякской продовольственной управы	1917	0,1 „
498 Полтавского губ. продовольственного комитета (Опродкомарм 1-й запасный)	1914—1924	485 „
499 Кременчугского губернского продовольственного комитета (Опродкомарм 2-й запас)	1920—1922	39,5 „
500 1-го Полтавского филиального отд. Народного банка	1919	0,2 „
501 Полтавского губернского совета народного хозяйства	1919	1 „
502 Пирятинского уездного совета народного хозяйства	1919	0,17 „
503 Комиссара по конским заводам Полтавщины	1919	0,03 „
504 Прилукського відділу тютюнової промисловости	1919	0,05 „
505—511 Уездных продовольственных комитетов: Александрийского, Золотоношского, Кременчугского, Хорольского, Черкасского, Чигиринского	1920—1922	37 „
512—521 Районных контор уездных продовольственных комитетов: Александровской, Белоцерковской, Глобинской, Городищенской, Драбовской, Златопольской, Знаменской, Крюковской, Ново-Пражской, Семеновской	1921—1922	5,73 „
522 Полтавского губ. финансового отдела	1922—1923	6 „
523 Полтавского губ. кооперативного комитета	1922—1923	2,5 „

III. Фонди громадського самоврядування.

524—533	Городовых магистраторов: Гадячского, Зеньковского, Константиноградского, Кременчугского, Лубенского, Миргородского, Полтавского, Прилукского, Роменского, Хорольского	1752—1866 ¹⁾	36,29 м.
---------	---	-------------------------	----------

¹⁾ Найкраще зберіглися та мають найстаріші справи фонди: Полтавського магістру (1752—1866 р. р., 58 м.) та Кременчуцького (1777—1865 р. р. 16,34 м.) Інші фонди починаються з часу утворення Катеринів. губ. реформи або з кінця XVIII. ст.

		Хронол. межі	Лін. розмір
534—546	Городовых ратуш: Гадячской, Глинской, Голтвянской, Градижской, Зеньковской, Золотоношской, Кобелякской, Константиноградской, Кременчугской, Крюковской, Лубенской, Миргородской, Хорольской	1762—1869 ¹⁾	39,94 м.
547	Полтавского городского общественного управления	1785—1919	48
548	Зеньковской городской думы	1802—1803	0,03 „
549	Роменской градской думы	1803—1809	0,05 „
550	Кобелякской городской думы	1862	0,01 „
551	Константиноградского городского управления	1872—1919	12 „
552	Полтавского губ. предводителя дворянства	1802—1819	127 „
553	Константиноградского уездного предводителя дворянства	1881—1903	0,05 „
554	Золотоношского уездного предводителя дворянства	1905—1911	0,07 „
555	Кобелякского уездного предводителя дворянства	1910—1911	0,18 „
556	Полтавского дворянского депутатского собрания (ревизионной комиссии)	1837—1845	0,16 „
557	Полтавской губ. земской управы	1847—1920	79,6 „
558—571	Уездных земских управ: Гадячской, Зеньковской, Золотоношской, Кобелякской, Константиноградской, Кременчугской, Лохвицкой, Миргородской, Переяславской, Пирятинской, Полтавской, Прилукской, Роменской, Хорольской	1867—1919 ²⁾	21,48 „
572	Константиноградской мешанской управы	1846—1884	0,05 „
573	Полтавского мешанского сословного старосты	1875—1919	4,5 „
574	Полтавской городской примирительно-жилищной камеры	1917—1918	1,2 „
575	Золотоношської міської думи	1917—1918	0,01 „
576	Лубенської міської управи	1917	0,03 „

IV. Партийні фонди.

577	Полтавського губерніяльного комітета Української комуністичної партії (У. К. П)	1920	0,4 м.
-----	---	------	--------

V. Фонди професійних установ та громадських організацій.

а) Професійних установ:

578	Комитета паровозных бригад депо ст. Полтава М. К. В. ж. д.		
579	Местного железнодорожного комитета станции Полтава-Сортировочная М. К. В. ж. д.	1917	0,01 м.
580	Комитета служащих Полтавского губ. земельного управления	1918	0,01 „
		1920—1921	0,2 „

б) Громадських організацій:

581	Комитета, учрежденного в г. Гадяче по случаю пожаров	1850—1851	0,07 „
582	Полтавского дамского комитета Российского общества красного креста	1876—1917	1 „

¹⁾ Найбільша частина фондів має матеріяли з початку XIX ст. або з кінця XVIII-го ст. Найкраще зберігся фонд Константиноградської ратуші (1798—1869 р.р. 12,76 м.) Фонд Голтвянської ратуші має невеличкий матеріял тільки 1762 р. (0,01 м.)

²⁾ Найкраще зберігся фонд Константиноградської зем. управи, що має матеріяли 1867—1919 р.р., розміром 15 мет.

		Хронол. межі	Лін. розмір
583	Полтавского губ. попечительства детских приютов	1876—1916	0,15 м.
584	Дворянского клуба в Полтаве	1881—1910	0,04 „
585	Полтавского благотворительного общества поощрения учащимся	1881—1915	0,15 „
586	Полтавского епархиального свято-макарьевского братства	1890—1919	4 „
587	Полтавской комиссии народных чтений . . .	1893—1907	0,01 „
588	Полтавской общины сестер милосердия красного креста	1914—1916	0,1 „
589	Полтавского дворянского земского лазарета	1914—1917	0,36 „
590	Полтавского комитета Всероссийского союза городов	1914—1918	1,75 „
591	Полтавского лазарета присяжных поверенных и их помощников	1914—1916	0,02 „
592	Польского товарищества помощи жертвам войны в г. Полтаве	1915—1918	0,3 „
593	Комитета кн. Татьяны по оказанию помощи пострадавшим от военных действий	1915—1916	0,1 „
594	Полтавского комитета общества красного креста	1916—1917	0,05 „
595	Полтавского комитета общества белого креста	1919	0,01 „
596	Полтавского отделения комитета в. к. Татьяны	1916—1917	0,1 „
597	Уполномоч. Рос. общества красного креста по Полтавской губ.	1916—1917	0,02 „
598	Кобелякского уезд. попечителя по призрению призванных по мобилизации	1916—1918	0,06 „
599	Полтавского комитета общества помощи русским военнопленным	1916—1918	0,12 „
600	Полтавского общества попечения об увечных воинах и сиротах павших героев	1916—1917	0,01 „
601	Комитета охраны здоровья еврейского населения в г. Зенькове	1916	0,01 „
602	Полтавского комитета союза родных и близких военнопленных	1917—1918	0,12 „
603	Полтавского губернского громадського комітета	1917—1918	0,03 „
604—609	Повітових громадських комітетів: Зіньківського, Лубенського, Миргородського, Полтавського, Роменського	1917	0,28 „
610	Полтавського Товариства „Просвіта“	1917—1920	0,02 „
611	Общества лиц, записанных в родословные книги Полтавской губ.	1918—1919	0,06 „
612	Полтавского украинского клуба	1918	0,01 „
613	Полтавского просвітнього союзу „Українська Культура“	1919—1920	1 „

VI. Фонди освіти.

614	Дирекции народных училищ Полтавской губ.	1802—1917	45 м.
615	Полтавской 1-й мужской гимназии	1802—1902	55 „
616—620	Инспекторов народных училищ Полтавской губ. 1, 2, 4, 11, 17 районов	1847—1919	0,85 „
621—622	Уездных училищных советов: Константиноградского, Кобелякского	1866—1914	0,19 „
623	Петровской Полтавской военной гимназии	1883	0,01 „
624	Полтавского епархиального училищного совета	1886—1909	12 „
625	Полтавской духовной семинарии	1900—1919	0,2 „
626	Бабайковской школы рукоделия	1913	0,03 „
627	Бабайковского ремесленного земского училища	1915—1918	0,15 „

	Хронол. межі.	Лін. розмір
628 Окружного інспектора Київ. шкільної округи на правах попечителя	1919	0,2 м.
629 Директора народных училищ Полтав. губ. . .	1919	0,03 „
630 Бабайковской проф. технической школы Полтавской губ.	1922	0,01 „
631 Полтавського українського драматичного гуртка	1890—1910	0,04 „
632 Полтавской губ. ученой архивной комиссии	1903—1919	0,3 „
633 Музея Полтавского боя	1914—1920	0,02 „
634 1-го клуба учащихся г. Полтавы	1917—1918	0,01 „
635 Полтавского Центр. историч. архива	1919	0,1 „
636 Полтавского центр. пролетарского музея . .	1920—1921	0,1 „
637 Редакции „Полтавской земской газеты“ . .	1906	0,07 „
638 Издательства журналов „Вестник южнорусского животноводства“ и „Союза покровительства животных“	1907—1911	0,93 „
639 Редакции журнала учащихся г. Полтавы „Слово“	1917	0,01 „
640 Комітета товариства по виданню Полтав. газети „Рідний Край“	1918	0,03 „
641 Миргородского издательства „Вестник“ . . .	1919	0,03 „
642 Издательства „Известий Полтав. губ. исполнительного комитета“	1919	0,6 „
643 Миргородского агентства по распространению литературы и газет	1919	0,07 „

VII. Фонди установ культу.

644—875 Церквей: Преображенської с. Милорадовки, Воскресенської с. Лебяжого, Петропавлівської с. Сохонця, Успенської с. Нових Санжар, Миколаївської с. Жуківки та інш. (всього 232 церков)	1700—1925 ¹⁾	234,35 м.
876 Полтавской духовной консистории	1737—1919	480 „
877 Велико-Будищенского женского монастыря .	1834—1823	0,3 „
878 Полтавского миссионерского епархиального совета	1890—1918	1 „
879 Православної релігійної громади при Вознесенській церкві с. Сухорабівки Полтавської округи	1898—1925	0,03 „
880 Постійної наради при єпископі на Полтавщ. .	1920—1923	1,5 „

VIII. Військові фонди.

881 Полтавского легкоконного полка	1785—1797	0,2 м.
882 Штаба корпуса пеших стрелков	1791—1795	0,1 „
883 Серпуховского уланского полка	1812	0,02 „
884 Штаба Таганрогского уланского полка . . .	1816	0,02 „
885 Штаба Екатеринославского батальона военных кантонистов	1823	0,01 „
886 Штаба 2-го резервного кавалерийского корпуса	1825	0,05 „
887 Штаба 2-й бригады 2-й уланской дивизии .	1825	0,02 „
888 Штаба 15 егерского полка	1829—1832	0,1 „
889 Штаба Алексопольского егерского полка . .	1835—1837	0,05 „
890 33-го пехотного Елецкого полка	1848—1917	29 „
891 Комиссии военного суда, учрежд. при Полтавском батальоне	1864	0,01 „
892 Штаба уланского ерц-герцога австрийского Карла-Фердинанда полка	1885	0,02 „
893 Кременчугской военной мукомольни	1885	0,03 „

¹⁾ Більшість церковних архівів має в своєму складі матеріали XVIII стор., причому в багатьох з них є матеріали з початку та з першої половини XVIII ст.

		Хронол. межі.	Лін. розмір	
894	Солдатской лавки-буфета Одесско-Кременчуг. продов. магаз. и военной мукомольни . . .	1914	0,01	м.
895	Начальника гарнизона г. Кременчуга	1904—1907	0,04	„
896	26-го запасного батальона	1914	0,04	„
897	34-го пехотного Севского полка	1915—1916	0,15	„
898	171-го подвижного полевого госпиталя	1914—1915	0,08	„
899	Управления полевого дорожного контролера при нач. дорожных работ Юго—Западного фронта	1917—1918	0,01	„
900	Штаба 6-го Полтавского корпуса	1918	0,1	„
901	Революционного отряда Роменского Совета рабочих, солдатских и крестьянских депутатов	1918	0,01	„
902	Полтавского губ. военно-продовольствен. магазина	1919—1923	7,4	„
903	Полтавской гарнизонной хлебопекарни	1919—1923	1,2	„
904	Полтав.губерн. военно продовольственного магазина	1920—1925	5,6	„
905—907	Уездных военно-продовольственных магазинов: Кобелякского, Лубенского. Миргородского	1921—1924	1,8	„
908	Полтавской губернской военно-продовольственной базы	1921—1922	0,2	„
909	Уполномоченного Полтавского губ. военно-продовольственного комитета по Миргородскому уезду	1921—1922	0,2	„
910	Полтавского губ. военно-продовольственного комитета снабжения	1922	0,8	„
911—913	Уездных военно-продов. комитетов снабжения (увоенпродснабов): Кобелякского, Миргородского, Роменского	1920—1923	3	„
914	Лубенской гарнизонной хлебопекарни	1922	0,2	„

IX. Приватні архіви.

915	„Архівна збірка Скаржинської“	1555—1902	4	м.
916	Архів Новицьких	1745—1853	0,03	„
917	„ Галаганів	1746—1919	1,2	„
918	„ кн. Репниных	1769—1861	13	„
919	„ Поповых	1771—1917	0,03	„
920	„ Кулябко-Корецьких	1778—1821	0,02	„
921	„ Булюбаш	1781—1900	0,08	„
922	„ Милорадовичей ¹⁾	1784—1909	0,03	„
923	„ Остроградских	1785—1825	0,05	„
924	„ кн. Кочубеев	1791—1839	8	„
925	„ Требух та Чубів (селян з казаків)	1794—1856	0,02	„
926	„ Долинського	1795—1835	0,01	„
927	„ Быковых ²⁾	1801—1899	0,03	„
928	„ Григ'євичей	1801—1919	0,2	„
929	„ Ганько Н. П.	1802—1859	0,03	„
930	„ Неженцевой М. И.	1803—1916	0,02	„
931	„ Животовских	1821	0,01	„
932	„ гр. Капнистов	1836—1913	0,15	„
933	„ Кноринга В. И., педагога	1845—1915	0,02	„
934	„ Хрещатицьких поміщ.	1845—1916	0,02	„
935	„ Колоноя Ф. М., педагога	1847—1918	0,01	„
936	„ Василевського В. Л.	1908	0,01	„
937	„ Кальченка С. А.	1853—1914	0,02	„
938	„ Скаржинського	1854—1907	0,05	„
939	„ Устимовичей	1855—1870	0,07	„
940	„ Бразоль	1860—1918	0,19	„
941	„ Ганько М. П.	1863—1917	0,03	„
942	„ кн. Мещерских	1867—1892	0,25	„
943	„ Лизогуба Ф. А. ³⁾	1870—1913	0,01	„

¹⁾ Тут є папери етнографа Милорадовича.

²⁾ Родичів Гоголя.

³⁾ Кавказького намісника, голови ради міністрів при гетьмані.

			Хронол. межі.	Лін. розмір
944	Архів	Орбелиани, землевл.	1871—1917	0,02 м.
945	"	Белецкого Б. Л., нотаря м. Полтави .	1873—1918	0,01 "
946	"	Саранчова Г. Е., поміщ.	1874—1918	0,04 "
947	"	Бучневича В. Е.	1880—1907	0,3 "
948	"	Кондарко С. В., поміщ.	1881—1907	0,04 "
949	"	Корольця, поміщ.	1887—1914	0,03 "
950	"	Дабича, поміщ.	1888—1918	0,04 "
951	"	Молдавского	1890—1919	27 "
952	"	Трегубова В. П., голови Полт. міс. упр.	1893—1905	0,01 "
953	"	Сахара С. Ф., поміщ. прис. повір. . .	1897—1911	0,03 "
954	"	Волковой В. С., поміщ.	1898—1916	0,1 "
955	"	Перцовича, прис. повір.	1898—1919	1,75 "
956	"	Бутовских (Зандер).	1900—1918	0,03 "
957	"	Шамрая, селянина с. Сухорабовки (Хорол. у. Полт. г.)	1901—1917	0,07 "
958	"	Сушина М. К., поміщ.	1901—1917	0,01 "
959	"	Гуровича, пом. прис. повір.	1901	0,01 "
960	"	Громеко, поміщ.	1902—1916	0,03 "
961	"	Павловського І. Ф., історика	1903—1920	1 "
962	"	Граф Є. В. Капнист	1904—1917	0,01 "
963	"	Фесенка Г. И., поміщ.	1907—1916	0,01 "
964	"	гр. В. Капнист, поміщ.	1907—1913	0,01 "
965	"	Семенченка С. Г., прис. повір.	1907—1919	2 "
966	"	Мица Н. (секрет. Полтав. губ. пр. дв.)	1909—1912	0,02 "
967	"	кн. Н. Щербатова, губ. предв. двор. .	1911	0,02 "
968	"	Авинова, поміщ.	1911—1919	0,01 "
969	"	Чижевського П. И., члена Держ. думи, губ. комісара Директорії	1911—1917	0,12 "
970	"	Дрозина А. И., купця	1912—1917	0,03 "
971	"	Синятовича-Бережного, прис. пов. . .	1912—1917	0,03 "
972	"	Ершових, поміщ.	1913—1920	0,03 "
973	"	Сулими А. П., великого орендаря землі	1913—1917	0,1 "
974	"	Богданова	1913—1914	0,01 "
975	"	Полтавського єпископа Феофана . . .	1913—1917	0,01 "
976	"	Скерського А. Г., генер.	1916	0,01 "
977	"	Щепотьєва В. О., вченого	1919—1926	0,03 "
978	"	Полтав. єпископа Парфенія	1920—1921	0,01 "
979	"	Дучинського А. Ф.	1917	0,02 "
980	"	Матеріал про спадщину гетьмана По- луботька ¹⁾	1908—1909	0,03 "

Сільські архіви.

Сільські архіви мають, безумовно, велику практичну й наукову вагу, особливо по країнах, де переважає сільське населення, й величезну—в нас, в Союзі РСР, де влада належить робітникам і селянам. Але відсутність раціональної постановки ведення архівної частини діловодства в сільських установах і швидка, порівняно, загибель сільських архівів (часто-густо незабаром по їх утворенні), звичайно, зводить на нівець їхню навіть поточно-довідкову цінність та можливість користування ними. Розпорошеність-же цих архівів і відсутність концентрації їх з села до науково-організованих архівів є головна причина тому, що сільські архіви досі майже зовсім не використовуюва-

¹⁾ Походження цих матеріалів таке. В 1908 році пройшла чутка, що кол. гетьман Полуботок вклав до англійського банку велику суму грошей. В зв'язку з цим з'явилися претенденти на цю спадщину. Кожний з них доводив документально свою найближчу спорідненість з Полуботком, а для розгляду цієї справи було організовано комітет під головуванням Ф. А. Лизогуба, голови Полтав. губ. зем. управи. Проте через де-який час чутки про спадщину виявилися невірними.

лося як в історичних працях і взагалі, в науково-дослідчій роботі, так і для практичних потреб держави загалом.

* * *

За часів Російської імперії, коли архівну справу не було централизовано зовсім і коли, в зв'язку з цим, регулювали її автономно урядництва (відомства) своїми правилами й звичаями і розв'язували начальники майже всіх установ (густо-часто, своїми власними розпорядженнями, цілком самостійними) — стан взагалі всіх архівів був дуже сумний, а сільських прямо катастрофічний. Жодного закону про сільські архіви майже до початку ХХ сторіччя уряд не видав: багатотомні, в декілька десятків пудів вагою, „полное собрание“ та „свод законов“ царського уряду уперто не згадують та мовчать за сільські архіви, в той час коли, між іншим, в цілій низці законів та багатьох до них доповнень передбачено (точніше—обмежено) кожний крок діяльності волосного управління й старшини та сільського старости.

Відомий науковий робітник та архівний діяч Д. Я. Самоквасов на кінці 90 р.р. минулого століття з метою виявити стан сільських архівів зібрав відомості через розіслання анкети за 42 волосних правління; одержані в такий спосіб відомості дали занадто сумну картину ¹⁾. Тут немає рації наводити матеріяли, зібрані Самоквасовим, чому відсилаємо читача безпосередньо до вищезгаданої книжки. Потрібно лише підкреслити, що стан сільських архівів був дуже важкий та що уряд фактично майже зовсім про них не дбав.

Про долю основної маси сільських архівів — архівів суто-урядових установ на селі — волосних та сільських управлінь, довго, майже на протязі 100 років, не турбувалося й відповідне для цих установ урядництво. Тільки в 1903 році міністерство внутрішніх справ видало обіжне розпорядження про те, що не всі архівні матеріяли волосних (й сільських) „управлений“ можна нищити негайно і що деякі групи з них слід зберігати. Наводимо повний текст цього обіжного розпорядження:

(Циркуляр Министерства Внутренних Дел 21-го апреля 1903 г. № 12).

„Оконченные дела волостных правлений могут быть уничтожаемы не прежде, как по истечении десяти лет, а опекунские не прежде двадцати пяти лет со дня решения их. Не могут быть уничтожаемы приговоры волостных, сельских и селенных сходов, решения волостных судов, посемейные списки и ревизские сказки, документы по воинской повинности, постановления волостных правлений, книги сделок и договоров, денежные и метрические книги. Всем подлежащим хранению делам и документам ведутся описи и алфавитные указатели. Реестры дел, подлежащих хранению или уничтожению, утверждаются земским начальником. Уничтожаемые архивные дела продаются и вырученные деньги обращаются в мирские суммы“ ²⁾.

¹⁾ Самоквасов Д. Я. „Архивное Дело в России“ Кн. I. „Прошедшая, настоящая и будущая постановка архивного дела в России“. М. 1902 г. стр. 160 — 164. З інших матеріялів про доревол. сільські архіви можна вказати на деякі статті в працях Іркутської вченої архівної комісії, але ті дані невеличкого діапазону обслідування (повіт сибірської губернії) й не так характерні, як матеріяли Д. Я. Самоквасова.

Користуємося з нагоди, щоби висловити щиру подяку харк. архівістам В. А. Барвінському та проф. В. І. Веретеннікову і московському архівісту Б. Г. Кубалову за їх ласкаві поради автору цієї статті що-до добору матеріялів про стан архівів волосних правлінь.

²⁾ „Сборник узаконений и распоряжений правительства о сельском состоянии. Общее положение о крестьянах“. СПб, 1909, вид. 3-тє, стор. 113-а. а також — „Исторический Вестник“. 1903 — IX. (замітка в хроніці — „Архивы волостных правлений“).

Документ цей не треба особливо пояснювати, бо він говорить сам за себе. Безумовно, що це обіжне розпорядження М. В. С. врегулювало до де-якої міри питання про охорону й зберігання великої групи архівних матеріалів волосних і сільських „управлений“, що мали довідкове значіння для діяльності самих цих установ, а також і сільського населення. Але-ж воно одночасно дозволило нищити цінніші з практичного та наукового боку діловодні справи управлінь; в „справах“ (їх в останній час вол. правління заводили що року не менш як по 10-ти) підшивалися такі матеріяли, як-от напр.: різноманітні статистичні зведення, демографічні відомості, численні документи з сільського життя та побуту, друковані матеріяли, звіти й рапорти волосного та сільського начальства й інш. Це унікальне розпорядження не дає також докладних конкретних пропозицій й вказівок що-до зовнішньої та внутрішньої охорони архівного матеріялу і, навіть, мінімальної інструкції про постановку архівної частини діловодства в волосних і сільських управліннях; але-ж „оцінює“ сільські архіви тільки з „прибуткового“ боку і дає стимул до підсилення нищення їх: „Уничтожаемые архивные дела продаются и вырученные деньги обращаются в мирские суммы“. За цим обіжним розпорядженням М. В. С. прямо дозволялося вже в тому-ж 1903 році знищити всі діловодні справи 60-х, 70-х, 80-х років XIX віку. Мало того, волосні старшини могли тоді-ж продати і цілі архівні фонди, як-от „расправ“ й дореформенних „волостных правлений“ (ці останні установи діяли до 1861 р. по селах „государственных крестьян“) і інш. фонди стародавніх сільських урядових установ XVIII й першої половини XIX в.в. — про потребу зберігати оці архівні фонди наведене розпорядження М. В. С. зовсім прямо не говорить (згадується тільки про „ревизские сказки“ — невеличку діловодну групу стародавніх документів). Головна-ж хиба розпорядження та, що воно вийшло з великим запізненням: великої науково-історичної ваги архіви сел XVIII і XIX в.в. здебільшого вже безслідно загинули.

Під час лютневої революції в 1917 році на селі, разом з ліквідацією волосних і сільських управлінь знищено не мало й архівних матеріалів цих управлінь. Ще більше їх загинуло у нас на Україні за громадянської війни. Багато архівів попалено під час бандитських виступів і рейдів — махновці палили сільські архіви навіть і в кол. Чернігівській та Харківській губерніях; — нищили їх також білі та жовто-блакитні й інтервенти; напр., в Бердичівському окр. архівному управлінні є багато офіційних актів про знищення сільських архівів білополяками і т. д. Нищили й червоно-армійські частини, і більше — повстанці. (— „Що це горить, архів, музей? А ну-мо підкладіть хмизу“ — як згадує та пише один з сучасних українських поетів). Ще більше архівних матеріалів із сільських архівів пішло під час „паперової голоднечі“ на канцелярські та хатні потреби (часто-густо на цигарки).

Що-до причин загибели архівів волосних правлінь підчас революції та горожанської війни, наводимо статистику Смоленського архівного бюро (Білорусь).

В Смоленській губернії — архівних матеріалів вол. правлінь:

Збереглося цілком . . .	4 ⁰ / ₀
„ частково . .	6,7 ⁰ / ₀
Знищено пожежами . .	15,7 ⁰ / ₀
„ бандитами . .	6,7 ⁰ / ₀
Знищено підчас повстань	20,4 ⁰ / ₀

Вжито на канц. потреби	18 ⁰ / ₀
Знищено з невідомих причин	25 ⁰ / ₀
Невідомо	3,5 ⁰ / ₀

Звідціля видно, що найбільше знищено вол. архівів з невідомих причин (25⁰/₀), потім багато (20,4⁰/₀) архівів загинуло підчас повстань і т. д. ¹⁾ Ще сумніші дані зібрало Мінське архівне бюро (теж у БСРР), де, після спеціального анкетного обслідування й переведення обліку по губернії з'ясувалося, що з усієї губернії зберігся цілком тільки один волосний архів, решта-ж волосних архівів під час окупації й бандитських виступів загинула цілком або-ж частково ²⁾. Ми не маємо ніяких даних вважати стан сільських архівів на Україні за кращий.

Але без точних даних статистичних можна сказати, що значна більшість архівних матеріалів урядових установ на селі XVIII і XIX в.в. загинула ще до революції від звичайних сільських пожеж, кепських умов переховування й, головне, від продажу (для поповнення „мирских сумм“). Вищенаведена цифра статистична Смоленського архівного бюро, — що-до відсотку (4⁰/₀) архівів кол. правлінь, що „зберіглися цілком“ — не зовсім точна, бо навряд чи ще після 1903 року по всій кол. Росії залишилося в цілості багато архівів „волостних правлений“.

Архівні установи України в 1926 році сконцентрували до своїх архівних сховищ тільки рештки двох архівних фондів „приказных изб“, що-ж до дореформенних волосних і сільських правлінь 2-ої половини XIX віку, то перших прийнято одиниці, а з других іноді залишилося тільки „уставные грамоты“ 1861 року, „посемейные списки“ то-що. Звичайно-ж вважають, що фонд волосного правління зберігся, коли в ньому є справи після 1900 року й де-які групи книг, як-от приговорні, грошові та інш. (архів зберігалася за обіжним розпорядженням М. В. С. 1903 р.), але треба пам'ятати, що кожний архівний фонд волосного правління в свій час складався з де-кількох тисяч діловодних справ і не меншої кількості книг (напр., за законом царського уряду вол. правління повинно було вести більш 20-ти книг) ³⁾. Отже, повторюємо, — більша і основна маса архівних матеріалів суто-сільських установ загинула ще до 1917 року, в наслідок тодішнього архівного безладдя.

Цілком зрозуміло, що за такої спадщини „нестроения“ сільських архівів, роботи в цій галузі було й є надзвичайно багато, доля сільських архівів тісно зв'язана з загальним архівним будівництвом.

Заходи уряду УСРР що-до архівів й архівного будівництва взагалі почалися ще з кінця громадянської війни. Вже в 1922 році Рада Народніх Комісарів видала декрет „Про охорону архівів“, який встановлював централізацію архівної справи, а на початку 1923 р. Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет Рад видав положення про утворення і обсяг діяльності архівних установ України.

Тоді-ж архівні установи почали потроху, а в 1924—25 р.р. й інтенсивніше поширювати свою діяльність і на село. Правда, в цій діяльності не було плановості й широких конкретних заходів. Це-ж зрозуміло, коли ми згадаємо, в яких умовах довелося організуватися та

¹⁾ „Працы Першага З'езду Дасьледчыкаў Беларускае Архэалёгіі і Архэаграфіі“. Мінськ 1926 р., стор. 76.

²⁾ „Архивное Дело“. Вип. III—IV М. 1925. Огляд „Центроархив ССР Белоруссии“.

³⁾ Енциклопедичний словник Граната. Пореволюційне стереотипне видання. Див. том X—XI на „волостное правление“.

працювати тодішнім місцевим архівним органам—губерським архівним управлінням, які крім того були спочатку занадто переобтяжені охороною, обліком та концентрацією губерських архівів по губерських містах. Проте, для села й для сільських архівів було де-що зроблено. Навіть і в справі концентрації архівів з сел до сховищ архівних управлінь тоді чимало зроблено: до 1925 року прийнято 105 архівних фондів волосних правлінь і вол. сільських установ пореволюційного часу. Хоча й наведена цифра є маленька, але тут важливий є самий факт концентрації. Треба пам'ятати, що тоді саме вперше на Україні сільські архіви взято з сел до державних архівних сховищ спеціально-архівних установ. Головна причина млявої концентрації й взагалі недостатньої діяльності архівних установ на селі—це те, що губерські архівні управління були віддалені від села, бо не мали своїх апаратів по округових центрах. Де-ж були зародки таких окружних апаратів (губерні—Чернигівська, Київська, Полтавська), там для охорони сільських архівів й зроблено багато.

Тоді-ж, в 1923-25 р.р., архіви сел не тільки вперше почали надходити до державних сховищ, не тільки вперше їх почали взагалі охороняти архівні управління, але й архівні діячі вперше з'явилися на селі з метою виявлення сільських архівів і переведення живого інструктування в архівній справі керовників низових радянських установ (по дорожжі окр. інспекторів Чернигівського губ. арх. управління, представників—Волинського, Одеського, Харківського й інш. губ. арх. управлінь). Охороні архівів по селах також дуже допомогли й архівні кореспонденти (Волинська, Харківська, Чернигівська і інш. губерні). 1925 рік, правда, вже дає не розгортання, а послаблення діяльності губерських архівних управлінь що-до села, але це пояснюється тим, що в цьому році, в зв'язку з переведенням адміністративної реформи 1925 р. (скасування губерського поділу на Україні) архівні управління приймали інтенсивно архівні фонди ліквідованих губерських радянських установ, та й сами—реорганізувалися з губерських на окружні архівні управління.

Вже наприкінці 1925 року Центральне Архівне Управління УСРР почало проробляти питання про можливість планового переведення остаточної концентрації волосних архівів: 16-го грудня 1925 р. Колегія ЦАУ постановила, що в зв'язку з потребою розв'язати питання про концентрацію архівів кол. волостей, „вважати за потрібне проробити це питання“. В березні 1926 року питання про волосні архіви пророблено і 27-III всім Окрархівним управлінням та Головархіву АМСРР Центральне Архівне Управління України запропонувало (обіжне розпорядження ЦАУ 1926 р. № 506¹⁾)—„сконцентрувати архіви волосних та сільських правлінь, волосних судів, рад, ревкомів, управ, виконкомів—в округових архівосховищах“. Для здійснення цього, рекомендовано видати відповідне розпорядження від окружного виконавчого комітету до райвиконкомів про перевезення всіх згаданих архівів до Окрархівних управлінь в певний термін, одночасно ж складаючи акти по райвиконкомах і сільрадах, зібрати відомості про причини загибелі цих-же архівів (якщо такі не збереглися зовсім, або повністю). Всю цю роботу Центр. Арх. Управління вважало за одну з першочергових та головних.

В наслідок переведення кампанії планомірної концентрації архівних фондів (по адміністративній групі) з сел, що її почали на Україні Окружні архівні управління з середини 1926 року, сконцентровано

¹⁾ Див. текст цього обіжн. розпорядження в кн. 2—3 „Архівної Справи“.

до кінця 1927 року—1773 архівних фонди, з них: фондів волосних правлінь—221, а фондів вол.-сільських адміністративних установ періоду 1917—1922 р.р.—аж 1464. Пощастило прийняти і 88 арх. фондів дореволюційних сільських правлінь,—ця цікава група сільських архівів, що збереглася в невеликій кількості, тільки з 1926 року почала надходити до державних архівосховищ.

До кінця 1927 року концентрацію цих арх. фондів ще не вдалося закінчити остаточно по всій території нашої республіки: по 4—5 округах зовсім не провадилась концентрація, а по 8—10 округах йшла незадовільним темпом. Проте, підсумки цієї кампанії дозволяють вважати, що планомірна концентрація виправдала цілком себе: до початку 1928 року 25—30 Округових архівних управлінь збагатили свої архівосховища майже 100% останків архівних матеріалів волосних та сільських урядових установ, що не встигли ще загинути до 1917 року, або-ж під час громадянської війни. В цьому, де-якою мірою переконує нас і ось яке міркування. На Україні до революції було 1652 волості, себ-то коли тепер ми маємо сконцентрованих за 1923—1927 р.р. 240 арх. фондів волосних правлінь, це й дає 14,5% од загальної кількості арх. фондів, що повинна була-б відкластися по волостях за дореволюційних часів. А ми вже знаємо, що статистика Смоленського архівного бюро нарахувала по своїй губернії 10,7% арх. фондів вол. правлінь, що збереглися „цілком“ або частково. Порівнення цих двох цифр (14,5% і 10,7%) де-якою мірою показує, що кампанію концентрації сільських архівів по УСРР не тільки майже цілком закінчено, але й що її переводилося досить високо і з якісного, так би мовити, боку. Але, констатуючи такий стан концентрації сільських архівів, було-б помилкою гадати, що більше вже таких фондів розшукати не можна, що роботу по їх розшукуванню можна послабити. Потрібно ще й ще виявляти та вишукувати сільські архіви.

Поруч із планомірною концентрацією архівних фондів сільських адміністративних установ, в 1926—1927 роках де-які Округові архівні управління розпочали приймати з села й архіви церковні. Наслідки цієї позапланової роботи такі: сконцентровано церковних архівів з сел до державних окружних архівосховищ—450 архфондів по 15 округах (окремо: Полтавщина—прийнято 231 архфонд, Вінницька окр.—74, Конотопщина—27, Старобільщина—21, Шевченківщина—20 і т. д.).

Багато Окрархів почали в 1927 році приймати з сел архівні фонди шкіл, кооперативних організацій, осередків КП(б)У і інш.

Отже в УСРР основні сільські архівні фонди дореволюційного минулого і значна частина архівних матеріалів вол.-сільських установ доби Жовтня та громадянської війни вже майже сконцентровано до державних Окрархівних сховищ.

Безумовно, що в першу чергу треба планово вичерпати із сел всі архівні матеріали ліквідованих установ, бо ці архіви з 1917 або з 1923 року¹⁾ були безпритульні і увесь час гинули. Але не менш є важливо систематично приймати архівні матеріали (що втратили вже довідкове значіння) і від дієвих тепер на селі установ та організацій. Оскільки-ж Окр. архівні управління встигли набути практичного досвіду вже і в цій справі (на 1928—1932 р.р. складено, навіть, загаль-

¹⁾ Ці дві дати є основні менти ліквідації вол. установ: в 1917 р. ліквідовано вол. (і сільські) управління, а в 1923 р.—волвиконкоми (районування); поруч з цим за часів революції та змін влад на Україні виникало й ліквідувалося ще багато адмін. установ вол.-сільськ. масштабу, як-от: волземські управи, ревкоми, ради, народні управи (петлюрівщина), волправління (денікинщина), гміни (білополяки) і інш.

ного робочого плану концентрації), правильне налагодження планомірного й нормального прийому згаданих архівних матеріалів з села є питання вже тепер майже розв'язане.

Що-ж до поширення на Україні архівного керівництва на село, обмежуємося де-кітькома рисами. В цьому найголовнішою подією останнього часу є видання Центральним Архівним Управлінням, за погодженням з Оргінстром ВУЦВК'у, спеціальних двох інструкцій з 22-26. VI—1928 р.: 1) „Про постановку архівної справи в Районових Виконавчих Комітетах УСРР“ і 2) „Про постановку архівної справи в сільських радах УСРР“ (обидві видруковано у спеціальній, вид. ЦАУ, брошурі, що коштує 5 коп.). З приводу видання тих інструкцій Президія ВУЦВК'у 17/VIII-28 р. звернулася з спеціальним обіжником, що адресований до ОБК'ів, РВК'ів, сільрад та ЦВК АМСРР, в якому звернула особливу увагу на здійснення інструкції ЦАУ по райцентрах та селах.

Велику роль для налагодження архівної справи на селі відіграє живе інструктування. Як вже зазначалося, на Україні в період 1922—1925 р.р., підчас існування губархів, керівництво архівною справою в районах та на селі було дуже слабе. В 1926 р. ж представники Окружних архівних управлінь—завідателі й інспектори-інструктори, одвідали приблизно половину районних центрів УСРР, де обслідували постановку архівної частини понад 2000 районних установ. Були командировки і до 300—400 сел, переважно кол. волосних центрів, де проінструктовано в архівній справі сільські ради та інші сільські установи—разом коло 420.

В минулому 1927 році інструкторами 40 Окрархів та Головархіву АМСРР одвідано по райцентрах 2929 установ і по селах аж 1021¹⁾.

Щоб установити зв'язок з відповідними керівниками низових органів влади, завідателі окрархів робили відповідні доповіді на поширених окружних і районних організаційних нарадах, окрз'їздах секретарів сільських рад, то-що. Перебуваючи в командировках на периферії, завідателі Окр. арх. управлінь зробили багато доповідей і на Президіях Райвиконкомів; використовувалось і окружні курси секретарів РВК'ів та, особливо, сільрад, де читалося спеціальні лекції про чергові завдання радянського архівного будівництва.

Безумовно, що в налагодженні архівної справи на селі відіграла роль й популяризаційна діяльність архівних управлінь (вміщення статтів та заміток в газетах та „Бюлетенях“ Окрвиконкомів, влаштування виставок історичних документів, різних лекцій й доповідей, то-що) і, особливо, встановлення зв'язку з радянською суспільністю села—через організацію сітки архівних кореспондентів²⁾.

В 1928 р., на 6-й рік з початку радянського архівного будівництва, архівні установи УСРР стоять вже на певному шляху що-до поширення своєї діяльності на село та фактичного, нормального включення сільських архівних матеріалів до єдиного державного архівного фонду Республіки. Але цього замало, концентрація 1773 архівних фондів вол.-сільських установ дає тепер змогу пустити в науковий обіг величезну силу історичних документів села дореволюційних часів та доби 1917—1923 р.р.

Серед сконцентрованих по Україні в 1926—1927 р.р. сільських архівів є дуже багато цікавих й цінних. Досить навести такі приклади:

¹⁾ Ю. Кошарський. Де-які підсумки інструкторської роботи Окрархів за 1927 р. „Архівна Справа“, кн. VII.

²⁾ Див. інструкцію ЦАУ про організацію на Україні інституту (сітки) архкорів („А. С.“, кн. IV).

фонд Межирицького волосного правління має в своєму складі документи аж з 1763 року (кол. комісарського правління), Хортицький вол. архів, розміром в 35 в'язок, містить документи 1796—1874 р.р., та інш. Велику цінність мають сконцентровані і вол.-сільські архівні фонди пореволюційного часу. Силою таких архівних фондів збагатилися окр. архівні сховища Київщини, Могилівщини, Проскурівщини (і взагалі — округ кол. Подільськ. губ.), Дніпропетровщини, Шевченківщини і баг. інш. Дуже цікаві арх. фонди сконцентровано Одеським Окрархом, напр. арх.матеріяли німецьких сільських управлінь: 1) „Петерстальского сельского правления“ за 1879—1920 р.р. в кількості 1156 справ та 148 книжок, 2) „Клейн-Либентальского сельского правления“ за 1816—1920 р.р. в кількості 1298 справ, 3) „Юзефстальского сельского правления“ за 1864—1920 р.р. в кількості 728 справ і 4) „Александр-Гильвского сельского правления“ за 1840—1919 р.р. в кількості 2731 справ¹⁾. Такі-ж фонди сконцентровано Миколаївським, Запорізьким та Маріупільським Окрархами; останній-же Окрарх прийняв на схов і багато арх.матеріалів вол.-сільських правлінь грецьких осель.

Велику цінність сільських архівів для науки можна усвідомити, між іншим, і з того факту, що не встигли ще ці архіви вступити до сховищ архівних управлінь, як почався на них відразу попит та не тільки окремих істориків—дослідувачів, ба й цілих наукових закладів. Вже з літа-осени 1926 р. волосні архіви стали за матеріал для наукової роботи: на це вказує, наприклад, праця над вол. архівами по читальних залах Вінницького, Київського і інш. арх.управлінь представників Комісії виучування звичаєвого права на Україні при УАН, запитання з боку Укр. Академії Наук про характеристику фондів вол. правлінь Полтавського Істархіву то-що. Прийняті арх. управліннями пореволюційні вол.-сільські архівні фонди відіграють велику роль і є, безумовно, першоджерела для дослідних праць Істпартів що-до історії Жовтневої Революції на українському селі.

Навіть і сільські церковні архіви вже почали розробляти дослідники, особливо ж краєзнавчі гуртки та організації. Одному з народніх вчителів удалося „на матеріалах церковних архівів відбудувати зовсім було загублену минувшину кількох сел Слобожанщини, знайти такі факти місцевої давнини, що кинули від себе проміння на сучасний стан місцевого життя, спричинились до матеріалістичного його тлумачення“²⁾.

В пореволюційних арх. фондах вол.-сільських установ часу військового комунізму і після відбито історію організації радянської влади на селі, перших років її діяльності і також взагалі скупчено досвід та практику низових органів робітничо-селянської влади в царині радянського будівництва. Тому ці архівні фонди, безумовно, незабаром стануть потрібні і державному апаратові для використання з практичною метою, а особливо-ж будуть конче потрібні для наукових дослідників рад. будівництва.

Президія ВУЦВК'у так яскраво оцінює сільські архіви: „Архівні матеріали районних та сільських рад мають величезне політичне та науково-історичне значіння. Вони відбивають на собі героїчні події Великої Революції і досвід радянського будівництва працюючих мас, що вперше во всьому світі в жорстокій боротьбі завоювали собі владу“... „Історичні події нашої героїчної доби радянського будівни-

¹⁾ Бюлетень ЦАУ № 10 (42).

²⁾ Див. цікаву статтю т. Сапухіна про сільські церковні архіви в № 11 часописа „Радянська Освіта“ X. 1926, вид. ДВУ (В цьому-ж часопису, квітневий № 1927 р., автор даної статті вмістив відповідь т-шу Сапухіну).

цтва будуть вивчати не тільки наші майбутні покоління, а й пролетарі інших країн світу“. І тому „необхідно найобережніше та уважне відношення до архівних матеріалів, бо вони є велика культурна цінність для історії Радянської України“¹⁾).

Історія селянства та аграрних рухів вже давно є об'єктом студіювання історичної науки. Але до цього часу тут користувалися, головним чином, з матеріалів таких установ, як-от: „охранных отделений“ жандарських управлінь, канц. губернаторів, та судових, менше користувалися з матеріалів губерніяльних правлінь, крест'янських поземельних банків і т. п. Безумовно, весь цей матеріал є однобічний: він фіксував життя села, головним чином, з погляду поміщицького та буржуазного устрою. Сільські ж архіви не досліджувано. Лише тепер можна розпочати їх наукове студіювання.

М. Тарасов.

¹⁾ „Архівна Справа“, кн. сьома, стор. 79 (обіжник до ОВК'ів, РВК'ів та Сільрад, що про нього вже згадувалося).

До питання про організацію виставки архівних матеріалів.

Серед численних різних виставок своєрідністю експонуваного матеріалу архівна виставка посідає особливе місце. Поміж архівних робітників ще немає одноголосного визнання, що організувати подібні виставки є доцільно. Супротивники архівної виставки мають свої докази, але все-ж таки виставку ми будемо і вона, звичайно, себе виправдовує.

Виставка архівних матеріалів має своє значіння. Вона ставить широкі маси суспільності безпосередньо перед першоджерелами, викликає певний інтерес до них. Разом з цим, архівна виставка виховує в своєму відвідувачеві визнання, що необхідно зберігати документи сучасного, які стануть згодом за дзеркало минулого, є конче потрібно. Завдання організатора виставки полягає в тому, щоб показати архівні матеріали, на перший погляд сірі, одноманітні, про які склалося уявлення як про щось нудне та сумне, щоб і звичайний відвідувач зупинився перед ним не без зацікавлення.

Приступаючи до попереднього планування виставки, ми маємо на увазі низку загальних міркувань що-до типу виставки, об'єктів та методів експонування.

За яким типом ми будемо виставку. Ми розрізняємо три типи експозиції матеріалу: за формами, за епохами та за темами.

В першому випадкові ми маємо на увазі виставити фонди, тоб-то діловодні матеріали окремих установ, що їхні справи стали за об'єкт переходування. Далі ці фонди можна розташувати або по епохах, для чого експонуються фонди тільки певного періоду, наприклад, 1905 р., або матеріали можна розподілити по темах, наприклад, відбивання в різних окремих фондах боротьби з революційним рухом.

В другому випадкові матеріал розташовується по епохах, причому береться одна хронологічна дата або певний період часу і в межах тільки цієї дати або епохи розподіляється матеріал по фондах, або по темах.

Нарешті, організація виставки по темах полягає у тому, що в основу її кладеться принцип тематичності і матеріал по окремих темах розташовується на цей раз в порядку фондів або епох.

За першим типом була збудована виставка архівних матеріалів, що зорганізувало її Центральне Архівне Управління в лютому 1928 р.¹⁾

Виставка ж, що її влаштував Центральний Історичний Архів у Києві, в листопаді 1927 року, була збудована за принципом тематичності.

¹⁾ За часів Ювілейної Сесії ВУЦВК'у ця виставка з де-якими змінами була перенесена до одного з приміщень будинку ВУЦВК'у. Про неї див. Бюлетень Ц. А. У. № 4/35 — 1928 року.

Що-ж являється об'єктом експонування на архівній виставці?

Перш за все об'єктом експонування являються справи, що дають уявлення про фонди, про характер діловодства, про функції даної установи; потім — друкований матеріал — газети, листівки, брошури і т. інш. різні об'єкти переховування. Як додатковий матеріал до експозиції виставляються відповідні фотографічні знімки, речеві пам'ятки то-що. Крім того, експонуються і зіпсовані шкідниками справи; вони повинні ознайомити відвідувача виставки з різними факторами, що псують архівні матеріали, як-от, наприклад, вогкість, архівний жучок і т. п.

Такі загальні міркування, які ми маємо на увазі, коли починаємо будувати архівну виставку. Центральна робота при організації виставки є складання плану та підбирання самого матеріалу.

Взявши за основу певний тип виставки, ми складаємо програму про те, які фонди, що є в розпорядженні організатора виставки, слід експонувати і що власне з цих фондів гадають взяти.

Намітивши, таким чином, матеріал до експонування, починаємо діставати його з архіву. Це ми робимо користуючись описом, якщо він є, хоч опис складений, можливо, і задовольняюче, все-ж таки дає тільки основну орієнтовку. Вразі коли опис про зміст матеріалу, що його він охоплює, говорить мало, матеріал підбирається безпосередньо в порядку нумерів; тут консультація архівіста, який знає даний відділ, може бути дуже корисна для відшукування потрібного матеріалу. Скрізь і завжди буває, що вибраний за описом матеріал наче і відповідає наміченому планові, а втім з тих або інших міркувань для експозиції буде все-ж таки незручний. Ось чому, підібравши матеріал за зовнішніми ознаками, слід пильно переглянути його як з точки зору змісту, так і експозиції. При перегляді важливий не тільки зміст такого документу, але й ступінь його експонативності. Часто цінний та цікавий документ змістом, все-ж таки не може бути використаним для виставки тільки через те, що він непоказовий: кожна з сторінок, яка виставляється, повинна уявляти собою щось виразне та цільне. Правда, для того, щоб дати закінчений зміст можливо передрукувати на машинці тексти й на звороті сторінки, що є продовженням виставленого оригіналу, але навряд чи варто цим користуватися — краще замінити цей текст цільним, більш менш закінченим текстом, що не потребує доповнення. Останнє доводиться рекомендувати тим паче, що архівного матеріалу багато й тому вибір такий завжди можливий, а загромождження експозиції копіями в архівній виставці слід старанно уникати.

Від пильного перегляду матеріалу залежить якість внутрішнього змісту виставки, ось чому на це слід звернути особливу увагу.

Як загальне міркування при підбиранні матеріалів треба мати на увазі одну з істотних сторін виставочної справи: експозиція не повинна бути громоздкою, а для архівної виставки це є особливо важливе — краще менше, та краще.

Отже підбирання та перегляд матеріалу зроблено, далі йде власне експозиція.

Як розташувати матеріал і як його художньо оформити?

Розташовуючи матеріал треба зважати на зорові враження та сприймання відвідувача. Око, перш за все, не повинно втомлюватися від пропонованого йому для читання матеріалу. Обгортки мусять чергуватися з текстом, друкований текст з рукописним, справа з окремими документами та з друкованим матеріалом — газетами, листівками, брошурами то-що. Крім того, дуже важливо, щоб поміж окремих груп

архівних матеріалів вкroppлювалися фотографічні знімки, які ілюструють тему, що її зачіпають документи, а також діаграми, які дають схему структури тої чи іншої установи, і, нарешті, речеві пам'ятки, через що сильніш сприймається той чи інший історичний документ. Таке вкroppлювання є взагалі потрібне з художнього боку, такий додатковий матеріал відсвіжує експозицію, також потрібний він для загальної тематичної орієнтировки. Ці ілюстрації є наче-б то підзаголовки до змісту матеріалу, який виставляється; відвідувач при цьому зразу-ж орієнтується в тім, про яку тему і про які події говорить дана група виставлених справ. Не треба тільки забувати, що додатковий матеріал повинен бути кількістю дуже обмежений. -

Далі важлива сторона експозиції є пояснювальні тексти та заголовні написи.

Пояснювальний текст по можливості повинен бути короткий та стислий: докладні пояснення не читатимуться й в експозиції будуть зайвим баластом. Текст цей потрібен головним чином для загальної характеристики діяльності тої чи іншої установи або організації, діловодство яких виставляється; в де-яких випадках, поруч з тим, пояснення даються також і для окремих справ. Крім того, кожний експонат повинен мати відповідний короткий заголовок, який давав-би повне уявлення що-до його змісту.

Коли пояснюючий текст може бути надрукований на машинці, при чому рекомендується виставляти другий екземпляр, пропущений через чорний вугільний копіювальний папір, що як найменш вицвітає від часу, то заголовний текст мусить бути написаний від руки великим, чітким, друкованим шрифтом. Характер та форма шрифту для написів має велике значіння; напис мусить зручно та легко читатись, тут легкій зрозумілості тексту належить давати перемогу перед художністю.

При експозиції такого порівнюючи одноманітного з зовнішнього вигляду матеріалу, щоб відтінити групу експонатів, або кожний окремий експонат, та взагалі оживити, треба надати різноманітності кольоровими ефектами. Так, приміром, пояснювальний текст та заголовні написи треба покласти на кольоровий фон, певну групу справ можна обвести смугами відповідного кольору (жовто-блакитний — при справах Центральної Ради, червоний при радянському матеріалі і т. інш). Які-ж кольори роблять найбільший ефект?

Досвіди англійських та німецьких дослідників в галузі психології реклами про ступінь зорового сприймання того чи іншого кольору показали, що для більшого притягання уваги та кращого сприймання слід користуватися кольоровими контрастами.

Під контрастними кольорами ми розуміємо додаткові кольори, які взаємно підсилюють один одного. Яскраві, контрастні кольори міцні та чинні при всякому світі. Через те, що заголовні написи мусять легко читатися та порівнюючи трохи оддаля, для найкращого їх сприймання вельми важливе питання про вплив різних комбінацій кольорів. За дослідом однієї з англійських фірм виявилось, що найкраще сприймаються чорні літери на жовтому фоні, далі, зелені на білому, червоні на білому і т. д.¹⁾ Взагалі темні літери легше сприймаються на світлому фоні, ніж світлий шрифт на фоні темного кольору.

Загальний момент, що оформлює експозицію, є гасло архівного змісту, художньо скомпановане та чітко написане. При організації архівної виставки не аби-яке значіння мають способи експонування,

¹⁾ К е н и г. Психологія реклами. Москва, 1925 р., 25 стор.

цеб-то вибір найбільш доцільного типу меблів. Найзручніші є столи завдовжки 1,46 м., завширшки — 0,54 м., передня височінь — 0,78 м., задня — 0,84 м., ящик завглибшки — 0,04—5 м. В одному ящику стола подібної конструкції вміщається шість аркушів або листів закритих справ в один ряд, при чому залишається ще невеличке місце понад справами для вміщення написів та пояснювального тексту. Ящик цього столу повинен бути такий завглибшки, щоб матеріал не лежав далеко від скла, а по можливості прилягав безпосередньо до нього, через що його можна легко читати. Крім цих столів придатні ще столи трохи коротші, а саме завдовжки — 1,08 м., в яких вміщається 4—5 аркушів або справ.

Подвійний розмір столів дає можливість об'єднувати в одному столі різні що-до обсягу групи матеріалів. Крім столів доцільні ще настінні вітрини для 4—5 аркушів або закритих справ, завдовжки 1,05—1,12 м., завширшки — 0,54 м., завглибшки — 0,034 м. Подібними меблями утворюється чергування площі столів та висячих вітрин, через що не втомлюється зір, коли доводиться довго нахилятися над столами читаючи виставлені на столах матеріали.

Крім того, контраст в напрямку руху зору поновлює увагу та створює де-яку зорову павзу, яка зміцнює ступінь сприймання.

Для газет та листівок придатні турнікети, обов'язково за склом; турнікети — стояча колонка з прикріпленими до неї фанерними щитами для вміщення на них ілюстративного матеріалу.

Важливе та потрібне в питанні про способи експонування це є охорона матеріалів від вицвітання. Для цього можна було-б радити улаштувати на вікнах приміщення для виставок штори з густої парусини при недовгочасних виставках, а при постійному експонуванні матеріалу більш придатніші є завіси на столах. Незручність окремих завісок на столах при недовгочасному експонуванні полягає головне в тому, що відвідувач розпорошує свою увагу підіймаючи завісу і не дістає цілокупного вражіння від виставки.

На виставці в дні та години відкриття її потрібно, щоб давав пояснення керівник. Такий керівник мусить мати на увазі, що завдання відвідувача не в побіжному огляді експонатів, а в більш поглибленому перегляді їх. Пояснення керівника, що вельми важливе, повинні перш за все мати характер вступу до прочитання матеріалів, містити в собі загальні вказівки, відмітити та відтінити окремі документи. Простіш кажучи, керівник повинен скоріш супроводити відвідувача як консультант, ніж читати лекцію на ту або іншу тему.

В. Ганцова.

До питання про боротьбу з архівними шкідниками.

Центральне Архівне Управління при ВУЦВК'у в зв'язку з появою по де-яких архівах УСРР архівних шкідників, що загрожують серйозним пошкодженням матеріалам, які в них переховуються, звернулося з проханням до Ентомологічного Відділу Харківської Краєвої Сільсько-Господарської Досвідної Станції („Е. В. Х. К. С.-Г. Д. С.) взятися за вивчення цих шкідників. Серед зразків пошкодженого архівного матеріалу, надісланого до Ентомологічного Відділу в 1927 році, знайдено значну кількість личинок архівного точильника — *Sitodrepa ranicea* Z. Шкодить цей шкідник тим, що прогризає ходи наскрізь аркушів, зі-

браних у теках і тим самим перетворює папір в потеруху. Особливо сильно потерпіли матеріали, підклеєні борошняним клейстером¹⁾.

В літературі архівного точильника зареєстровано також як шкідника бібліотек, меблі, харчів²⁾, колекцій і як коморного шкідника.

Жучок *Sitodrepa panicea* Z. (Coleoptera, Anobiidae) є комаха, що проходить всі чотири стадії розвитку: яйця, личинки, лялечки та імаго. Шкідливі є стадії личинки (головним чином) та жука.

Личинка точильника (5 м.м. завдовжки) має м'ясисте м'яке тіло, зігнуте в черевний бік і покрите волосинами. На кожному спинному сегменту є низка жовтих коротеньких шипиків. Голова жовтоватого кольору з жовтобурими щелепами. Має три пари ніжок (Мал.).

Точильник (*Sitodrepa panicea* Z.).

а — личинка

б — лялечка

с — жук

Жук 2—3 м.м. завдовжки іржаво-червоного кольору, яйцюватої форми, покритий волосинами, вусики ниткуваті з довгими трьома останніми члениками. В надкрилах є точкові борозни (Мал.).

Оскільки точильник належить до коморних шкідників, практика боротьби з якими знає низку інсектицидів, що здалися найпридатнішими, саме: сірчаний вуглець, синя кислота і хлорпікрін, стало потрібним насамперед взятися за вивчення впливу цих отруйливих речовин в умовах архіву.

Сірчаний вуглець, що через дешевину та радикальний вплив є найпоширеніший засіб дезинсекції по коморах, має, проте, той значний недолік, що надзвичайно вогнебезпечний. Останніми часами в Америці, зважаючи на ці дефекти, сірчаним вуглецем навіть забороняють користуватися для дезинсекції³⁾.

Вживання синьої кислоти безпечне в пожежному відношенні, є, проте, небезпечне для здоров'я людей, як отрута надмірної сили, і крім того, синя кислота кепсько проходить у товщу матеріалів, важко вентильюється і вимагає досить складної техніки застосування⁴⁾.

Хлорпікрін набрав великого значіння після європейської війни. Досвіди застосування хлорпікрину для дезинсекції збіжжя і житлових приміщень, що останніми часами провадилися в Америці та в Союзі,

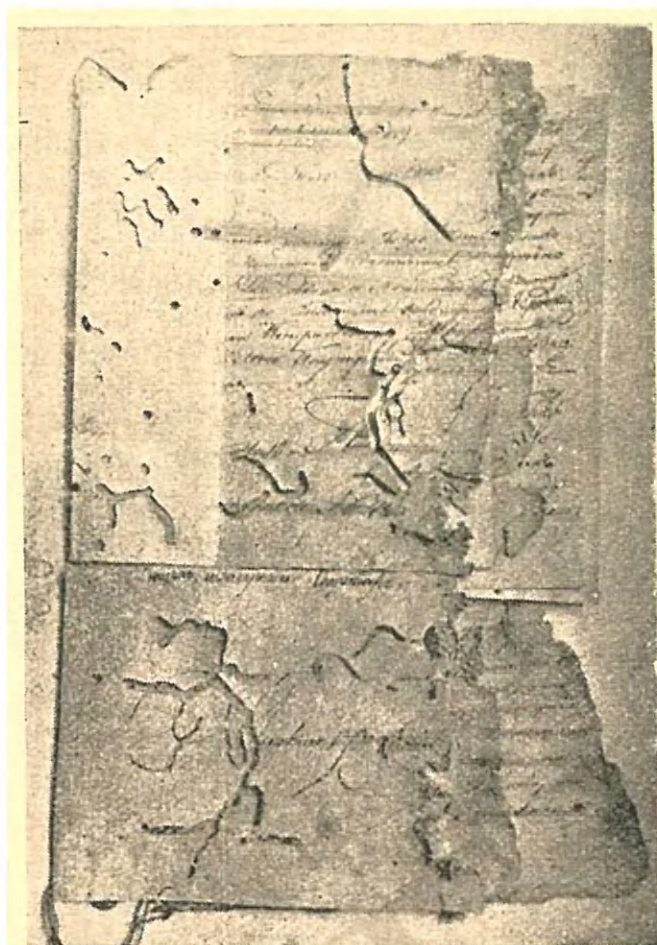
1) Обслідування гербарія Харківського ботанічного саду, що перевів в той же час Ентомологічний Відділ виявило також точильника—*Sitodrepa panicea* Z. Останній учинив великі пошкодження засушеним рослинам і почасти гербарному паперові.

2) В 1924 р. мені довелося констатувати його як шкідника сухарів в одному з військових склепів у Харкові. В. А.

3) В нас його за останнього часу теж поступово замінюють хлорпікріном, який виробляється в ССРР, в той час як сірчаний вуглець імпортується з-за кордону.

4) Досвідів з синьою кислотою, через відсутність спеціальних приладів, Відділ не робив.

ПОШКОДЖЕННЯ АРХІВНОГО МАТЕРІЯЛУ

Загальний вигляд пошкодженого документу.

Тип пошкодження „Притворяшкой“.

Збільшені ходи шкідника в пошкодженому документі.

показують, що це один з кращих інсектисидів для закритих приміщень. Потрібно, проте, проробити з різних боків застосування хлорпікрину, його дозировку, вплив на шкідника в спеціальних архівних умовах, а також виробити відповідну апаратуру.

Е. В. насамперед поставив досвід про вплив сірчаного вуглецю і хлорпікріна на самий архівний матеріал. Виявилось, що експозиція на 7 днів за концентрацією: хлорпікріна в 60 гр. /м³¹⁾ і сірчаного вуглецю в 200 гр. /м³—не впливає на папір, на фарби, фотографії, олівці, штампи і навіть атрамент різних часів (для досвіду бралось матеріали XVIII—XX століття).

Що-до впливу хлорпікріна і вуглеця сірчака на шкідника, виявилося ось що:

1. Підчас вживання хлорпікріна лише на шкідників, повна їхня загибель виявилася за концентрації в 40 гр. /м³ вже через одну годину, а за концентрації в 20 гр. /м³—через дві години.

2. При заповненні просторини, що підпала дезинсекції, матеріалом, що треба було обробити, частину хлорпікрину він обсорбирує, дієва концентрація інсектисида підупадає, і відсоток смертності зменшується. Так пересічно з трьох повторювань досвіду, за яких видима частина всього простору була заповнена архівним матеріалом, маємо такі наслідки:

Концентрація на 1 куб. метр	Тривалість експозиції (години)	Кількість шкідник. в досвіді (личинки)	Скільки шкідників загинуло	% смертності
10 гр.	24	20	13	65
	48	20	18	90
20 гр.	24	20	17	85
	48	20	20	100
40 гр.	24	20	20	100
	48	20	20	100
60 гр.	24	20	20	100
	48	20	20	100

Як видно, щоб досягти 100% смертності за концентрацією 40 гр. /м³ потрібна не одна година, як це потрібно, коли маємо шкідника без матеріалу, а 24 години. За наведеними ж даними видно, що між концентрацією та експозицією, потрібними, щоб досягти 100% смертності, є протилежна залежність—48 годин при концентрації 20 гр./м³ і 24 години при концентрації 40 гр. /м³.

Всі ці досвіди запроваджено в скляних балонах за температурою 14°—18° С. з личинками точильника.

Досвід з сірчаним вуглецем було запроваджено в звичайній камері з оцинкованого заліза обсягом в 0,6 м³, що мала водяний защеп (Мал.). Сірчаний вуглець викликав 100% смертності лише за концентрацією в 100 гр. /м³, за експозицією в 48 годин і за умовами заповнення матеріалом максимально 1/3 обсягу камери.

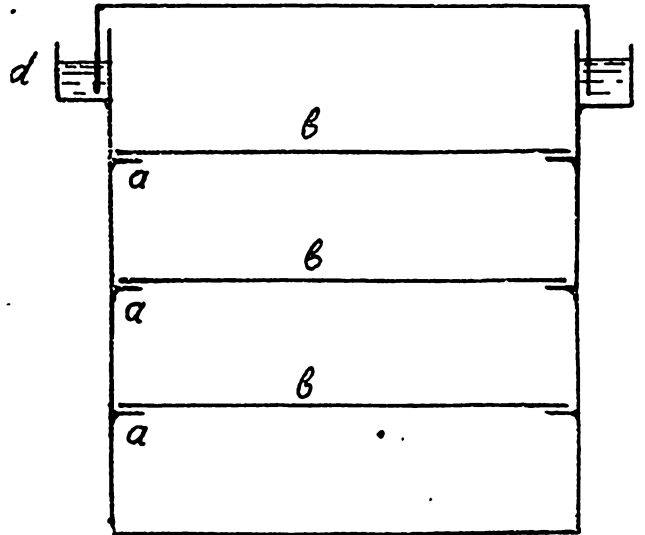
Звичайно, всі вищенаведені наслідки, що їх маємо лише в лабораторних умовах, треба перевірити на досвіді дезинсекції в приміщеннях архівів з тим, щоб урахувавши всі можливі ускладнення конкретної

¹⁾ 60 гр. на куб. метр (м³).

обстановки, твердо встановити потрібні показники концентрації і експозиції.

Ентомологічний Відділ рівночасно розпочав роботу що-до в'яснення видів архівних шкідників і їхнього життєвого циклу в умовах архіву¹⁾. Поки-що зареєстровано такі шкідники: „притворяшка“ (*Ptinus tur* Z), шовковистий точильник (*Niptus hololeucus* Fald.), точильник (*Sitodrepa ranicea* Z), музейний жук (*Attagenus piceus* oliv.) і шкіроїд (*Dermestes cadoverinus*). Звичайно цей список не є вичерпливий, поповненню його треба приділити належну увагу, бо може стати, що новий вид архівного шкідника, будь такий виявиться, потрібує і інших засобів боротьби.

Щоб запобігти можливому занесенню шкідника до архівів, де їх ще не було, або до архівів, що вже підпали дезинсекції, треба, щоб весь матеріал, який вступає до таких архівів, підпав попередній дезинсекції. Для цього зручно користатися з вищезгаданої спеціальної камери (мал.). Розмір камер встановлюється відповідно до кількості матеріалу, що звичайно піддається за одного разу дезинсекції. На стінках камери з середини є приступки а, а, а,... на які спираються залізні сітчані перегородки в, в, в,...

Схематичний розріз камери для дезинсекції сірчаним вуглецем.

На цих перегородках і розміщується архівний матеріал, але ж в такій кількості, щоб заповнити не більше $\frac{1}{3}$ обсягу камери. Матеріал укладається не щільно, а перемежками, щоб газ проходив не лише од полиць до полиць, а й вглиб самого матеріалу:—на найвищій полиці ставлять посуд с сірчаним вуглецем. Камера закривається покриткою, кінці якої входять у воду жолоба, що оточує всю камеру. Кількість сірчаного вуглецю береться з розрахунку 100 грам (або 80 куб. сант.) на кожний кубичний метр обсягу камери. Сірчановуглецева пара, що є важча од повітря, спускається на дно камери, просякуючи архівний матеріал. Тривалість дезинсекції мусить дорівнювати 48 годин. Після цього терміну камеру залишають відчиненою не менше як одну добу. Слідом за тим матеріал витягають з камери і провітрюють ще годин з 12. Користуючись протигазом, треба матеріал виймати з камери зразу-ж, як її відкривають. Наливати сірчаного вуглецю з балону у мензурку для виміру і потім в камеру треба надзвичайно швидко підчас вентиляції, до того-ж, якщо протигазом не користуються, то підчас наливання вуглецю треба стояти на підвітровому боці. Не можна також залишатися у помешканні підчас його вентиляції зараз же по відчиненні камери (якщо камеру держуть у закритому приміщенні).

Ми вказуємо тут на вживання як інсектисида²⁾ сірчаного вуглецю, тому що останній потрібує найпростіших устаткувань. Застосування хлорпікріна потрібувало поставити камери у витяжну шафу. Найзначніший дефект вуглецю є легка запальність його пари. Тому всі роботи, що зв'язані з його вживанням, треба провадити за денного світла, щоб

¹⁾ Матеріал надійшов з архівів м. м. Київ, Миколаїв та Полтави.

²⁾ Сірковуглець (Cs^2) майже безкольорова рідина з питомою вагою 1.27, що легко випаровується за звичайної температури. Переховувати його треба в скляних балонах в холодному місці оддалік від вогню.

не було будь-якого вогню, навіть іскри; удар заліза об залізо, викликаючи іскру, дає вибух. Електричне установаження у всьому помешканні треба геть вимикнути.

Литература

В. Г. Аверін — Інструкція про збирання архівних шкідників — Бюл. Центр. Арх. Упр. УССР 1928 р. № 5 (37).

И. Завьялов — Бумажный точильник - Архивное дело, XIII, 1927 г.

И. Завьялов — Архивные вредители и предупредительные меры против их появления. Архивное дело. III (16). 1928 г.

Романовський — Борогба з архівними шкідниками. Архівна Справа, кн. 4, 1927 р.

В. П. Поспелов, П. Я. Сольдау, А. Д. Петров и В. Б. Исаченко — Опыт дезинсекции зерна и муки хлорпикрином и некоторыми другими летучими веществами. — Изд. Отд. Прикл. Энтомологии ГИОА, том III, вып. 1. Ленинград 1927 г.

Feytaud (J). — Sur Z'emploi de la chlorpicrina contre les vrillettes — Rev. Zool. agric and appl. XXII, no 10. October 1927 г.

C. Houbert. — Les ennemis des livres, leurs moyens de les detruire. Paris 1903.

Arturo Scartone — El libro y sus enemigos Montevideo 1917 г.

Аверін В. Г. і Новіненко А. І.

Замітки до питання про внутрішнє устаткування архівосховищ.

Питання про внутрішнє устаткування архівосховищ є по суті питання про систему стелажів, тоб-то про їхню форму й розміри, про їхнє розміщення, про матеріял для їхнього виготовлення. Вентиляція, опалення, освітлення, водопостачання, приладдя проти пилу та проти пожежі, техніка пересування архівних матеріялів (підйомники) — все це скоріше стосується до загального устаткування архівосховищ, до питання про будинки архівосховищ. Різні-ж робочі приладдя взагалі мають мало спільного з архівосховищами, які призначені виключно лише для переховування архівних матеріялів і по яких, за нормальних умов, ніяких довготривалих робіт не повинно бути.

Кожна система стелажів незалежно од матеріялу, з якого їх виготовано, визначається насамперед системою переховування архівних матеріялів і починаючи ставити будь-які стелажі треба завчасно знати, чи їх призначається для переховування горизонтального, чи то для вертикального. За переховування вертикального „справи“ на полицях стоять або на більшій своїй стороні — на корінці, чи то корінцем вверху, або на меншій стороні, як і книжки, корінцем уперед. Недоліки цієї системи переховування вже обговорювано і нема рації знову говорити про них. Можна вважати, що в наш час питання це розв'язане, що горизонтальне переховування визнається за раціональніше, що вертикальне переховування корінцем уперед припустимо лише в тому разі, якщо всі „справи“ добре оправлено, а це значить, що на практиці його ніколи запровадити неможна, тому що гарно оправлені справи це виключний випадок. Правда, вертикальне переховування вживається ще по де-яких архівах, проте практика харківських і низки окружних архівів, а також інструкції Центрального Архівного Управління його вже не знають і тому нема рації зупинятися на питанні про стелажі для вертикального переховування.

Таким чином, устатковуючи або переустатковуючи архівосховища треба будувати стелажі для переховування горизонтального, коли „справи“ на полицях лежать.

Стелажі горизонтального переховування, як і взагалі всілякі архівні стелажі, мусять задовольняти низці архівних вимог.

За одну з основних вимог підчас будування стелажів треба вважати вентилявання архівних матеріалів. Як би гарно архівосховище не провітрювалося, але-ж якщо матеріали в ньому переховуються „штабелями“, це провітрювання не досягає мети, тому що внутрішні частини „штабелів“ неприступні або майже неприступні його впливові. Тому архівні матеріали і на стелажних полицях не можуть лежати так, як у „штабелях“, а це значить, що принаймні з чотирьох боків, бажано також і з п'ятого, верхнього боку, в'язок або „стопок“ справ ніщо не повинно їх затуляти, також і притуляти їх ні до чого не можна.

Отже ставити стелажі щільно до стін архівосховища не можна, бо це, між іншим, сприяло-б появі вогкості, в той час як просторінь повз стін треба скористувати для проходів. Глибочинь або широчинь стелажа мусить дорівнювати лише одному ряду архівних матеріалів. Підлога архівосховища не повинна правити за нижню полицю стелажу, нижня-ж полиця не повинна прилягати безпосередньо до підлоги, а бути від неї на відстані 10 см., що дає змогу також прибирати з-під стелажа порох. Верхня полиця мусить правити за місце переховування матеріалів, а не накривати верхній ряд матеріалів, і відстань її від стелі мусить бути більша за відстань між полицями настільки, щоб верхній ряд матеріалів був од стелі на відстані 10 см. Стояки стелажу не можна робити суцільними, як стінки шафи, для того, щоб запобігати непотрібній ізоляції окремих частин стелажа. І взагалі стелажі не повинні бути подібними до шаф, а яко-мога ажурними і навіть, коли вони завантажені—дірчастими, щоб вентилявати архівосховище та архівні матеріали було не трудно.

Друга вимога що-до будування стелажів є—як-найбільше використати місткість архівосховища. Тут насамперед встає питання про глибочинь (чи то широчинь) стелажу. Розмір звичайної „справи“, додаючи круглення пересічно по 5 см. на кожную сторону, становить 30 см. $\times$ 40 см. Звідциль видно, що глибочинь стелажу мусить дорівнювати 40 см., якщо справи укладаються навпоперек полиці, тоб-то коли кожна в'язка або „стопка“ посідає вздовж полиці 30 см., або ж глибочинь стелажу мусить дорівнювати 30 см., якщо справи укладаються вздовж полиці й значить кожна в'язка посідає вздовж полиці 40 см. При повздовжному укладанню, тоб-то на вузьких полицях, загальна довжина стелажних полиць при однаковій кількості матеріалів буде, очевидячки, більша ніж за поперечного укладання, тоб-то на широких полицях. Таким чином, якщо певна кількість архівних матеріалів укладена, припустімо, на 3 стелажах певної довжини, певної височини й завглибшки 40 см., то цю-ж кількість матеріалів можна покласти на 4-х стелажах, однакової з 3 стелажми довжини та височини, але ж завглибшки в 30 см. Не важко бачити, що загальна площа стелажних полиць в обох випадках буде однакова і що другі стелажі завглибшки 30 см. посідатимуть на підлозі архівосховища таку-ж площу, як і перші 3 стелажі завглибшки в 40 см. Одміна тут лише в тому, що за більшої кількості стелажів буде потрібна, очевидячки, і більша кількість проходів, а оскільки широчинь проходу самовільно змінювати не можна і прохід між стелажми не може бути вужчий за один, припустімо, аршин, одже вузькі стелажі потребують для проходів більшої площі, ніж стелажі широкі, а звідциль глибочинь або широчинь стелажа мусить дорівнювати не 30, а 40 см. Це збільшує корисну, тоб-то

зайняту стелажми, площу архівосховища понад 20%. Так, у приміщенні, де стоїть 12 стелажів завглибшки в 30 см. з проходами завширшки 80 см. і де, таким чином, одна із сторін має завдовжки 14 метрів, можна за такої-ж широчини проходів поставити 11 стелажів завглибшки в 40 см., а звідциль — збільшити корисну частину цієї сторони приміщення з 3 метрів 60 см. до 4 метр. 40 см.

Далі, тому, що внутрішні проходи між стелажів, очевидно, не можуть і не повинні правити за місце переховування матеріалів, то площу для проходів потрібно давати як найменшу, а для цього насамперед треба зменшити кількість проходів, що й досягається з'єднанням двох стелажів завглибшки в 40 см. в один двохбічний стелаж подвійної глибочини — 80 см. Це збільшує корисну площу архівосховища на половину. Так, у приміщенні, де стоїть 4 однобічних стелажів, тоб-то завглибшки в 40 см., з проходами завширшки 80 см. і де, виходить, одна сторона завдовжки дорівнюватиме 5 метрам 60 см., можна за цієї-ж широчини проходів поставити 3 двохбічних стелажів, збільшивши через те корисну частину даної сторони приміщення з 1 метру 60 см. до 2 метрів 40 см.

Таким чином, устатковуючи або переустатковуючи архівосховища, треба ставити двохбічні стелажі, а щоб не перешкоджати провітрюванню архівних матеріалів, кожен полицю двохбічного стелажу треба робити не суцільною, а залишати в середині повздовжну щілину („просвет“) завширшки коло 4 см.

Нарешті, тому що кожна в'язка або „стопка“ посідає здовж полиці 30 см., відстань між стояків стелажу мусить ділитися на 30 см. без остачі, тоб-то мусить відповідати цілому числу в'язок, щоб не зменшувати корисну місткість архівосховища через утворення по полицях стелажів порожніх просторів, не придатних їхніми розмірами для горизонтального переховування.

Третя основна вимога при будівництві стелажів, це — забезпечити можливість як найзручніше користуватися архівними матеріалами. Тут, насамперед, встає питання про височінь стелажу. Треба визнати, що драбини, лавки, помости та всі інші подібні спеціальні приставні, присувні та висувні приладдя, без яких іноді зовсім не можна дістатися до потрібної в'язки, щоб її з полиці зняти, або — до потрібної полиці, щоб на ній покласти в'язку, ускладняють не лише влаштування архівосховища, а й користування архівними матеріалами. Не слід, здається, доводити, що вкладаючи матеріали на стелажі і беручи їх відтіля, треба витратити як найменше сил та часу. А щоб цього таки досягти, треба, по змозі¹⁾, запобігати ускладненню устаткування архівосховищ різними спеціальними приладдями, а ставити стелажі заввишки такими, щоб середня на зріст людина мала змогу, піднявши руку, легко дістати в'язку справ з верхньої полиці стелажу. За такої умови верхня полиця стелажу заввишки мусить дорівнювати коло 1 метру 85 см. Ця безпосередня приступність верхніх частин стелажу не лише полегшує користування архівними матеріалами та робить зайвими різні приладдя, потрібні, щоб дістатися до верхніх частин високого стелажу, ба й збільшує корисну площу архівосховища, тому що проходи, широчинь яких, якщо користуються драбинами, повинна дорівнювати не менш як одному метру, становлячи іноді і 1 метр 20 см., можна і, значить, треба так повзувати, щоб вільно проходити людині із звичайною архівною ношею — по одній в'язці „справ“ в кожній

¹⁾ Звичайно, така змога не завжди є. І височінь приміщення може потребувати більш високих стелажів. Про такі стелажі дивись статтю проф. В. І. Веретеннікова в № 7 „Архівної Справи“.

руці. Визначувана отак широчінь внутрішніх проходів, між стелажми, становить 80 см. і лише зовнішні проходи, між стелажми і стінами, мусять дорівнювати 1 метру завширшки, тому що вони є головні магістралі для пересування матеріалів.

Далі, відстань між стояками стелажів мусить бути за всіх випадків однакова, тоб-то завжди відповідати однаковому числу в'язок, тому що це спрощує, очевидячки, розташування матеріалів по окремих полицях, їхній вимір та переміщення і, кінець-кінцем, спрощує складання топографічних показників. З цих міркувань за найзручніше число в'язок, що вміщуються на кожній полиці стелажу, треба визнати 5, ще краще — 10, як би під вагою 10 в'язок, що важать кожна 8—12 кгр., дерев'яна полиця, довжина якої в такому разі мусить становити 3 метри, помітно не прогиналася. Таким чином, відстань між стояками стелажу мусить дорівнювати 1 м. 50 см.—за дерев'яних полиць і 3 м.—за металічних.

Друге питання, це — про відстань між полицями стелажу. Тут принцип найзручнішого користування архівними матеріалами стикається з принципом яко найбільшого використання місткості приміщення архівосховища. Справді, найзручніше користування архівними матеріалами буде тоді, якщо кожна окрема справа лежатиме на своїй окремій полиці, або вірніше — полиці, зовсім незалежно від інших справ. В такому випадку „шифр“ справи, під яким вона переховується в архіві, є в той же час і шифр місця переховування справи, отже топографічні показники максимально спрощуються. До де-якої міри поліпшується при цьому й збереженість матеріалів, тому що дістаючи ту чи іншу певну справу лише її зрушують, до неї дотикаються, беруть її у руки, суміжні-ж справи лишаються непорушними, дотикатися до цих справ, що є непотрібно і де-якою мірою шкідливо, але-ж неминуче за всіх інших випадків — стає зовсім зайвим. Проте, система окремих полиць для кожної окремої справи, не кажучи вже про технічні труднощі та про значне подорожчання такого устаткування, збільшує височінь простору під кожною справою, принаймні на 5 м/м. Втрату місткості архівосховища, що звідциля впливає, важко підрахувати, проте, у всякому разі вона буде не малою. З другого боку, як найбільше використати місткість приміщення можна, очевидячки, тоді, якщо архівні матеріали заповнюють усе чисто приміщення, тоб-то коли їх укладено в ньому „штабелем“, довжина, широчінь та височінь якого є рівні довжині, широчині та височині приміщення. В даному разі топографічні показники є даремні, а про користування так розташованими матеріалами й говорити взагалі не доводиться. Не важко бачити, що й поза цими крайніми випадками збільшення відстані між полиць і, отже, потовщення в'язок, збільшує корисну місткість архівосховища, але зменшує зручність користування матеріалами — височінь приміщення при цьому трохи менше заповнюють полиці й порожні місця, які через різну товщину справ можуть утворюватися понад в'язками, але ж переміщати в'язки й взагалі користуватися ними тоді важче. З другого боку, коротша відстань між полиць, а звідциль — потоншення в'язок — зменшує корисну місткість архівосховища, проте, користуватися матеріалами тоді буде зручніше — височінь приміщення при цьому трохи більше заповнюють полиці і порожні місця понад в'язками, але ж працювати з в'язками стає легшим.

Найвживаніший розмір в'язки (її товщина, чи то височінь) хитається від 20 до 25 см. В межах цієї товщини в'язка є найзручніша і формою і вагою. Отже, і відстань між полиць стелажу мусить визначатися цими межами. Якщо височінь верхньої полиці стелажу ста-

новить, як це встановлено вище, 1 м. 85 см., то відстань між полиць в 20 см. робить стелаж 8-поличним і за товщини кожної дерев'яної полиці в 3—3,5 см. дає височінь верхньої полиці в 1 м. 74 см.—1 м. 78 см.; відстань же в 25 см. робить стелаж 7-поличним і за однакової товщини полиць дає височінь верхньої полиці в 1 м. 81 см.—1 м. 84 см.; очевидно, корисна височінь приміщення в останньому разі є більша, потовщення-ж в'язки з 20 до 25 см. для роботи з в'язками майже ніякого значіння не має, тому відстань між полицями стелажу є в 25 см. За металічних полиць та ж сама відстань між полицями дає 8-поличний стелаж.

Як висновок з всього вищенаведеного, за одиницю внутрішнього устаткування архівосховища треба вважати двохбічний семиполичний стелаж з відстанню між полиць в 25 см. та довжиною полиць 1 м. 50 см. Такий стелаж обіймає височини приміщення 2 м. 20 см.

М. Гливенко.

З архівної техніки.

Про укладання архівного матеріалу¹⁾.

(З досвіду Харківського Краєвого Історичного Архіву).

За останній час ЦАУ робить низку стелажних устаткувань. Нові форми стелажів вимагають від архівних робітників і нових форм укладання матеріалу. Перед архівістом стоїть завдання як найраціональніше використати нове устаткування, покласти архівні справи так, щоб яку завгодно справу зняти з полиці з найменшою витратою часу та енергії. Крім того, одне з завдань нового устаткування полягає в стандартизації самого укладання по різних архівах України.

Питання про нові форми стелажів поставлено в спеціальній статті В. І. Веретеннікова („Архівна Справа“ 7, стор. 48—55). Ми ставимо питання тільки про укладання, встановлюючи, як можливо, принципи та форми його. В процесі укладання беремо на увагу як матеріал мусить бути укладений і як його можна покласти, беручи на увагу реальні умови того чи іншого архіву та наявність самого матеріалу. Приступаючи до укладання треба установити принципи його. Звичайно тут можливі два принципи—хронологічний та тематичний; в першому разі ми укладаємо матеріал в порядку років, розтошовуючи всередині по відділах та столах (приблизно за описом № 1) і в другому випадку в основу укладання беремо розподіл матеріалу по відділах і потім по столах та роках. Але, беручи за основу той або інший принцип треба його додержуватися на протязі укладання всього даного фонду²⁾.

Якому типові укладання дати перевагу. По-перше, ми виходимо із самого характеру матеріалу та ступеня його упорядкованості. Коли ми маємо діло з фондом упорядкованим за формою № 1, який вже

¹⁾ Від редакції. Досвід подавання невеличких статей у відділі „З архівної техніки“ в попередніх номерах „Архівної Справи“ себе виправдав. Вважаючи за потрібне в майбутньому цей відділ поширити, редакція звертається до місцевих архівних робітників з проханням надсилати до журналу невеличкі статті з власного досвіду, а також давати свої запитання та зауваження щодо надрукованих вже статей з метою жвавого обговорення архівно-технічних питань.

²⁾ Так за першим принципом укладався матеріал Канцелярії Гражданського Губернатора в Харківському Краєвому Історичному Архіві, за другим—фонд Харківської Казенної Палати (там-же).

лежав в такому порядку, доводиться додержуватися хронологічного принципу. Але коли ми маємо діло з матеріалом в первісному стані, в якому він вступив до архіву із установи, коли він був упорядкований приблизно за описом форми № 2 та згідно з канцелярським описом, а також коли структура установи це дозволяє, то доцільніший буде другий тип укладання. Чому ми даємо перевагу тематичному принципу? Цей тип укладання відповідає структурі установи, легше пристосовується до канцелярських описів, а це останнє завдання ми безумовно мусимо мати на увазі. Крім того, пристосовуючи матеріал до дослідницької роботи істориків, коли ми користуємося по-перше аналітичним методом роботи, ми беремо і більш відповідний тип—тематичний.

Найраціональніша укладка припускає, що матеріал лежить у картонній коробці певного зразку, що справи докладно упорядковані і залишається тільки поставити ці коробки на стелажі за певним порядком, починаючи вкладати зверху вниз, зліва—праворуч, за номерами коробок. Тут справа стоїть просто.

Звернемось до складнішого випадку. Матеріал упорядкований приблизно за формою № 1, або перебуває в первісному стані свого упорядкування, пов'язаний у в'язки різного розміру, тоді укладання потребує попередньої підготовчої роботи. Ця робота полягає головним чином, в тому, що справи розбиваються по відділах, столах та роках. Ми маємо перший етап нашої роботи якщо місце та час не дозволяють розбивати матеріал відразу і по роках. Крім того, коли маємо на увазі детальну проробку фонду надалі, то останній процес—розбивку по роках—залишаємо на майбутнє і кладемо матеріал в порядку відділів та столів, тим більш, що оперувати з матеріалами в межах відділу або стола значно легше, ніж з фондом во всьому його обсязі. В процесі розбивки матеріал потрібно сконцентрувати весь, по можливості без останку, щоб не залишити ніяких „хвостів“. Розбивка матеріалу іде по різних ділових формах; таким чином, на стелажі накладемо перш за все справи, потім книги, журнали, формулярні списки. Що-до канцелярських описів, то вони виділяються окремо, укладаються в особому приміщенні і пристосовуються до користування.

Другий етап в техніці самого вкладання, який стосується також до підготовчої роботи, це накреслення на папері топографічного покажчика, момент досить важливий, це свого роду перспективний план наступної роботи, за допомогою його ви встановлюєте порядок усього вкладання, урахуєте всі можливості, даєте місце кожній в'язці, отже ви наочно пророблюєте всю роботу по вкладанню даного матеріалу, кінець-кінцем ви за цим покажчиком нумеруєте і „клітки“.

Приступаючи безпосередньо до укладання матеріалу, який вже розбитий за відповідним принципом і пов'язаний у в'язки різних розмірів, спочатку перев'язуємо його у в'язки встановленого зразку в 25 см., що дасть можливість як-найекономніше використати площу стелажів. Встановлений зразок в'язки портативний, але не зайвим буде відзначити, що як показав наш досвід, в'язки одного і того-ж розміру не однакою вагою. Папір до середини XIX стор., ручного виробництва, завдяки злегка реброваній поверхні, а також відсутності речовин, які його наповняють і тому роблять важчим, є легший, а через те й самі в'язки легші. А папір з другої половини XIX ст. (приблизно) завдяки машинізації паперового виробництва важчий, а тому збільшилась і вага його, а значить і всієї в'язки на 20—25%.

Дальший етап в процесі укладання матеріалу, це формування нових в'язок. Коли ви прийшли до висновку, що для раціонального ви-

користання площі стелажів необхідно проробити це завдання, не маючи чого боятися ламання в'язок, які залежалися роками і занумеровані за певним описом. Перев'язування безумовно стає корисним: ви переглядаєте, по можливості, матеріал заново, та виправляєте помилки, які завжди трапляються. В техніці самого процесу укладання треба додержуватися розподілу праці. Практика показала, що робота йде без перебою, коли на кожній окремій роботі стоїть окрема людина, себ-то один підносить в'язку та вкладає готові, другий подає старі в'язки, стежить за послідовністю років та відмічає в старому описі нову нумерацію в'язок, третій формує їх і четвертий в'яже. Таким чином ми маємо конвейєр роботи, який за всіх сприятливих умов дасть пересічно до 100 в'язок, себ-то 25 метрів заново сформованого та пов'язаного матеріалу за один робочий день. Коли доводиться робити вливання відповідних справ у в'язки, тоді процес роботи значно затягається.

Останній етап роботи полягає в самому укладанні на стелажі за відповідним встановленим порядком (зверху — вниз, зліва — праворуч), і якщо стелажі зроблені заввишки не в 25 см., а в 50—53, як цього вимагає характер матеріалу, тоді на полиці вкладають в'язки по два ряди, в верхньому ряду міститься менший номер.

Щоб закінчити цілком упорядкування фонду, який підлягає укладанню, складається остаточний топографічний покажчик, додається схематично (графічно виконана) структура відповідної установи.

В. Ганцова.

3 літератури про боротьбу з шкідниками в архівах.

Питання як боротися із шкідниками в архівах, в книгозбірнях давно притягає увагу робітників цих установ. В цій замітці ми подамо зміст розділу III-го тому „Архівного Журнала“ (Archivalische Zeitschrift, München 1926 р. 233 — 234 стор.) Бруно Коттербуха під назвою Bekämpfung der tierischen Schädlinge in unseren Archiven (боротьба з тваринними паразитами в наших архівах).

Автор цього невеличкого розділу дає резюме двох книжок, які вийшли за кордоном ще на початку XX стор., а саме: Гульбер (C. Houlbert, Les ennemies des livres burs mocus, moyens de les détruire, Paris 1903) — вороги книжок, їх властивості, засоби до їх знищення, і Скартоне (Skartone — Ellibro ysusenemigos, Montevideo, 1917) — книга і її вороги.

Гульбер дає 67 родів комах-книжкових шкідників та описує засоби боротьби з ними. Цьому питанню він присвячує чимало сторінок — біля 200. Другий автор (Скартоне) подає на ста сторінках різноманітні роди шкідників, починаючи з найшкідливішого — хлібного жучка (anobium rapiseum), який дає 80% шкоди.

Ми маємо на увазі, що не тільки сами комахи, але й їх яйця та гребачки роблять шкоди, а тому й вони повинні бути знищені. Треба зазначити, що чим тепліш країна, тим більш небезпеки від тих шкідників.

В боротьбі зі шкідниками треба мати на увазі ось що: 1. Через те, що шкідників приваблює клейстер, то при нових підклейках треба вживати сублімовий клейстер (сулемовий клейстер), приблизно на кіло пшеничного борошна один грам, себ-то 0,1% сулеми; 2. Треба дбати про чистоту, свіже повітря та світ; ці заходи не дають книжковим ворогам розповсюджуватися; 3. Частіш треба розгортати книжку таким

чином, щоб обидві палитурки держати в руках, а відкриті сторінки наниз; крім того, доцільно вдаряти паличкою по палитурках, щоб краще випадали гробачки та шкідники; 4. Частіш треба робити ревизію і досліджувати увесь архівний матеріал і якщо знайдуться окремі документи або книжки попсовані комахами негайно ізолювати їх поки не буде зроблена дезинсекція; 5. Ніколи не закривати документ так, щоби не досягало повітря; 6. Сірчастий вуглець (сероуглерод — *sulfureum carbonatum*) може знищити не тільки комах, але й їх яйця та гробачки.

Цей засіб обидва автори дуже рекомендують, він виправдав себе на практиці у великих архівах та книгозбірнях.

Техніка цієї дезинсекції, як описує даний автор, така: перш за все треба налагодити дезинсекційну камеру (дерев'яний ящик), яка відповідно до вимог може бути один метр довжини, 50 сант. ширини та 40 сант. височини. Цей ящик оббивають як найкраще цинком. Верхній край, де буде покришка, закінчується каналом, який іде навкруги усього верхнього краю ящика. В цей канал вкладається покришка, яка теж оббита цинком, вона закриває ящик герметично. Щоб зміцнити герметичність цієї покришки наливають воду в круговий канал (гідравличний запор), якому надають невеличкий кран, аби спускати воду перш ніж відкривати віко. Остання обережність стає на перешкоді тому, щоб підчас відкриття покришки вода не попала на матеріали та попсувала їх.

Далі в ящик кладуть матеріали, які підпадають дезинсекції; наливають у відкритий посуд сірчастий вуглець, приблизно на розмір ящика, зазначений вище, 10-12 грам, потім ставлять відкритий посуд зверху в ящик, або прикріплюють до бокової стінки ящика і закривають покришку, як зазначено вище. В середині розвиваються пари і летючий сірчастий вуглець охоплює отруйним газом увесь ящик, проходить до всіх щилин і на протязі 3-4 днів нищиться усе життя в шухляді. Досвід показав, що двохденне окурювання недосить для досягнення результату. Слід зауважити: нема необхідности книжку або справу розгортати.

Гульберта та Скартоне подають ще інші засоби для знищення шкідників, про які автор статтів *Archivalische Zeitschrift* не розказує нам. У всякому разі спосіб зі сірчастим вуглецем, за думкою автора статті, дуже простий, коштує небагато; крім того, він не псує ніяких архівних матеріалів і особливо автор висуває його на перше місце.

Спроби боротьби зі шкідниками нещодавно провадилися як в архівах, так і в лабораторіях (див. ст. Романовського. Боротьба з архівними шкідниками. „Архівна Справа“ кн. 4, 1927 р., статтю І. Зав'ялова. Архивные вредители и предупредительные меры против их появления. „Архивное дело“. Выпуск III (16). 1928 та статтю Аверіна і Новіненко в даній книжці). Як ми бачимо техніка для нас не нова. Видно, що з 1903 року, коли вийшла книга Гульбера і до 1926 р. — рік видання статті Канненбаха, в архівній практиці Західньої Європи нічого нового не знайдено: спроби зі сірчастим вуглецем залишаються там як-найкращі. Тому особливого інтересу набувають лабораторні експерименти із хлорпикріном, що провадяться у Харкові і описані в статті Аверіна і Новіненко в цій самій книжці.

В. Г.

З діяльності Центрального і Окружних Архівних Управлінь (хроніка).

С. Л. ДРОЗДОВ.

(До 35-річчя наукової та громадської роботи).

Ніколи не була легка, вдячна і зовнішньо-ефектна праця архівного працівника. Чорна, важка і зверху непомітна здебільшого мізерно забезпечена з матеріального боку робота архівіста, вимагає людини, що вся віддана праці, що жертвує всім за для її інтересів—це робота чорноробів історії.

До таких робітників, безумовно належить Завідувач Білоцерківського Окружного Архівного Управління С. Л. Дроздов-Мишківський, 35 річний ювілей наукової та громадської праці якого відбувся 1 листопада м. р.

Степан Леонтієвич Дроздов-Мишківський, походячи з сім'ї „казенного крест'янина“ — поселянина Мстиславського повіту на Могилівщині (народився в 1867 році), з цілком зрозумілих причин не мав змоги здобути великої шкільної освіти. Скінчивши курс Мстиславського „Городского училища“, тоді ще „уездного училища“, він на 18 році—1 листопада 1885 р. починає самостійне трудове життя на посаді поштальона Уманської Поштової Контори. Тут він знайомиться з сином Уманського „почтмейстера“ — Михайлом Микитовичем Канчером, що разом з Олександром Ульяновим в 1887 р. брав участь у замаху на вбивство Олександра III. Канчер знайомить молодого С. Л. з революційним рухом, а відомий український письменник того часу нотар м. Умані М. Ф. Комаров — з українською літературою, чим і зацікавився т. Дроздов. З того-ж таки часу С. Л. починає вивчати минуле України.

Із 1892 р. шановний тов. Дроздов-Мишківський працює за поштаря в м. Києві. Ось тут він ознайомився з славетними українськими науковими та громадськими діячами і бере участь в українському рухові.

З 1 листопада 1893 р. починається його фактична наукова й громадська робота. Він до 1900 р. тоб-то за найтяжчих реакційних часів постачав нелегальну літературу тодішнім революційним організаціям (Студентській та семинарській громаді), соц.-дем. гуртку. Ів. Стешенко, а також поодиноким революційним діячам.

Після Києва він знову попадає до провінції, але не став тим обмеженим, бездушним чиновником „20-го числа“, на яких особливо багате було поштове відомство. Він ретельно збирає на свої невеличкі кошти археологічні колекції, рідкі книжки, розпорошені архівні документи і став членом понад 15 різних наукових товариств.

Тов. Дроздов з'явився одним з перших організаторів Всеукраїнської спілки потельробітників, в 1917 році.—перший голова комітету п.-т. службовців міських установ м. Києва, а також один з організаторів перших двох поштово-телеграфн. з'їздів. член Головної Ради П.-Т. спілки, організатор і Завідувач П.-Т. Музею в м. Києві.

Важкі роки військового комунізму, голод в буквальному розумінні цього слова, велика сім'я, яка складалась з 8 душ, не зменшила енергії С. Л., без жодної винагороди він провадить роботу що-до збереження музейних цінностей, врятування архівних матеріалів, збирання пам'яток революційної боротьби.

Тов. Дроздов був організатор і Завідувач Білоцерківського Окр. Музею і Білоцерківського Окружного Архівного Управління. Сотні глухих сел Білоцерківщини бачили сивого С. Л., що пішки зробив тисячі верств, вишукуючи й збираючи музейні речі, налагоджуючи архівну справу на місцях.

Істпарт ЦК КП(б)У, Укрцентрархів і Окрістпарт добре знають відданість Дроздова своїй непомірній праці. Виставка документів в музею з історії рев. боротьби в Окрузі до Х роковин Жовтня, що зробила велике враження на багаточисленних відвідувачів—є безперечна заслуга С. Л. На жаль, за відсутністю помешкання виставку згорнено.

Відданість С. Л. до архівної справи мусить стати за приклад для архівних робітників і в першу чергу для молодшої генерації їх

С. Шабатін.

СВЯТКУВАННЯ ЮВІЛЕЮ С. Л. ДРОЗДОВА.

Святкування ювілею С. Л. Дроздова з нагоди 35-річчя його наукової та громадської праці притягло увагу широких кол наукових робітників та відповідних науково-громадських організацій України і закордону.

Святкування відбулося 10 листопада м. р. в Білоцерківському.

Того саме числа Правління тутешнього Округового Краєзнавчого Т-ва скликало в приміщенні Музею свої урочисті збори, на яких було вислухано привітальні промови представників різних науково-громадських установ та прочитано привітання, що їх було одержано поштою та телеграфом.

Першу привітальну промову сказав голова місцевого Краєзнавчого Т-ва т. Вовченко, який відзначив велику вагу краєзнавчої роботи для нашого соціалістичного будівництва (вивчення природньо-географічного, соціально-економічного та культурно-історичного стану країни) та разом з тим заслуги з цього боку С. Л. Дроздова, одного з перших організаторів тутешнього Краєзнавчого Т-ва, невинно працюючого в цій царині і зараз.

В числі низки інших промов було вислухано привітання від імени Центрального Архівного Управління УСРР, що його передав за дорученням ЦАУ т. Шабатін. Значіння архівної справи в наші часи — сказав т. Шабатін — є надзвичайно велике. Правлячи за базу історичної науки в її єдино правильному марксистському розумінні, архівні документи, архіви — це є величезне знаряддя революційно-класової боротьби, знаряддя, яке в нашій радянській країні є в руках пролетаріату. Архівне будівництво заходами партії та Радвлади раз у раз поширюється. Розвиткові його значною мірою прислужився також і ювілянт, т. Дроздов, який з виключною самовідданістю та енергією працював і працює на цій ділянці будівництва. Заслуги тов. Дроздова, як високо свідомого і корисного архівного робітника є цілком очевидні. Центральне Архівне Управління цінить т. Дроздова, що своєю невинною корисною роботою може стати за приклад для молодих робітників.

На тому ж такі засіданні оголошено заяву низки службовців, що, зважаючи на великі заслуги ювілянта, просять ювілейну комісію зняти клопотання про нагородження т. Дроздова званням „Героя праці“.

Телеграфом було одержано коло ста привітань, серед яких оголошено 34 привітання від наукових та учбових установ Союзу, в тім числі — од ВУАН, від окремих вчених та крім того від наукового т-ва ім. Шевченка у Львові.

Всі вони, являючи собою живий пам'ятник заслугам С. Л. Дроздова, перейняті щирим побажанням ювілярові ще довгі роки продовжувати свою працю на користь Радянській країні і трудяшому людству.

30 РОКІВ ПРАЦІ В АРХІВНИХ УСТАНОВАХ.

1 Вересня 1928 року вийшло 30 років безперервної праці по архівних установах Я. Ю. Конотоп.

Мати за плечима такий значний трудовий шлях є безперечно велика заслуга. Особливо це стосується праці за часів громадянської війни. Труднощі, що їх тоді зазнавала Радянська країна, не для всіх були під силу. Більшість те й робила, що вигадувала дістати кращих умов, полишаючи одну роботу для одної. Але-ж були одиниці, що, не зважаючи ні на які труднощі, стояли твердо біля тої справи, коло якої їх поставила Радянська влада. До числа таких одиниць належить, безумовно, і Я. Ю. Конотоп.

Вийшовши з родини чабана села Карасівки, Харківської округи, відвідавши наймів по глинях та панських економіях, після перебування у війську та служби протягом де-якого часу на залізниці, Яков Юхимович у вересні 1898 р. вступає до Харківського Університету на посаду молодшого техробітника Університетського Архіву. Тут він працює аж до 1922 р. Потім переходить до роботи у кол. Губарх, а звідтіл після адміністративно-територіальної реформи — до Харківського Окрарху, також ретельно і чітко виконуючи покладені на нього обов'язки.

Зовнішньо непомітна робота, що її виконує Я. Ю. (технічний робітник архіву), тим часом є одною з тих, так-би мовити, дрібниць, що в певній мірі впливають на стан значнішого та зовнішньо-ефектнішого.

Харківський Окрвиконком, відзначаючи корисність праці Я. Ю., порівняв його по зарплатні до посад архівіста.

Колектив архівних робітників на влаштованих з цієї нагоди загальних зборах висловив Я. Ю. щире співчуття, побажавши йому й надалі також корисно виконувати свою роботу.

РОБОТА АРХІВНИХ КОРЕСПОНДЕНТІВ НА УМАНЩИНІ.

За короткий термін організації мережі архкорів вже можливо підвести де-які підсумки їх роботи і на прикладах підкреслити необхідність організувати мережу архкорів як-найширше, бо організація широкої й працездатної мережі архівних кореспондентів значною мірою допоможе архівним органам при сучасній обмеженості їхніх штатів виконати такі першочергові завдання, як от популяризація архівної справи серед широких кол населення, виявлення безхазяйних архівних матеріалів, догляд за архівними матеріалами (особливо по низових установах) та інш.

Для висвітлення роботи архкорів наведемо де-кілька прикладів з їхньої роботи по Уманській окрузі. При складанні п'ятирічного плану концентрації архівних матеріалів Окрарх звернувся з особистим листом до 39-ти архкорів, прохаючи їх простежити, щоб установи надіслали точні відомості про кількість архівних матеріалів. В цьому листі було зазначено, які саме відомості треба одержати від установ, зокрема яке значіння в роботі Окрархів має складання п'ятирічного плану концентрації. По цьому листу 27 архкорів провели роботу задовільно. Архкори доглядали за надсиланням відомостей установами, а також допомагали установам в проведенні виміру їх архівних матеріалів. Там де цю роботу провадили архкори, немає жодної установи яка-б не надіслала цілком вичерпливих відомостей для складання п'ятирічного плану концентрації.

В справі виявлення безхазяйних архівних матеріалів є ще більші досягнення. Ось де-кілька прикладів. Архівний кореспондент м. Михайлівки, Гранівського району Куций Ю. З. зібрав в своєму селі де-які старі документи і безпосередньо надіслав їх до Окрарху. Архівний кореспондент с. Тальянок, Бабанського району т. Гоняний, повідомив Окрарх про безхазяйний науково-цінний архівний матеріал: Покровсько-Тальянського Сільсько-Господарського Кредитового Кооперативного Т-ва, що почало своє існування до революції.

Другий архівний кореспондент т. Горголов надіслав безхазяйні архівні матеріали: „Отдельной Конной батарее 15 Сиб. кондивизии“ та парторганізації окремої кінної батареї Котовського. Серед цих матеріалів є цінні документи, наприклад: доклади военкома „о состоянии батареи, политсводки по парторганизации“, протоколи зборів, анкети для вступу в партію (заповненні) і т. п.

Також значною мірою допомогли архкори Окрарху в справі утворення газетного фонду. За цей рік Окрарх придбав через архівних кореспондентів більш 1000 примірників різних газет. Таким чином Окрарх придбав 230 примірників „Киевской Мысли“ за 1917 р., також через архкорів Окрарх одержав від одного громадянина списка цілої низки видань, серед яких є велика кількість різних газет, відозв і т. інш., всього 158 окремих примірників. Архівний кореспондент Гоняний надіслав список на 21 прим. різних видань. Архкор с. Хижної, Букського району т. Александрович повідомив Окрарх про те, що він має на меті дістати цілу збірку газет. Ось зміст повідомлення цього архкора: „Зараз я нашупав в одного гр-на збірку старих газет, відозв, плакатів і т. інш. періоду 1917—20 р.р. Збірка, здається, досить цінна по наявності в ній рідких примірників газет, постараюсь їх дістати і коли це вдасться, то надішлю вам. Крім цього маю на меті зібрати відомості про революційні заклоти в нашому селі в 1900—1905 р.р. Поскілки в той час в селі був якийсь революційний гурток і члени його мають, зараз від них і довідуюсь. Взагалі зроблю і буду робити, що можливо“.

Аналогічних повідомлень про виявлення архівних матеріалів і газет можливо подати значно більше, але мета цих рядків є подати лише приклади роботи архкорів в цій галузі.

Про кількість і склад мережі архкорів Уманського Окрарху подаємо такі дані: кількість архкорів на сьогодні є 50. По основній роботі архкори поділяються таким чином: робітників освіти — 34, робітників районних установ — 8, робітників сільських установ — 8. Що-до освіти — 15 архкорів з нижчою освітою, 34 з середньою й 1 з вищою. Що-до віку: до 30 років є 16 архкорів, від 30 до 45 років — 29 архкорів, більш 45 р. — 5 архкорів. Що-до партійності: — членів КП(б)У — 2 особи, членів ЛКСМУ — 3 особи й останні 45 архкорів не партійні.

В дальшій роботі по організації мережі архівних кореспондентів, на нашу думку, треба звернути особливу увагу на втягнення в цю роботу вчителів, сількорів, завсільбудами та секретарів сільрад, а також вважаємо за потрібне здійснити нижченаведене:

1) Треба скликати наради архкорів. На цих нарадах ставити питання і про значіння архівних матеріалів в розвиткові національної культури то-що.

2) З метою популяризації архівної справи і зацікавлення архкорів, треба відповісти видання ЦАУ більш пристосувати до масового читача, вміщаючи в них різні замітки і повідомлення архівних кореспондентів.

3) Для організації й налагодження роботи серед архівних кореспондентів потрібно, щоб кожний з Окрархів на сторінках „Архівної Справи“ поділився власним досвідом в справі організації мережі архкорів, висловив свій погляд що-до цієї роботи.

Також необхідно по можливості, як мога більше постачати архкорам відповідну літературу¹⁾. Наведені приклади роботи архівних кореспондентів дають певну надію на те, що коли всі архівні органи поставляться уважніше до організації мережі архівних кореспондентів, ця робота виправдає себе та дасть певні, досить задовільні наслідки.

Г. Денисов.

ПРО МЕРЕЖУ АРХІВНИХ КОРЕСПОНДЕНТІВ.

Вже більш за півтора роки в планах роботи Окружних Архівних Управлінь стоїть питання про необхідність організації мережі архівних кореспондентів, про необхідність підсилення й звертання більшої уваги на цю справу. І дійсно, починаючи з 1928 р. робота по утворенню мережі архівних кореспондентів значно пожвавилася. Звичайно, сказати, що ця справа зараз має досить задовільний стан неможна, бо навіть ще й тепер є такі Окрархи, які не мають жодного архкора й на сьогодні таких Окрархів є не більш не менш як одинадцять. Але треба зазначити, що серед цих Окрархів здебільшого є такі, які не перевели досі роботи по організації мережі архкорів через низку суто об'єктивних причин як-от: загальна слабкість апарату, текучість особового складу, зокрема, часті зміни завідувачів Окрархів та інш.

Робота по організації мережі архівних кореспондентів, причому мережі досить працездатної, має особливі труднощі, перемогти які можна не відразу, а протягом безумовно, більш-менш довгого часу шляхом широкої пропаганди й популяризації значіння архівної справи. Характерно тут відмітити ще й нижченаведене: аналізуючи роботу Окрархів в справі організації мережі архкорів ми бачимо, що якраз серед найбільш крупніших Окрархів ця робота посувається надто поволі, причому, як можна бачити, з повідомлень цих Окрархів, належну увагу на цю справу ними звертається, цеб-то можна вважати, що слабкість роботи цих Окрархів по організації мережі архкорів ніби-то залежить від яких-то інших причин. Може й дісно умови цієї роботи крупніших Окрархів мають якісь особливі труднощі, але зараз сказати в чому саме полягають оці труднощі не можна, бо нічого конкретного з цього приводу немає. Але ми певні в тому, що тут окрім іншого є ще моменти незадовільності (недооцінки) з боку робітників таких крупніших Окрархів тими невеличкими на перший погляд наслідками, що є від роботи так по утворенню мережі архкорів, як і роботи самих архівних кореспондентів. Такі моменти безумовно є й їх в дальнішому треба уникнути.

Не можна заперечувати або писемістично ставитися до справи утворення мережі архівних кореспондентів, бо лише сама робота Окрархів по організації мережі архкорів в своєму загальному масштабі має велике значіння для популяризації архівної справи.

Робота окремих архкорів в загальному масштабі має значні наслідки, не дивлячись на надто поки-що обмежену кількість архкорів, які проявили свою активність. Як видно з повідомлень про роботу архкорів робота останніх що-далі поширюється й виявляється в самих різноманітних моментах як-от: виявленні безхазяйних архівних матеріалів, виявленні газет, стеженні за належною постановкою архівних частин установ, популяризації архівної справи через пресу, шляхом вміщення різних статтів і заміток в архівній справі, або складених на підставі архівних матеріалів. В цій невеличкій замітці немає можливості зупинитися на конкретних випадках роботи архівних кореспондентів і тому обмежуємося загальним констатуванням цього, як факта.

Тепер що-до кількості й складу архівних кореспондентів. За відомостями на 1 листопада ми маємо такі дані: як вже вище зазначалося 11 Окрархів зовсім не мають архівних кореспондентів. Останні 30 Окрархів (разом з Головархівом АМСРР) в загальній кількості мають -- 544 архівних кореспондентів. Склад архівних кореспондентів характеризують такі дані:

1) Що-до основної роботи архкори поділяються (одержано відомості на 470 осіб): а) робітників освіти (вчителі, зав. школами, сельбудами, зав. музеями та інш.) -- 174—37⁰/₀; робітників районних установ — (діловоди і секретарі райвиконкомів, райстатистики то-що) — 125—27⁰/₀; робітників сільських установ — (переважно секре-

¹⁾ Від редакції: Постачання архівних кореспондентів літературою в архівній справі за постановою Центрального Архівного Управління було розпочато ще з 1927 р. й переводиться ввесь час.

тарі сільрад)—80—17¹/₈; робітники різних округових установ (співробітники архівних частин) — 21—4⁰/₁₀; інших—70—15⁰/₁₀.

2) Що-до освіти, (одержано відомості на 456 осіб): з вищою освітою—50—11⁰/₁₀; з середньою—178—39⁰/₁₀; з нижчою освітою—228—50⁰/₁₀.

3) Що-до зрісту (відомості одержано на 380 осіб): до 30 років—195 осіб—51⁰/₁₀; від 30 до 45 років 147 осіб—39¹/₁₀; більш 45 років—38 осіб—10⁰/₁₀.

4) Що-до партійности (одержано відомості на 436 осіб): членів КП(б)У—46—10⁰/₁₀; членів ЛКСМУ—50—12⁰/₁₀; непартійних—340—78¹/₁₀.

В дальнішій роботі по утворенню мережі архкорів, на нашу думку, треба щоб Окрархи звернули особливу увагу на піднесення активності архівних кореспондентів, шляхом виявлення й притягнення до роботи осіб, що дійсно хоча-б в деякій ступіні цікавляться архівною справою то що.

Коли до цього часу головним і переважним завданням архкорів було виявляти безхазяйні архівні матеріяли, то тепер коли справу з виявленням безхазяйних архівних матеріялів в основному вже закінчено, треба звернути увагу на те, щоб архівні кореспонденти, які являються, так би мовити, добровільними громадськими доглядачами в архівній справі, поставили собі в майбутньому в основному завдання що-до догляду за вопіючими фактами порушень в архівній справі, архівнім законодавстві, наприклад: виявлення випадків беззаконного продажу на ринках архівних матеріялів, виявлення випадків хаотичного ненормального становища будь-яких архівних матеріялів то-що.

Нарешті ми мусимо підкреслити бажання й навіть необхідність того, щоб Окрархи в майбутньому надсилали до редакції нашого журналу свої невеличкі інформаційні статті, які-б освітлювали роботу Окрархів в справі утворення мережі архівних кореспондентів, сучасний стан цієї справи та зауваження і думки місцевих архівних робітників з цього приводу. В цій книжці ми подаємо таку інформацію про організацію мережі архівних кореспондентів на Уманщині й маємо надію, що й інші Окрархи візьмуть участь в широкому освітленні цієї справи.

ПРО ПЕРЕУСТАТКУВАННЯ ХАРКІВСЬКОГО КРАЙАРХУ.

Зараз одними з основних та найбільш актуальних робіт Харківського Крайарху є роботи, зв'язані з його переустаткуванням.

Питання про переустаткування вперше було чітко поставлено в квітні поточного року.

Тоді Крайарх з його 4 основними приміщеннями був завалений матеріялами. Частина цих матеріялів (біля 1460 п. м) переховувалася у чужих приміщеннях, свої приміщення було устатковано недостатньо, та матеріял у кількості 3.500 пог. метрів лежав „штабелями“ на підлозі біля стелажів, закриваючи доступ і до самих стелажів.

З самими стелажми справа стояла не краще. Збудовані різночасно (в середині 19-го століття і на початку революції), для різних цілей (для архівів, для книжок, і просто для „кожевенного товару“) і лише пристосовані для архіву, стелажі різних „систем“ та „конструкцій“ не стільки полегшують доступ до матеріялу, скільки утруднюють його, і не стільки допомагають зберіганню матеріялу, скільки його псуванню.

Досить сказати, що до початку переустаткування притулених до надвірних стін було 1100 п. м. полиць, матеріял на них лежав у 2—3 ряди. Стелажів подвійних, але таких вузьких, що в'язки звисали з них, краї їх могли поступово загинатися, а висихаючи — ламатися — 820 п. м. Частина полиць попрогиналася, придавивши матеріяли, які лежали нижче. Попрогиналася і частина стояків, і стелажі, не дивлячись на всі підпорки, загрожували падінням.

Обстановка, що утворилася, визвала і появлення цілого ряду заходів, у числі яких одне з видатних міст заняло питання про переустаткування.

Роботи провадяться за безпосереднім керівництвом та доглядом Відділу Архівознавства в особі В. І. Веретеннікова та М. В. Гливенка.

З 4-х приміщень, що знаходяться в розпорядженні Крайарху намічені до переустаткування 2—з них в першу чергу приміщення по пров. Короленка, як найбільш відповідне для цілей переустаткування (колишній склеп, нова залізо-бетонна конструкція з кубатурою більшою за 3000 куб. м.) — (прим. А.) та в другу чергу, цегляний склеп — типу одноповерхового цейхауза — на Ярославській вул. (прим. Б.)

До переустаткування в прим. А намічено в першу чергу 3 великих кімнати, які лежать одна над другою — 2 (кімн. № 5 та 8), як здатні на найбільший та показний ефект перебудування їх, яко архівосховищ та 3-тя кімн. (кімн. № 9), як найбільш підходяща для збудування в ній допоміжних робочих кімнат. Всі три кімнати зв'язані між собою підйомною машиною.

Конструкція стелажів для нижньої та середньої кімнати, де робота вже закінчена, взята магазинно-репозиторна (див. ст. пр. В. Веретенніков, Арх. Спр. кн. 7).

Всі стелажі дерев'яні, подвійні, спрощеної відміни. Ширина кліток — 1,5 п. м.; Н — 0,53 м. 0,03 м. (для можливості вставити у майбутньому ще одну полицю). При чому в нижній кімнаті, у Н якої — 3,4 п. м., взято тип півторачного стелажу, що підпирає стелю; у 2-му поверху, при Н — 4,52 п. м., тип одноповерхового стелажу.

Перебудування 3-ої верхньої кімнати у даний мент ще не почалося і під питання про конструкцію майбутніх робочих приміщень поки-що лише підводиться теоретичні підвалини.

Які-ж підсумки і які висновки з проведеної та проводимої в Крайарху роботи по переустаткуванню? Наведена таблиця з боку кількості та просторіні висвітлює це питання.

	До переустаткування		Після переустаткування	
	Довж. полиць.	Місткість їх	Довж. полиць	Місткість їх
Приміш. А.				
Кімната № 5. . . .	190 п. м.	315 п. м.	846 п. м.	1 175 п. м.
Кімната № 8. . . .	577 „ „	950 „ „	1.080 „ „	1 680 „ „
	767 „ „	1 265 „ „	1 926 „ „	2 855 „ „

Уважний прогляд цієї таблиці розкриває те, що відношення загальної довжини полиць до їхньої місткості було раніш більш вигідне, ніж тепер в нових стелажах. Відношення було 1:1,66; тепер 1:1,27 та — 1:1,55. Пояснюється це більшою масивністю нових стелажів (втрата простіру на підпорки, на пересувну підлогу, на площадку-підлогу).

Тут необхідно сказати те, що окрім кількісного моменту при всякому способі переховування матеріалів величезну роль для архіву мають і самі засоби укладки, де, як лежить матеріал що-до сохранныости та скільки зусиль треба покласти на те щоб дістати, скажемо, потрібну в'язку. І, як що стояти вузько на одній тільки точці зору кількості, то ідеалом укладки, безумовно, прийдеється признати взагалі не стелажну систему зберігання матеріалів, а штабельну. Ну, а такий „ідеал“ ми вже у себе мали та пориваємось зараз не до нього, а від нього.

Ще де-кілька слів про матеріальні витрати, зв'язані з перебудуванням. Ціна 1 пог. м. полиці нового стелажу в кімн. № 5 — 2 крб. 34 к.

кімн. № 8 — 2 крб. 15 к.

Нова система стелажів внесла у Крайарх момент раціоналізації що-до спрощення і, значить, здешевлення процесів виробництва та момент профілактики що-до зберігання і самих матеріалів і обслуговуючих їх співробітників. Ці два моменти остільки очевидні та безспірні, що можна вважати зайвим перевіряти їх дослідом Крайарху.

Зараз перед Крайархом стоїть завдання переустаткувати дев'яту кімнату з метою пристосувати її для розборки та читальної зали. Розроблюється спільно з відділом архівознавства ЦАУ практичні стандартні форми столів для розборки матеріалів та пересувної полиці для архівного матеріалу, що розбираються і т. інш.

Поруч того провадиться значна робота по укладанню архівних фондів на стелажах, до того, укладання провадиться по змозі за секційним принципом, тобто з'осереджуються в одному місці окремо фонди судові, державно-адміністративного апарату, фінансово-економічних установ і т. інш.

Таким чином передбачається, що протягом ближчих місяців можна буде відкрити Крайістарх для науково-дослідницької роботи по студіюванню архівних матеріалів, первісне впорядкування яких закінчується.

АРХМАТЕРІАЛИ З МАЄТКІВ ГРАФІВ КАПНІСТІВ.

В травні м-ці м. р. підчас обслідування вченим архівістом Полтавського Окрарху т. Бужинським архівної частини установ на периферії, в с. Сухорабівці (Білоцерківського району, Полт. округи) із розмов з місцевими селянами виявилось, що у вдови селянина В. В. Шамра, який спочатку служив сільським писарем, а потім рахівником у місцевій економії Капністів, переховуються різні архматеріали економії Капністів. Особисто перевірити ті відомості тов. Бужинському не

пощастило за від'їздом з села селянки Шамраєвої, а тому він звернувся до місцевого вчителя (який з охотою згодився бути архкором) з проханням перевірити ці відомості, а також на засіданні сільради зробив коротеньку доповідь про значіння архівів взагалі й поміщицьких зокрема, і просив сільраду вжити всіх заходів для виявлення арх. матеріалів кол. економій Капністів, а по виявленню надіслати їх Окрарху. Наслідком заходів сільради Білоцерківська райміліція виявила архматеріяли у селянки Шамраєвої, відібрала їх і надіслала до Білоцерківського РВК, відкіля їх було перевезено до Окрарху.

Всього архматеріалів у селянки Шамраєвої виявлено 0,8 метра, які після розборки дали 14 фондів.

Найцікавішими серед цих фондів з'являються архматеріяли маєтків Капністів. Графіня Лизавета Васильовна Капніст володіла на території кол. Полтавської губ. такими маєтками: 1) Глобинська (Кременчуцького повіту) економія — 4.300 дес.; 2) Лиманська (Полт. повіту) економія — 800 дес.; 3) Бригадірівська (Хорольськ. пов.) — 1600 дес.; 4) Довгалівська (Миргородського повіту) економія — 356 дес.; 5) Сухорабівська (Хорольськ. пов.) економія — 2200 дес., та при ній водяний млин на р. Пслі, відомий якістю свого борошна не тільки на Полтавщині, але й далеко за її межами. Більша частина землі в цих економіях здавалась в арендне користування (напр., — Глобинська економія — 4300 дес. була в аренді у дітей Л. В. Капністової), частина — оброблялася з половини, і тільки, порівнюючи, незначна частина оброблялася засобами економій.

Сухорабівська економія (2200 дес., без водяного млина) була передана Капністовою своєму старшому синові Василеві Іполітовичу Капністу в довічне користування. Головна, так би мовити, контора всіх маєтків Капністових перебувала в с. Сухорабівці, де більшу частину року проживали Л. В. та В. І. Капністи. Архматеріалів економій Капністів збереглася незначна кількість, приблизно 5—7", але, приймаючи до уваги взагалі дуже незначну кількість поміщицьких архівів, що збереглися до нашого часу, — й ці лишки мають безумовно значну наукову вартість при вивченні господарства великопанських маєтків взагалі й на Полтавщині зокрема. Архматеріяли, що збереглися, тим більш цікаві, що вони дають нам де-які відомості про процес ліквідації поміщицьких маєтків радянською владою, наділення селян землею з цих маєтків і перші організаційні роки радгоспів; маються також де-які матеріали що-до засобів, які вживали поміщики для забезпечення цілості своїх маєтків підчас захоплення Полтавщини різними білогвардійськими загонами, про продаж зерна німцям підчас окупації і т. п.

Збереглися такі цікаві архматеріяли: 1) „Сухорабівської (Хорольськ. у., Полт. губ.) економії“, за р.р. 1885—1919, л. р. 0, 12 м. звіти за р.р. 1885—1886, 1905, 1908, 1909, 1911—1913, 1917—1919; списки селян, яким віддано землю в оренду на 1920 р.; списки осіб, що їм найнято толоку й сінокіс за р.р. 1916—1918; такі-ж списки на пахоть; прибутково-витратні книги по ст.ст. „Сухорабовской Советской экономии“, за рік 1919 (до Денікіна), л.р. 0.04 м. (різне листування організаційного характеру; відомості про економічних робітників; уборка хліба і т. п.) 2) „Сухорабовской водяной вальцовой мельницы“, за р.р. 1901—1918, л.р. 0,4 м. (звіти за р.р. 1906—1909, 1912, 1914—1916, 1918); 3) „Сухорабовская водяная мельница“ за р.р. 1920—1922 (справи організаційного характеру; відомості про помол; справи фабзавкому і т. і., 4) (Довгалева (Миргор. у.) економія) за р.р. 1906—1913, л.р. 0,01 м. (звіти за р.р. 1906, 1908—1909, 1912; про прибуток та витрату хліба 1911—12 року); 5) „Лиманская (Полт. у.) економія“ за р.р. 1908—1917, л.р. 0,01 м. (звіти за р.р. 1908—1909, 1912). 6) Архів селянина В. В. Шамра, за р.р. 1901—1917, л.р. 0,07 м. (архів цей належав селянинові В. В. Шамрові, який зібрав підчас громадянської війни й зберіг всі архматеріяли, що їх зазначено в цій замітці; складається він з прибутково-витратних книг і іншого листування, що-до власного господарства Шамра. Архів цей цікавий, що дає можливість до де-якої міри дослідити дореволюційне господарство заможного селянина, й цікавий, як свого роду випадкове явище).

Виявлення архіву Капністів має виключне значіння для вивчення аграрних і селянських рухів 1902, 1905 і 1917 р.р. Коли до цього часу, вивчаючи ці питання ми брали матеріал, що стосується до володінь Капністів, в інших архівах (жандарських управлінь, охоронних відділів), то з виявленням цих матеріалів вищезазначені питання можливо досліджувати безпосередньо за власними матеріалами цих поміщиків.

НАРАДА РОБІТНИКІВ АРХЧАСТИН В ОДЕСІ.

За один з помітних моментів місцевого архівного життя треба вважати, безперечно, наради в архівній справі, що їх скликають час від часу Окрархи.

Протягом останнього часу такі наради відбулися по багатьох округах. Проте, тут ми подамо відомості лише за нараду, що оце в листопаді скликав Одеський Окрарх, тому, що зміст роботи її є особливо характерним.

Поставився до скликання цієї наради Окрарх досить обережно. Раніш, ніж скликати нараду, він перевів значну підготовчу роботу. На оргкомісії, що до того утворилася, було розв'язано низку організаційних питань, як-от: про особистий склад наради, вироблення тез доповідей, накреслення резолюцій, вироблення форми реєстрування учасників наради, про утворення архівної виставки то-що. Вже одне це забезпечувало роботу наради від усякої випадковості.

Завдання, що його ставив перед нарадою Окрарх цілком визначається тим порядком денним, який і було прийнято нарадою. Ось його зміст: 1) політична вага архівів, 2) архівне будівництво в Одеській окрузі, 3) стан архівних частин по установах і 4) архівне законодавство.

І зміст питань, що їх поставлено на нараді, і та старанність, з якою Окрарх провадив підготовчу роботу до її скликання, являють особливо позитивний момент, тому що ця нарада в Одесі є першою за весь час існування Окрарху. Окрарх, як бачимо, врахував цю обставину, запобігши в роботі наради обмеження вузько технічними питаннями.

Нарада була досить численною, участь в ній брало 103 представники різних установ та організацій. Що правда, на нараду було запрохано близько 200 чоловік.

Почалася нарада доповіддю про політичну вагу архівів.

За наших умов, коли ще далеко не всі усвідомили значіння архівної справи, постановка такого питання на нараді далася де-кому й дивною. Аджеж доповідач низкою переконуючих тверджень довів безперечну політичну вагу архівів, яскраво підкресливши, що непереможна сила марксизму, тоб-то єдиного наукового світогляду пролетаріату саме й ґрунтується на щільному пов'язанні сучасності із минулим. А минуле, як відомо, познається з архівних документів. Цікаву рису викрив доповідач, позначивши той величезний інтерес, який викликає закордоном публікація нами архівних документів. Капіталістичний світ знає вагу архівних документів. Відповідно із своїм розумінням цієї справи, він і ставиться до неї належним чином. Цілком доречним є питання, як же ми ставимося до архівної справи, що, як наведено вище, є значним знаряддям революційно-класової боротьби на фронті ідеологічному. Відповідь на це може бути одна: архівна справа в нас надто занедбана, її вважається справою другорядною, нікчемною. широка громадськість й досі не одержала належного поінформовання про те, яке справжнє значіння має архівна справа. Тут в першу чергу мусять попрацювати (та й добре) архівні робітники.

Дальшу доповідь нарада заслухала про архівне будівництво в Одеській окрузі.

Вказавши на те, що Одеса протягом значного часу була плацдармом гострої громадянської війни, завдяки чому безліч архівних матеріалів знищено, доповідач подає низку відомостей з історії організації архівної справи на Одешині. В даний час заходами Окрарху обслідувано всі архівні частини установ та підприємств, виявлено та взято на облік дореволюційні й післяреволюційні фонди. За весь час існування Окрарху сконцентровано до його архівосховищ чимало архівних матеріалів за хронологічні межі 1917—21 р.р., а також значну кількість і дореволюційних. Проте, дальший розвиток концентрації стикається зараз з недостатністю стелажів. Доповідач окремо зупиняється на питанні архкорівського руху, підкреслюючи недостатню кількість архкорів (є зараз лише 9 архкорів).

З подальшої доповіді що-до стану архівних частин нарада дізналася про певні досягнення, здобуті Окрархом в наслідок його інструкторської роботи. Колишнє становище архчастин (абуло й так, що архівних матеріалів із свого діловодства установи зовсім не відокремлювали) з його теперішнім порівняти не можна. Доволі сказати, що тепер самі установи густо-часто запрошують інструкторів Окрархів, не чекаючи на чергове обслідування. Проте, й тепер є низка значних дефектів. Так, справа з приміщеннями для архівних частин є дуже кепська. Не краща також справа і з особистим складом робітників архівних частин.

Доповідач по питанню четвертому порядку денного зупинився на окремих етапах розвитку законодавства в архівній справі. Значним показником того, що розвиток архівного законодавства в нашій країні йде своїм, проте цілком вірним, шляхом,—є думка останнього з'їзду європейських вчених в Норвегії, саме що Радянське архівне законодавство становить останнє слово науки в цій справі.

Заслухавши оці основні доклади нарада розпочала дебати. Не маючи змоги за браком місця зупинитися на них довше, треба позначити їхню діловитість та змістовність. З цих думок практичних робітників досить яскраво виступає дійсний стан архівних частин, до речі, в загальному, ще не задовільний. Так, один представник, характеризуючи ставлення до архівної справи з боку адміністрації, каже, що остання вважає архів „сумасбродной затеей“. Де-які представники зауважують, що не можна припускати переховування по архчастинах також матеріалів оперативних, як це по де-куди запроваджується. Порушено також питання про правове становище робітників архчастин. Надто цікаво чути заклик самих робітників до впертої самоосвітньої роботи, до піднесення своєї кваліфікації. Відповідно з тим,

запропоновано утворювати семінари, гуртки то-що. Значного інтереса набули виступи представників військових організацій. Стан архівних матеріалів по військових частинах є занадто безладний.

Жзавісгь дебатів де-якою мірою є показчик того, що в особі робітників по архчастинах Одеський Окрарх має досить ініціативних помішників. Цю рису гаразд відмітити при становищі неприпустимо неухважного ставлення до архівної справи з боку багатьох наших адміністраторів.

Окрарх, треба позначити, дуже добре зробив, перевівши облік учасників наради. Дані цього обліку досить цікаві. Так, виявилось, що в нараді взяли участь представники всіх головних груп установ та підприємств, тоб то тих, що в справі відкладання архівних матеріалів посідають значніше місце. Далі. Із загальної кількості учасників наради (103 чол.)—членів КП(б)У та ЛКСМУ—21 чол., або 20,3⁰/₀. За освітнім цензом маємо такий розподіл: з нищою освітою—14,5⁰/₀, з середньою—57,4⁰/₀, з вищою—10,8⁰/₀, решта—невияснені. Штатних архівістів—42,7⁰/₀, робітників по сполученню—40,6⁰/₀. За стажом архівної праці до 1 року—25,1⁰/₀, до 3-х років—29,1⁰/₀, до 5 років—23,2⁰/₀, понад 5 років—2,26⁰/₀.

Ці цифри в основному треба вважати, безперечно, за задовільні. Проте, треба дбати про піднесення архівознавчої підготовки робітників архчастин.

Нарада скінчила свою роботу, ухваливши досить змістовну резолюцію, перша частина якої підсумовує попередню роботу Окрарху, друга-ж частина накреслює практичні завдання на майбутнє. Що-до цих завдань, нарада вважає потрібним, по-перше, повнотою здійснити вимоги законів та інструкцій в архівній справі, виданих і чинних до цього часу. Далі вважається за потрібне цілком позитивно розв'язати питання що-до відведення для архівних частин потрібних устаткованих приміщень та про заведення штатних архіварів. Низкою пактів резолюція накреслює завдання що-до концентрації арх. матеріалів, впорядкування їх по архчастинах то-що. Нарада вважає також за потрібне посилити постачання архівною літературою, скликати подібні наради не менш як двічі на рік, видавати „Бюлетень“, в якому освітлювалося-б стан архівних установ та інші питання архівної роботи і, нарешті, всіляко збільшувати кількість архівних кореспондентів.

Неможна обминути питання про виставку, що її влаштував Окрарх підчас наради.

Виставка подавала зразки друкованої літератури в архівній справі. Складалася вона з трьох відділів. Перший відділ познайомлював з виданнями ЦАУ УСРР; до другого відділу входили видання Центрархіву РСФРР; третій відділ охоплював видання, написані на підставі архівних матеріалів архівосховищ Окрарху й Крайарху. де крім того було подано картковий каталог (понад 250) цих видань.

Не ставлячи за недолік те, що виставку було обмежено лише зразками видань без ілюстрування де-яких методів практичної роботи в архчастинах, треба побажати, щоб надалі цю обставину обов'язково враховувалося. Це цілком зрозуміло. Правильна постановка роботи по архчастинах, що-до, припустимо, підшивання справ, нумерування аркушів, виписування заголовків справ, пов'язування в'язок то-що — є значне завдання. Показати на конкретних прикладах властивості цих методів — значило б виконати значну частину інструкторської роботи.

На прикладі Одеси, маємо рацію позначити, що уважно і старанно переведені наради, як що наслідки їх враховуються в подальшій практичній роботі, допомагають Окрархам чим-раз вище підносити свій авторитет, як установ, що керують дуже важливою часткою загально-державного будівництва.

А. Данилюк.

Важливіші постанови та розпорядження в архівній справі.

ДО ВСІХ ОКРАРХІВ ТА ГОЛОВАРХІВУ АМСРР ПРО СКЛАДАННЯ ПЛАНУ РОБОТИ НА 1929 РІК.

(Вих. № 34/об. з 5-XII-1928 р.).

План роботи на 1929 рік, як загальне правило повинен бути органічним продовженням тих робіт, які було накреслено для виконання у 1928 р. Новою значною роботою у 1929 р. є робота по переведенню анкетного обліку архівних частин дієвих установ.

Масова концентрація архівних матеріалів, що її провадилося до цього часу і буде провадити більшість Окрархів у 1929 р., потребує особливої уваги Окрархів що-до раціонального розташування архівних матеріалів по архівосховищах та їх обліку.

Окрархи I групи, одночасно з переведенням загально-організаційної роботи в справі налагодження архівної справи по дієвих установах, повинні звернути особливу увагу на розборку та описування найбільш важливих науково-історичних матеріалів. Треба мати на увазі, що науково-історичні дослідження на Україні в найближчий час розгорнуться як-найширше. Отже необхідно, щоб відповідні Окрархи своєчасно підготувалися до задоволення потреб різних наукових організацій та обов'язково врахували їх в своїх планах роботи.

Центральне Архівне Управління, відмічаючи недостатній рівень кваліфікації значної кількості робітників Окрархів, звертає також увагу на необхідність підвищення так загально-історичної, як спеціально-архівознавчої їхньої підготовки.

Для складання плану роботи на 1929 рік Центральне Архівне Управління встановлює такі лінії роботи та окремі до них завдання.

I. Інструктування та облік архівних частин дієвих установ.

1) Проводити інструктування установ в архівній справі, згідно вказівок обіжника ЦАУ № 12 з 6-V-1928 р. звернувши особливу увагу на інструктування архівних частин адміністраційно-державних установ та великих промислових підприємств.

2) Перевести облік архівних частин установ, організацій та підприємств, згідно вказівок спеціального обіжника, що його буде в найближчий час надіслано.

3) Проводити інструктивні наради з робітниками, що працюють по архівних частинах дієвих установ, по можливості окремо по кожній групі установ (адміністраційно-державні, професійні, кооперативні і т. інш.), а також для доповідей про стан архівних частин використовувати організаційні наради, що їх скликає ОВК, ОРПС, Райспоживспілка і т. інш.

II. Концентрація архівних матеріалів.

1) Закінчити концентрацію архівних матеріалів всіх ліквідованих установ округи.

2) Переводити концентрацію матеріалів від найважливіших установ та організацій округи по 1922 р. включно, згідно спеціального обіжника в цій справі.

3) Для доповнення 5-тирічного плану концентрації матеріалів зібрати від дієвих установ, організацій та підприємств відомості про кількість архівних матеріалів, які було відкладено ними в 1927 році.

III. Робота в архівосховищі.

1) Перевірити наявність архівних матеріалів, що є в архівосховищі відповідно до топографічного показника. Де топографічного показника ще не складено—скласти такого протягом 1-го півріччя 1929 року.

2) В наслідок переведення роботи по складанню топографічного показника—об'єднати розірвані частини одних й тих-же фондів, що в цей час переховуються в різних місцях архівосховища.

3) В II-му півріччі 1929 р. по можливості перевести розташування в архівосховищі фондів по групах та характеру установ (судові, освітні, суспільні, кооперативні, фінансово-банківські і т. п.).

4) З огляду на те, що в цей час по Окрархах значна кількість архівних матеріалів перебуває в неупорядкованому стані—в 1929 році Окрархам потрібно звернути особливу увагу на розборку матеріалів, що мають науково-історичне та довідково-практичне значіння.

5) Окрархи 1-ої групи повинні описувати архівні матеріали головним чином за описом ф. № 2, причому матеріали, що відбивають історію Жовтневої Революції та громадянської війни на Україні потрібно описувати в першу чергу, й в другу—матеріали адміністраційно-державних установ періоду 1900—1917 р. р.

6) Окрархам 2-ої групи за описом ф. 2 можна описувати ті архівні матеріали, що мають велике довідково-практичне значіння й не інакше, як за дозволом на це Центрального Архівного Управління.

Примітка до пактів 4, 5 і 6. Перелік фондів, що їх передбачається як розбирати, так і описувати по ф. 2, окремими списками необхідно додати до плану роботи Окрарху, причому, в переліках необхідно зазначити назви архівних фондів, що їх передбачається розбирати, або описувати, їхній лінійний розмір та хронологічні межі.

IV. Робота в галузі популяризації архівної справи та утворення мережі архівних кореспондентів.

1) Вжити заходів, що-до налагодження постійного зв'язку з науковими установами та організаціями (науково-дослід. катедрами, місцевими Істпартами, Краєзнавчими Т-вами й т. п.).

2) Використовувати з'їзди, конференції та наради вчителів, робселькорів та наукових робітників шляхом переведення доповідей з метою популяризації архівної справи.

3) По можливості вжити заходів, що-до утворення при Окрархах 1-ої групи постійної виставки документів, що стосуються до історії даної місцевості. Жовтневої Революції та громадянської війни. Цю виставку необхідно періодично доповнювати новими документами відповідно до різних ювілеїв, свят і т. інш.

4) Поширювати та зміцнювати мережу архівних кореспондентів з тим, щоб в кожному районі було не менш одного архкора, та вжити заходів, що-до втягнення архкорів до практичної роботи.

5) Умовитися з місцевими редакціями газет та журналів про вміщення статтів, заміток, також найбільш цікавих дописів архкорів по питаннях архівної справи.

V. Інші роботи.

1) Зробити відчитну доповідь на Президії ОВК про роботу Окрарху не менш як 1 раз на рік та особливо загострити перед Окрвиконкомом питання про необхідність задоволення Окрархів потрібними помешканнями й коштами на переведення термінових робіт по впорядкуванню архівних матеріалів, на устаткування архівосховищ і т. п.

2) Підготувати матеріяли до складання кошторису на 1929 — 30 бюджетовий рік та скласти його.

3) Збудувати нові стелажі для додаткового устаткування архівосховищ, згідно проєкту типових стелажів, вироблених ЦАУ.

Пропонуючи вищезазначені лінії роботи, Центральне Архівне Управління вимагає при складанні плану якомога більше конкретизувати їх, стосовно до специфічних місцевих умов роботи.

Крім того, Центральне Архівне Управління пропонує розподілити виконання плану календарно по кварталах, зазначивши в кожному параграфі плану, в якому кварталі дану роботу буде виконано.

Зав. Центрального Архівного Управління УСРР *Рубач.*

Зав. Адміністративно-Організаційного Відділу *Токарев.*

Зав. Відділу Архівознавства *Шпунт.*

Критика та бібліографія.

НАРИСИ АРХІВНОЇ БІБЛІОГРАФІЇ НА ЗАХОДІ ЗА ОСТАННІ 15 РОКІВ.

В нарисах, що їх оце пропонується читачеві „Архівної Справи“, ми намагаємося охарактеризувати, хоч би в загальних рисах, архівну бібліографію де-яких країн Західньої Європи. де архівна справа стоїть на значній височині, ознайомивши його із змістом найцікавіших книжок та журналів і давши хоча-б просте перелічення решти їх. Проте, поспішаємо застережити, що наші нариси не можуть бути цілком вичерпними; недоліки та пропуски зовсім неминучі в наших умовах.

Але-ж, саме через наукове роз'єднання, що сталося за світової війни та її економічних і соціальних наслідків, кожний, навіть, неповний бібліографічний нарис, становить особливий інтерес і цінність як для наукових, так і для технічних робітників, і тому ми певні, що не слід зупинятися перед неможливістю дати цілком певні відомості.

Після цього невеличкого вступу, переходимо до бібліографічних нарисів по окремих країнах, до того-ж беремо лише ті, з літературою яких нам довелося ближче познайомитися закордоном. Почнемо з Франції, як з країни з найдавнішою архівною культурою, яка нещодавно відсвяткувала сторіччя своєї архівної школи,¹⁾ що була за зразок для інших подібних установ.

Франція. Насамперед треба відзначити досить значний і цінний новий вклад французів в архівне законодавство у вигляді двох видань Дирекції Національного Архіву:

1) „Закон, декрети, постанови, правила і інструкції, що-до архівознавства, в департаментських архівах“. 1922 р. *Loi, décrets, arrêtés règlements et instructions concernant le service des archives départementales*)

2) „Закон, правила та інструкції, що, до комунальних архівів“. 1927 р. 110 стор. (*Loi, règlements et instructions concernant les archives communales*).

Перша книжка, взявши за мету охарактеризувати стан департаментських архівів Франції, знайомить нас із змістом архівного закону з 11 травня 1921 р., а також із де-якими пізнішими додатковими постановами. Кількість департаментських архівістів за цим законом дорівнює кількості департаментів; таким чином, кожний департаментський архів має лише одного вченого архівіста, вивченика *Scole des Chartes*, який керує архівом за допомогою де-кількох технічних робітників, для підвищення кваліфікації яких нещодавно встановлено окремий архівний іспит.

Головне піклування нового законодавства було безперечно про те, щоб установити тісніший зв'язок між департаментськими архівами і Національним Архівом, в наслідок чого, поруч із захованою підлеглистю архівіста префектові департаменту повстала нова залежність його од Дирекції Національного Архіву і Міністерства Народньої Освіти. Призначення нових архівістів перейшло від префектів до міністра; значно збільшена платня складається з коштів департаменту і коштів міністерства. Проте, щорічний звіт архівіста подається до префекта і друкується в протоколах Загальної Ради (*Conseil général*).

Архівний закон встановлює категорії справ, що належать знищенню і справ, що підлягають вічному переховуванню; звіт про знищення надходить аж до міністра.

Кожному департаментському архівістові протягом перших трьох місяців по його вступі ставиться за обов'язок скласти топографічного опису архіву, а також встановити в низобіжному порядку списка фондів, що їх потрібно інвентаризувати.

Для видачі документів встановлюється п'ятидесятирічна їхня давність, до того-ж кожен департаментський архів мусить бути відчинений для працюючих не менш як 6 годин щодня.

¹⁾ Автор має на увазі *Scole des Chartes*, статтю про яку надруковано в „Архівній Справі“ кн. 7.

Взагалі, невеличка книжка законодавства про департаментські архіви дає надзвичайно цінний матеріал для ознайомлення із сучасним становищем архівної справи у Франції.

Друга книжка присвячена дрібним комунальним архівам і містить у собі закон з 19 квітня 1924 р.; постанову з 31 грудня 1926 р., що дає загальні правила для архівів комун; інструкцію для класифікування та інвентаризування і систему класифікування; списки категорій справ, що їх належить знищувати; загальні принципи для постановки справи в сільських архівах і вироблену стосовно до них спрощену класифікацію.

Не можна не вітати виявлене, таким чином, у Франції, піклування про найдрібніші та нікчемніші архіви, в той час, як напр., у Англії великі краєві архіви лишаються досі без серйозного наукового керівництва.

Поряд оцих двох творів треба відзначити ще одне видання дирекції Національного Архіву, а саме: „Загальний перелік матеріалів, що вступили до Національного Архіву з міністерств та адміністрацій“, (*Stat sommaire des versements faits aux Archives nationales par les ministères et les administrations*).

В передмові, теперішній директор Національного Архіву, який недавно видав наш Союз, Charles V. Langlois, дає історичний огляд концентрації матеріалів міністерств до Національного Архіву, з часу оголошення декрету з 12 січня 1898 року. Сам Langlois схиляється не до топографічної, а адміністративної централізації. Треба відзначити, що рання класифікація архівних фондів у Франції призвела до того, що відомчий принцип здійснювався тут не так категорично, як це було згодом по інших країнах; пізніші поправки Langlois не визнає ані вдалимими, ані бажаними, а пильне додержання відомчої системи — трудним з огляду на невісвітленість історії міністерств.

У першому томі цього видання дається складена архівістами національного архіву коротка інвентарна книга серії F, де перелічуються матеріали, що вступили з Міністерства Внутрішніх Справ; наступні томи міститимуть інвентарі інших серій.

Як відомо, далеко не всі французькі міністерства, після переведення архівної централізації, скасували свої архіви. Так поруч із Національним Архівом в Парижі існує й досі Архів Міністерства Закордонних Справ, який видав: „Звіти про роботи Комісії Дипломатичних Архівів за 1908—1920 роки“ Париж, 1921 р., 25 стор. (*Rapport sur les travaux de la Commission des archives diplomatiques pendant les années 1908—1920*).

Ця Комісія, що працювала за головуванням самого міністра, мала у своєму складі як віцепрезидентів: президента сенату, двох академиків, секретаря міністерства Закордонних Справ і Директора Національного Архіву, а замість членів — низку академиків, професорів і депутатів. Звіт дає відомості про класифікування архівних матеріалів, про заходи безпечности, яких вжито для їх переховування, про купівлі та перевози, про вибір найкращих сортів атраменту та паперу то-що. Архіви консульств та посольств визнано за найкраще переховувати в різних місцях, щоб запобігти небезпеці одночасної загибелі всіх цінних матеріалів, тим більш, що їх ще далеко не інвентаризовано. Новий закон ствердив право держави на заховання дипломатичних таємниць. До того ж папери видаються дослідникам лише до 1848 року. Завдяки обмеженням кількість дослідувачів невелика, не більше як 150 чоловік на рік.

Слід згадати ще про нарис Charles Braibant „Про сучасне становище морських архівів та бібліотек“. (*L'état precht des archives et bibliothèques de la marine*), яке з багатьох боків є незадовільне. Лише в 1919 році завідування передано вченому архівістові; приміщення й тепер тісне, а платня недостатня.

В 1921 р. французькі архівісти святкували 100-річний ювілей своєї alma mater „Scole des Chartes“. На час цього знаменного і для архівістів інших країн ювілею надруковано в двох невеличких томиках написану теперішнім директором Школи Хартій Maurice Prore „Книгу столітнього ювілею (1821 — 1921): I. Школа, її історія, її досягнення; II. Довідник школи, абетковий список архівістів-палеографів, призначення, бібліографія дисертацій, Товариство Школи Хартій і Товариство взаємодопомоги. (*Scole nationale des chartes Livre du centenaire: I. L'école, son histoire — son oeuvre. II. Livret de l'école. Liste alphabétique des archivistes — paleographes. Promotions. Bibliographie des fnéses. Société, de l'Scole des Chartes et Société de secours*). Париж, 1921 р. 369 і 399 стор.

Тут подано не тільки жваво написаний нарис історії першої архівної школи, родоначальниці де-яких пізніших, але й обмальовано її діячів — професорів і охарактеризовано наукові праці колишніх шартистів, серед яких натрапляємо на великих істориків.

Що-до талановитої і цілком наукової популяризації слід відзначити книжку Р. F. Fournier „Практичні поради для класифікації, інвентаризації архівів і для видавання писаних історичних документів“ Париж, 1924 р. III. 92 стор. (*Conseils pratiques pour le classement et l'inventaire des archives et l'édition des documents historiques écrits*).

Лаконічність, ясність та точність викладання цієї книги роблять її типовим французьким підручником. Алеж, поряд із старими випробованими властивостями вона має й нове, а саме, сміливість та оригінальність підходів. Пориваючи із старою шартистською традицією, яка архівне викладання та методику ґрунтує переважно на середньовічному матеріалі, автор шукає собі зразків в новітній практиці, в документах XIX-го сторіччя і навіть в газетах останніх років.

Такі найвидатніші книги в архівній справі за останні роки. Проте, поруч із ними, треба відзначити і журнальну літературу, що складається, головним чином, з таких видань. 1. *Bibliothèque de l'Ecole des Chartes*. 2. *Annuaire des Bibliothèques et Archives*, короткі випуски якого почали виходити лише з січня 1928 р. у виданні Міністерства Народ. Освіти. 3. *Bibliographe moderne courrier international des Archives et des Bibliothèques*, що на жаль припинив своє видання у 1925 році.

Перший найстаріший з цих журналів має переважно теоретичний, палеографо-історичний характер. Проте, в ньому друкуються декрети, що торкаються архівів і обговорення офіційних звітів, що вміщувалися в „*Journal officiel*“ Міністерства. Цікаво відзначити, що за 1920—21 звітний рік кількість осіб, що працювали в Національному Архіві досягла 1631 чоловіка, кількість відвідувань—10.270, а кількість виданих одиниць—12.894. Дуже цінний в цьому журналі і бібліографічний відділ. Проте найважливіший періодичний орган для осіб, що цікавляться архівною технікою, безперечно, був „*Bibliographe moderne*“, повна серія якого містить понад 20 томів. Окрім описання різних фондів і манускриптів, архівної хроніки і бібліографії, читач знайде в цьому виданні немало цінних статей і заміток в живогрепетних та життєвих для архіву питаннях, як от збудування і устаткування архівних будівель, перевози, охорона, класифікування і інвентаризування архівного матеріалу. Поруч цих архівних журналів слід згадати й „*Revue des Bibliothèques*“ що вміщує цінні відомості за різні манускрипти. Для прикладу відзначимо декілька журнальних статей, що звернули нашу увагу. „Про збереження комунальних архівів“ (*Conservation des archives communales*) в *Bibl. de l'Ec. d. Chartes* за 1923 і 1924 р.р. Автор вважає бажаним здавати документи цих архівів, хоча-б по впливі сторічної їхньої давности, до департаментських архівів, тому що за останніх років мерії позабублювали чимало цінних документів. Robert Doré вмістив у *Revue des Bibl.* за 1919 р. (№ 7—9) звіт „Про стан інвентарів і довідників французьких архівів: національного, департаментських, комунальних і шпитальних на 1 грудня 1919 р.“ (*Stat sommaire des inventaires et répertoires des Archives nationales, départementales, communales et hospitalières de la France a la date du 1-er dec. 1919*). Окрім відомостей про загальні принципи, що є підвалина класифікування фондів у Франції, та переліку окремих їхніх груп, а також списку так численних у Франції наукових описів, ми натрапляємо тут на обговорення пекучих питань архівної номенклатури, визначення що є „фонд“, розмеження архівного та бібліотечного матеріалу то-що.

В *Bibliographe moderne* ще до війни друкувалося низку цікавих статей, присвячених питанням архівної техніки, алеж в нас невідомих. Після реорганізації та пожвавлення нашої архівної справи вони варті того, щоб їх реферувати, алеж через те, що хронологічно вони виходять за межі цього нарису, про них ми отут говорити не будемо. А втім, відзначимо, для пізнішого часу, цікаву статтю відомого нам архівіста співробітника „Архівного Дела“ Charles Schmidt „про реорганізацію архівів Ельзасу і Лотарингії“ після з'єднання цих провінцій із Францією. (*Reorganisation des archives d'Alsace et de Lorraine*), *Bibl. mod.*, 1921—1922. До 1870 р. існувало два окремих французьких департаментських архіви у Страсбурзі і у Меці. Німці-переможники спочатку залишили на місці і самі архіви, і їх французький штат, а згодом збудували новий чудовий архівний будинок у Страсбурзі, що був за свого часу навряд чи не кращий в Німеччині. Однак Schmidt, з боку свого французького на це погляду, критикує стан архівної справи за німців через недостатню централізацію і кволе друкування інвентарів, що саме й становить два значніші моменти постановки французької архівної справи. Після Версальського миру замість німецького персоналу архівів негайно настановлено французький; заведено за французьким порядком інспектування департаментським архівістом комунальних архівів; енергійніше провадяться роботи класифікування та друкування інвентарів, утворено окремий фонд часів німецького адміністрування.

По де-яких історичних і навіть загальних товстих журналах вміщувалися іноді статті в архівних питаннях. Напр., той самий Schmidt писав в *Revue de Paris* за 1926 р. (№ 10) „Про сучасні економічні архіви“. (*Les Archives économique contemporaine*). Тут він подає відомості про виникнення подібних архівів в Німеччині і Швейцарії, а саме, у Кельні, Гамбурзі, Франкфурті, Базелі і по інших містах, а також про перші спроби відокремлення економічних архівних матеріалів, зроблених у Бельгії та Голандії; до тогож автор мабуть вважає, що Франції потрібно піти тим же шляхом, але ж говорить про це надто обережно.

Палко обговорювалися по архівних журналах після війни питання про новий архівний закон та про поліпшення матеріяльного становища архівістів, до того ж не можна не відзначити ініціативи з боку заснованої в 1904 р. „Товариської Професійної Асоціації французьких архівістів“. (Association amicale professionnelle des archivistes français). Друковані протоколи її засідань подають цінний матеріял щодо вивчення розвитку архівної реформи.

Ми обмежуємося для Франції цими короткими відомостями. В загальному доводиться констатувати, що головними темами французької архівної бібліографії за останні 15 років були: реорганізування архівного законодавства і поліпшення становища архівістів, поліпшення постановки справи по комунальних і взагалі по дрібних архівах, класифікація і описання архівного матеріялу. Що ж до питань технічних, і особливо — будівництва і устаткування архівних помешкань, то літературу на цю тему доводиться шукати, головним чином, у виданнях передусього довоєнного періоду; це й зрозуміло, тому, що фінансове збіднення Франції і скорочення її державного бюджету після переможної війни зменшило можливості щодо вибудовування та влаштування нових помешкань. Позитивний наслідок таких поганих умов полягав у тому, що окремі департаментські архіви надзвичайно ощадно і доцільно використовували порівняно незначні простори і фінансові асигнування, що на жаль поки-що в архівній літературі не відбито. Широка проінформованість про ці досягнення була-б безперечно надзвичайно бажана, тому, що за сучасних умов загального зубожіння Європи питання це є для всіх чергове та животрепетне.

Англія. За звичайного декільки одноманітного та загального темпу англійського архівного життя за останні 15 років виникло декілька видатних подій, а саме — поява першого великого англійського архівного підручника, а також декількох популярних книжок в архівній справі. заміна невдало складеного провідника по Держ. Архіву. „Public Record office“ виправленим та поновленим виданням і нарешті — поява в звязку з заснуванням першого англійського дослідного Історичного Інституту — нового періодичного органу — Бюлетеня цього Інституту, що приділив всю свою увагу історичним джерелам, а разом з цим, природньо, і архівній справі.

Перший архівний підручник є книга Hilary Jenkinson „Підручник до архівної адміністрації, включаючи проблему архівів війни і утворення архівів“ (A Manual of Archive Administration, including the problems of wararchives and archive — making) Оксфорд, 1922 р., 227 стор — Друга частина її, що стосується архівів війни, немов випадково додана до основного підручника, надзвичайно цікавого, хоча б вже тому, що він надзвичайно яскраво відбиває як досягнення, так і недоліки архівної справи в Англії. З багато чим у визначеннях та поглядах Дженкінсона архівіст і історик континенту навряд чи матиме змогу погодитися, а втім деякі із знятих питань через оригінальність їх суто англійського трактування збуджують критичну думку і доводять потребу виточити наші архівні поняття та терміни, починаючи з терміну „архіви“, які за автором є аж ніяк не будинки і не установи, а лише архівні матеріяли. Оригінально ставиться він і до питання про відокремлення архівних та музейних матеріялів, полишаючи в архіві лише відомчі серії і передаючи весь випадковий і розрізнений матеріял, як і всі випадкові купівлі та знахідки, якого б характеру вони не були, цілком до рукописних відділів музеїв. Надзвичайно нове і несподіване його твердо заперечне ставлення до історика в архіві, ставлення, що безумовно базується й досі в Англії на практикованому випадковому підбиранні архівістів. Незрозуміла є також велика затурбованість його тим, щоб як-мога більше нищити паперів, неначе не переховування, а нищення є особливо важлива справа. Нищення паперу за його думкою повинно переводитися звичайними відомчими установами, без жодного контролю з боку архіву. В загальному, ця книга дивує, по-перше, надмірним консерватизмом щодо архівного минулого — і по-друге майже повним відривом від нинішнього поступового руху за для якогось то проблематичного майбутнього, де головне полягатиме начеб то в ідеальній організації англійських відомств. Проте, хіба не найнесталіший є саме політичний устрій кожної держави, а звідціль і весь його застарілий відомчий порядок?

Друга спеціальна книжка в архівознавстві є твір колишн. помічника охоронника Public Record office, Hubert Hale. Автор добре відомий всім історикам, що працювали в Англії, яких він завжди широко приймав та допомагав і як архівіст, і як секретар „Royal Historical Society“. Книга його, що вийшла в 1925 р. має назву „Британські архіви і джерела для історії світової війни“. (British Archives and the Sources for the History of the World War). Головне завдання її було дати історичний огляд постанови архівної справи в Англії, проте, одночасно ми маємо в ній і цінного провідника по архівних матеріялах часів світової війни, що переховуються як в центральних відомчих, так і в місцевих установах. Дуже корисні відомості за довідковий апарат англійських архівів. Не зважаючи на безперервний випуск но-

вих томів „Calendars“ автор визнає англійський довідковий апарат — друкований; та рукописний — за дуже недостатній і радить, не чекаючи на друкування докладних конспектів документів в „Calendars“, дати серію наукових провідників по головних фондах, керуючись в цій справі зразком Америки.

Ми вже згадували про тільки що складеного M. S. Giuseppi. „Провідника до манускриптів Держ. Архіву“. (A guide to the Manuscripts in the Public Record office, London, 1923, XXIII + 411. В передмові до нього маємо критичну оцінку всіх передущих провідників. Для свого нового видання „Public Record office“ взяв формальну та розрядну систему описування, проводячи її в межах кожного окремого фонду і додавши до нього короткого нариса історії і функцій відповідної установи. Наприкінці книжки вміщено цінного речового покажчика.

Серед нових довідкових видань треба згадати ще за провідник R. A. Roberts. до докладів історичної манускриптної комісії. — (The Reports of the Historical Manuscript Commission, London, 1920, 21 p. p).

Видання нових провідників провадилося одночасно з плановою роботою по видаванню „Calendars“, що конспектують архівні серії Public Record office, в той час, як друковані звіти історичної Манускриптної Комісії (Reports of the Historical Manuscript Commission), дають відомості про рукописні приватні колекції. Що ж до щорічних звітів Охоронника Держ. Архіву „Deputy — Keeper“, то з часу війни вони здебільшого залишаються в рукописному вигляді.

Останні роки викликали в архівному житті Англії зацікавленість провінціальними архівами та постановкою в них архівної справи, надзвичайно відсталой від рівня її на континенті.

В цьому відношенні слід особливо вітати діяльність заснованого у 1920 р. „Крайового Архівного Комітету“ (Local Record Committee), що визнав величезне значіння провінціальних архівів і звернув увагу на їх катастрофічне становище.

Цьому ж питанню присвячено дуже цінну книгу „Переховування крайових архівів“ (d. Herbert Fowler The Care of County Muniments. Bedford, 1926, XI + 78 p). Фаулер багато в чому становить цілковитий контраст Дженкінсону. Коли останній додержується суто англійських традицій, то Фаулер, навпаки, безсумніву шукає для англійської архівної справи і архівістів зближення з континентом, визнаючи відсталість Англії у такій важливій справі, як підготовка архівістів і настоює на найскорішому запровадженні архівної реформи. Шукання нових шляхів для нього взагалі характерно. Підчас обговорення питання про складання наукових описів і про видання документів, він бере на увагу інтереси краєзнавства; до краю затурбований він вимогами істориків, для яких матеріали англійських краєвих архівів залишились досі майже неприступними, що саме, за його думкою, стало головною перешкодою до вичерпного вивчення економічної і соціальної історії Англії.

Цілком протилежні є погляди Дженкінсона і Фаулера що-до історичної роботи архівіста. Як що перший ставиться до історика в архіві підозріло і навіть вороже, то другий, навпаки, впевнений, що лише захоплення історичним дослідженням може прикрасити роботу архівіста і зробити її плідотною та привабливою.

Такий погляд зближає його з видатним бельгійським архівістом Cuvelier, який просто сказав, що вмілий архівіст, не може не зацікавитися змістом документів, що їх він переховує, а архівіст, що не тямить навряд чи зробить корисне для архіву.

Протилежно старій англійській рутині, що доручала свої провінціальні архіви першому ліпшому урядовцеві, Фаулер настоює, щоб краєвий архівіст був людиною з широким кругоглядом та глибоко освіченим спеціалістом. Такий він є сам, зважаючи на його книжку, що саме через те й читається з захопленням.

Поруч із серйозними науковими працями, в новій англійській літературі ми маємо й де-кілька книжок популярного характеру, серед яких слід відзначити книжки Johnson „Публічний Держ. Архів“. (The Public Record Office, London, 1918) і „Піклування про документи і поводження з архівами (The Care of Documents and Management of Archive. London, 1914).

Перша брошура ознайомлює широкий загаль із Лондонським Держ. Архівом; друга, цікавіша, в короткій та популярній формі подає точні та найпотрібніші відомості про архівну термінологію, про зовнішнє влаштування і внутрішнє устаткування архіву, класифікацію матеріалів, вибір архівного штату і т. інш. Завдяки тому, що автор до більшої частини знятих питань підходить по своєму, книжку прочитують з охотою навіть і спеціалісти.

Надзвичайно важливі наслідки для систематичного розроблення питань, що стосуються архівів та архівних документів, мала поява в Англії нового періодичного органу — Бюлетеня Дослідчого Історичного Інституту. Bulletin of the Institute of Historical Research). Цей Інститут, відкритий у 1921 р. при Лондонському Університеті, має подвійний педагогічно-дослідчий характер, проте, оця наукова, дослідницька сторона його найповніше відбивається в його періодичному органі — Бюлетені. Тут надруковано цінні правила видавання як середньовічних, так і нових

документів, що їх виробив Англо-Американський Комітет, про який говоритимемо далі. Тут же оголошено (в 1925 р.) найцікавіші наслідки міжнародньої анкети в питанні про доступність архівів, анкети, що зачепили не тільки більшість європейських, алеж і багато колоніальних архівів, як от південної Африки, Канади, Ост-Індії, Вест-Індії і інш., цікаві також відомості, що публікуються тут, про міграцію історичних документів, про переміщення їх з одного архіву до одного. Лондонський Держ. Архів вміщує в цьому органі час од часу відомості за свою роботу що-до класифікації, каталогування та видання документів.

Загально історичні журнали коли-не-коли друкують статті в архівних питаннях. Так, у найновішому з них „Nistory“, що й є орган заснованої в 1906 р. Історичної Асоціації, що тепер широко охопила не тільки вчених, ба й педагогів та прихильників історичного знання, поруч із науковими і педагогічними статтями подаємо іноді статті і архівного характеру.

Особливу увагу історичним джерелам і їх архівосховищам приділяють Англо-Американські Історичні Конференції, що доручають на час між своїми сесіями, особому Англо-Американському Комітету виконувати справи, що їх остання Конференція визнає за чергові та особливо важливі. Так, із звіту Комітету, що працював між I-ю та II-ю Конференціями (з 1921 до 1925 р.) видно, що головні його роботи були вияснити доступність архівів у різних країнах, зафіксувати випадки переміщення манускриптів з архіву до архіву, поліпшити справу з фотографуванням рукописів.

Підсумовуючи все вищезгадане, ми робимо висновок, що англійська архівна література останніх 15 років, безперечно, свідчить про досить значне зрушення в англійському архівознавстві. Вперше виходять цінні загальні підручники; популяризації архівної справи приділяється серйозну увагу; становище краєвих архівів палко обговорюється і накреслюється потреба реформи. Хоча в Англії досі ще не утворено періодичного архівного органу, все-ж таки Бюлетень Дослідчого Інституту поки що досить влучно заповнює цю прогалину, приділяючи багато місця обмірковуванню архівних питань і допомагаючи здійсненню де-яких важливих архівних проблем інтернаціонального масштабу.

Проте, не можна не помітити, особливо порівнюючи становище Франції і Англії, що згадане зрушення є поки що майже виключно у свідомості архівістів. Реформа безперечно йде, але поки що вона ще лише в першій стадії теоретичного обмірковування і саме тому відбивається особливим і вельми показовим оживленням в архівній літературі. В Англії оце тільки шумує молоде архівне вино, його конче доведеться влити до нових міхів.

Інна Любименко.

Archejon—czasopismo naukowe poswieconcone sprawom archiwalnym.

t. III. Варшава 1928.

Польський архівний журнал, заголовок якого я оце виписав вийшов уже третьою книжкою. Ця книжка складена цікаво й різноманітно. По-перше, треба відмітити загальний серйозний тон книги, тон, який в цій книзі витримано ретельніше, як у двох попередніх. Починається книга з статті Пташицького, що з'ясовує походження назви архів. Для нашого читача дослід цей не мине без сліду, хоч і трактує надто теоретичне питання термінології. Автор наводить приклади вживання слів в класичну пору і встановлює надто пізній час вживання назви архів, яка споріднена з грецьким „ archejon“, що значить і місце схованки документів і взагалі урядовий заклад. Термін „архів“ і в Польщі з'явився порівнюючи пізно (XIII в.), але до XVI віку цей термін вживався зрідка і замінявся звичайно назвами „метрика“, „скриня“ то-що. Лише з середини XVI віку поширюється назва „архів“—яка і набуває широкого визнання.

Подібно і друга стаття цієї таки книги трактує про питання термінології. Стаття так і має назву: „роз'яснення що-до термінології“—належить ця праця—Семенському і має звязок з попередніми книгами Archejon'у, де трактувалися питання з цієї ж царини. Для наших радянських архівістів в цій статті буде незвичне те, що автор поділяє архіви на державні та приватні: і тільки перше визнає за справжні об'єкти архівної науки, а другі—лише подібні, „analogiczne“ до перших. Автор робить особливий натиск на урядовому характері архівного матеріалу і цілком виключає з архівних об'єктів родинну кореспонденцію, або рукописи літературного характеру. Ці останні можуть входити до архіву, але як річ другорядна, підпорядкована,—основу ж повинні творити акти діловодного характеру, або, краще сказати, громадського значіння.

Таке визначення архівів та архівного матеріалу цілком зрозуміле в Польщі, де архіви не оголошено національним та державним майном і де не існує поняття єдиного державного архівного фонду.

Далі Семенський відзначає архів від реєстратури і гадає, що було б краще архіви установ послідовно завжди називати реєстратурами—проте, каже автор, термінології твердо в даному разі встановити не можна, бо реєстратури скрізь звуться архівами. Та і взагалі автор висловлюється проти усталення штучної термінології. Так він пригадує, що ще в XVIII віці німці звали архівом—збір актів урочистої форми й особливої ваги, реєстратури ж—це діловодство урядів, при чому не лише біжучого характеру—ціла низка реєстратур уже скасованих урядів і досі традиційно звуться у німців реєстратурами.

Тут же автор застерігає і проти раптового установлення термінів взагалі, бо це веде до плутанини, і втрати індивідуальних рис, вироблених життям. Особливо він підкреслює неслухняність спроби П. Конарського (див. Arhejon, I, стор. 108) встановити терміна „zespół archiwalny“ та „zasób“, бо в повсякденному життю слова zespół та zasób мають своє певне значіння, і негодиться накидати живій мові штучне розширення або звуження загально вживаного змісту¹⁾. Так по черзі перебираючи різні терміни архівні, автор підходить до встановлення поняття „архівалії“, чим і закінчує статтю, яка являє собою цікаву спробу без упередження встановити принципи нової польської термінології.

Не позбавлена також інтересу і стаття Павловського про нищення архівного матеріалу (одбирання утілю). Стаття починається з слушного твердження, що в сучасних підручниках архівознавства цю справу обговорюється дуже побіжно й коротко, через її дражливість і незвичайну небезпечність необережно швидкого розв'язання її. Підкреслюючи недостатність вказівок загально відомих авторитетних архівістів, автор вказує на пекучість потреби для польської держави мати сталі принципи для вилучення непотрібного для науки й практики архівного матеріалу. Рада архівна що року 1920 виробила принцип, що жодний урядовий архівний матеріал не можна знищити без дозволу архівного управління. Насправжки же виходить, що ще й досі не вироблено порядку передачі архівних справ з установ до державних архівів, не встановлено ні строки переховання, ні того, хто саме буде вилушувати справи з реєстратур для нищення утілю, або для дальшого переховання в архівах. З цієї статті дізнаємося, що архівне будівництво в Польщі не дійшло ще того ступня, який у нас вже досягнутий: скрізь у Союзі архівні управління приймають за певною системою архівний матеріал, охороняють його, а непотрібний утіль з певних категорій архівалій виділяють і утилізують. В Польщі лише утворено проєкта (для військових справ), за яким увесь архматеріал поділяється: 1) на неважливий, що через 2 роки по закінченню справи знищується в самій канцелярії, 2) важливий, що переховується протягом 10 літ, після чого частково він може бути переданий до інших урядів, а частково знищений, 3) з числа тих 10-тилітніх матеріалів ще через 20 літ вибирають найважливіший матеріал, який і передають на вічну схованку до архівів. Такого архівного матеріалу небагато груп, а саме: розпорядження що-до організації війська, організаційні акти, взагалі акти фінансові загальнодержавного значіння, про купівлю й продаж нерухомого майна, що-до будівлі, аренди, фондушеві акти, іпотеки, де-які акти персональні, де-які судові акти, нарешті акти що-до революційного руху.

Присуд про те, що зберігти, а що знищити, виносить референт за певною широко розвиненою інструкцією. Скільки можна зазнайомитись з принципами цієї інструкції в переказі автора статті, то треба сказати, що вона дає величезну волю канцеляріям нищити архівний матеріал. Як що подібні інструкції видадуть і інші відомства, то напевно можна сказати, що польським архівам буде справді літ через 20 не багато роботи, а ще менше праці буде польським історикам, бо жодна найповніша інструкція не передбачить загибелі найціннішого архівного матеріалу.

Другу групу статтів в цій III-й книзі Arhejon'у становлять праці, що стосуються до дипломатики, історії, вивчення історичних джерел то-що. З таких статтів особливе значіння для українських істориків та архівістів має стаття Володимира Будки „Про перше застосування григоріанського календаря у краківському воєводстві“. Через те, що ця дата важлива при датуванні давніх грамот і документів—навожу висновки автора: так, катедральна капітула м. Кракова перейшла на новий стиль 15. X. 1582 р. Суд краковський замковий—19. X. Вищі уряди краківські—29. X. В повіті краківському новий стиль введено ще пізніше. Так у Хржанові—21. X. Освяцімі—19. X. Нов. Сончі—21. X. Беч—30. XI. Треба до цього подати, що на підставі інших дослідів на українських землях (Галичина) дати заведення нового стилю такі: у Львові—15. X, Перемишлі—1. XI, Санокі 5. XI, Белз 6. XII.

До подібних же дослідів історично-архівних належить і стаття Карвасинської „Рахунки жуп соляних XIV—XV віків“, де авторка стежить за історією рахункових книг соляних копалень.

¹⁾ В звичайному розумінні слова „zespół“ і „zasób“ значать „запас“, тоб-то обмежену кількість великого цілого.

Далі йде серія статтів інформаційних: про архіви бельгійські—Бахульського про організацію Радянських архівів—Суходольського та про архівознавчу літературу польську—Качмарчика. Книжка закінчується, як і дві попередні, хронікою з життя польських державних архівів.

Розгляну кожну з цих інформаційних праць. Цікава досить стаття перша про бельгійські архіви. Автор коротко говорить про історію архівів та архівне законодавство, про склад архівів, про регламент внутрішньої служби, про архівну лабораторію, відчити, друковані інвентарі, архівні приміщення, спілку архівістів та нарешті про архівознавчу літературу. Було б довго переказувати детально зміст цієї статті, тим паче, що наші радянські архівісти вже почасти знайомі з бельгійськими архівами, проте, не можна тут не спинитися на досягненнях бельгійців в царині консервації поповнених документів. Автор статті наводить короткий уступ з праці бельгійського архівіста—хеміка Claessens під назвою „Про реставрацію стародавніх документів“ (Sur la restauration d'anciens documents). Праця ця ще не вийшла з друку і г. Бахульський скористувався з неї ще в рукопису.

Реставрування документів переводиться головне за допомогою цапону. Коли документ пошкоджений інсектами (жучками), папір чи пергамін підклеюють шовковим серпанком. Цікаво зазначити особливий спосіб реставрування знищених чорнил на документі поповненому вохкістю. Такий документ, по-перше, зміцнюють цапоном, а потім обробляють гідро-сірчанам амонієм (хемічна формула NH_4HS .) Затим добре вимочують документ у воді, а після того мочать у розчині таніну, соляного квасу (acid. muriatic.) та води. Автор статті каже, що такий спосіб дав найкращі наслідки. Генеральний архів (Archives generales) вже 12 літ вживає цього способу і протягом цього часу не спостерігалось жодних змін на гірше; а загалом кажучи подібні способи консервації у Західній Європі вже переводяться протягом 25-ти літ.

Далі йде стаття присвячена „організації архівів в радянській Росії“. Інформацію складено головне на основі протоколів першого Всесоюзного З'їзду архівних робітників року 1925 у Москві.

Чималий інтерес являє собою бібліографічна стаття про польську архівознавчу літературу. Літературу про архіви в цій статті розподілено на такі групи: 1) праці загального змісту, де обговорено бібліографічні праці Гана, Пташника, Серуги та особливо детально Кутшеби „Історія джерел давнього польського права“ т. т. I й II. Для української історії та архівістики в цій останній книзі дуже багато чого цікавого особливо до історії фондів Архіву Давніх Актів. Подібно і в книгах Гандельстана та Пташицького наші історики знайдуть для себе користь (у першого в „Historyka“, а у другого в „Encyklopedia nauk pomocniczych historyi i literatury polskiej“).

Другу групу обговорених праць складають праці до історії архівів давньої Польщі. Тут більше уваги присвячено і українським архівам як галицьким, так і київським, але головну частку статті займає огляд праці Клодзинського про архів коронного скарбця. За цією групою йде огляд літератури до історії архівів польських XIX віку, а тоді про архіви за часів війни і нарешті про архіви у сучасній польській державі. Окремі розділи становить література про ревіндикацію (повернення) архівів, про архіви церковні та мійські. Далі йдуть розділи про архіви приватні та архіви закордонні.

Журнал закінчується хронікою, де уміщено відомості про архіви краківський та львівський.

В. Романовський.

ПРИМІРНІ ОПИСИ.

Збірник з вступною статтею та за ред. Проф. Верегеннікова В. І. Склали вч. арх. Гривін М. Ф. і Насонова О. П. Вид. Центр. Арх. Упр. УСРР, 1928 р. XII + 52 стор. Ціна 1 карб.

Хто працював в наших архівах, особливо в низових і або добре знайомий з їхньою роботою, той знає, які труднощі й непорозуміння викликає складання описів, які своєрідні форми описів складали, а іноді ще й досі складають в наслідок місцевої архівотворчості. В архівній практиці був такий випадок, коли архів маючи безліч зовсім невпорядкованих і цінних матеріалів, почав складати до окремих фондів такі описи, що використати їх для всього архіву він міг би лише за 2000 років. В другому випадкові опис був такий складний, що описували тільки одну справу на день пересічно. Тепер за розпорядженням центру до складання описів внесено більш одноманітності й більш доцільності. Але й тепер іще в цій справі не все гаразд. З одного боку, робітники місць часто не знають, як приступити до опису того чи іншого розпорошеного фонду; з другого—

вони часто складають такі описи, що викликають багато заперечень як з боку Центральних архівних установ, так і з боку наукових робітників, що користуються цими описами.

Отже виробити та видати де-кілька ясних форм описів й складених за ними зразків — має велике значіння.

Збірник встановлює чотири форми описів:

Ф. № 1. Мета її „дати змогу, не витрачаючи багато часу, зареєструвати ті архівні фонди, що зовсім не описані“. Ця форма має лише три графи — рік, №№ справ, примітка.

Ф. № 2. Вона повинна „дати змогу дослідникові знайти потрібний для нього матеріал за канцелярськими назвами справ.“ Ця форма має вже 7 граф а саме: 1) № архіву, 2) старі канцелярські №№, 3) назва справ, книг то-що, 4) коли почато, 5) коли закінчено, 6) скільки аркушів у справі, 7) примітка.

Ф. № 3. Вона намагається „розкрити архівний матеріал не тільки за назвами справ, а й за внутрішнім змістом кожної справи“. Тут теж 7 граф, що з їх лише третя відрізняється від форми № 2, вона дає відомості не тільки про назву, але й про зміст справ.

До двох останніх форм (№№ 2 і 3) треба додавати „схему структури установи, що її фонд описується“. Завдання архівіста є з'ясувати в головніших рисах з яких частин та як саме складалась дана установа, а також які були основні зміни в цій структурі за той час, що за нього описується архівний матеріал. До цих же форм додається пояснення, в якому викладається історію складання цього опису, з'ясовуються окремі конкретні моменти цього складання. Ф. № 4. Це сама складна форма. Вона складатиметься з нижчеподаних моментів: „1) історія установи, що утворила цей діловодний фонд, в її основних етапах, 2) історія самого діловодного фонду, 3) докладне викладання — переказ кожної „справи“, „книги“ і т.інш. в її змістові, 4) уривки, перекази або згадки про важливіші документи, що здибаються в справах, 5) хронологічні дані, 6) номери справ, книг і т.інш., 7) нарешті, речовий та іменний покажчики як додатки до опису“. Одначе, від цієї четвертої форми описів як самі автори й редактор „Примірних Описів“, так і ЦАУ поки що відмовляються, головним чином, за браком часу й потрібної кількості кваліфікованих робітників. Тому зразків її в збірнику немає.

Заперечувати проти ф. № 1 не доводиться. За цією формою треба описувати матеріали перш за все з метою їх охорони; крім того, за ф. № 1 слід складати описи до тих матеріалів, що не мають більш-менш великого наукового або довідкового значіння. За наявності величезної кількості архівних матеріалів і незначної кількості робітників наші архіви ще довго будуть вживати цю форму в своїй роботі. До цієї форми слід було-б додати ще таке пояснення: коли фонд дуже розпорошений і в робітників архіву немає часу упорядкувати його так, щоб можливо було скласти опис за ф. № 1, тоді — з метою охорони матеріалів можливо складати опис ще загальнішого характеру; тоді в графі другій замість №№ справ по відділах, столах і т.інш. можливо зазначати №№ в'язок, лінійний розмір їх або які-небудь інші більш-менш певні ознаки. Без будь-якого опису не слід залишати в архіві жодного матеріалу.

За цілком правильне треба визнати й відмовлення від ф. № 4. Не кажучи про брак робочої сили, часу, коштів, треба зазначити, що складання описів за цією формою вимагає від архівіста високої кваліфікації, опанування методами наукової роботи в більшій мірі, ніж за ф. № 2 або 3. Це складання не завжди під силу не тільки робітникам окружних, але й значній частині молодих робітників центральних архівів.

Ніхто не буде заперечувати й проти форми № № 2 и 3. Використати архівні матеріали як для наукової роботи, так і для довідок можна лише тоді, коли буде „канцелярський“ або будь-який ще докладніший опис. Ф. № 2 треба визнати за одну з найдодільніших. Складання її не вимагає ознайомлення зі справою (це велика перевага цієї форми), його може провадити й мало кваліфікований робітник, і в той же час цей опис передає офіційну назву справи, що має своє не абияке значіння; не даремне „Примірні Описи“ зберігають цю назву і в описах за ф. № 3. Назва старих справ майже завжди має в собі й загальний зміст її. Якщо переглянути складений за формою № 2 примірний опис „Земского Начальника“ й порівняти його з ф. № 3,— це відразу буде видно. Канцелярська назва старих справ іноді така добра, що до неї нічого додати і опису за ф. № 3.

Зовсім інша річ, якщо ми переходимо до фондів революційної доби, особливо її перших років. Революції було не до канцелярських справ. Значна частина старого кадру канцелярських робітників залишила свої посади нові ще не опанували канцелярською технікою. Назва справ часто-густо має дуже загальний, іноді випадковий характер. Робити на підставі цих назв висновки про зміст справ не завжди можна (див. опис за ф. № 2 „Зм. Уезд. Зем. Упр.“). Іноді трапляються й такі, що справи начеб-то з однією назвою мають зовсім різний зміст. Якщо

порівняти наведені примірні описи, то відразу кидається у вічі різниця поміж назвами старих і нових справ: № 3 „Земск. Нач.“— в більшій своїй частині лише поширює зміст, що його має назва опису ф. № 2; тоді як ф. № 3 „Зем. Упр.“ розкриває цей зміст, дає щось зовсім нове порівнюючи з канцелярською назвою.

До цього треба додати, що складання опису за ф. № 3 вимагає значно більшого часу, ніж за ф. № 2, і значно більшої кваліфікації робітника. Він повинен переглянути усю справу і на 5—6, а то і на 2—3 рядках передати зміст її, а справа іноді має десятки, а то і сотні аркушів. Така передача відкриває широку можливість для індивідуальної „творчости“ архівіста; хто його знає, що й чому архівіст вважатиме за цікаве. Можна не помиляючись сказати, наприклад, що коли б описи за ф. 3 було складено в дореволюційний час, ці описи не задовольнили б сучасного наукового робітника, вони підкреслювали - б зовсім не те, що його тепер цікавить. Тому складати описи за ф. № 3 треба обережно і якомога менше.

Маючи все це на увазі, чи не краще буде для фондів дореволюційної доби, або взагалі для тих фондів, де назва справ дає уявлення про їх зміст, відмовитися від описів за ф. № 3 і описувати їх у відповідному випадкові лише за ф. № 2. Коли іноді — як виняток, — назва справи не дає й натяку на зміст, лише тоді слід переглядати її й давати в дужках або в графі приміток коротеньке пояснення. Щодо фондів перших років революції, або взагалі до тих фондів, де назва дає мало натяку на зміст справ, чи не слід для цих фондів складати лише ф. № 3.

Переходячи до „якості“ складених примірних описів, треба відмітити, що автори їх старанно й вдумливо поставилися до своєї роботи. Наведені їми зразки не розв'язують, звичайно, всіх складних, іноді досить дрібних питань і непорозумінь, що виникають в практичній роботі; автори це саме добре розуміють (див. стор. XII). Але ці зразки значно допоможуть робітникам місць, особливо низових архівних установ, в їхній повсякчасній роботі.

Ці зразки ще більш були-б цікаві, коли-б автори взяли фонди більш неупорядковані, з більш заплутаною структурою, що зазнали більше реорганізацій та реформ. Тоді їм самим довелось-б більш вирішувати складних питань, а це з свого боку більш допомогло-б робітникам місць вирішувати їхні непорозуміння й труднощі.

Добре було-б також, коли-б автори зразків більш докладно розказали про свою роботу що-до вивчення структури установ та історію їх фондів. Це теж було б зразком для менш кваліфікованих робітників.

Взагалі-ж треба сказати: „Примірні описи“ і вступна стаття до них значно допоможуть практичним робітникам і внесут свою частку в теоретичне розроблення питання про складання описів.

ЦАУ добре зробило, що надрукувало їх.

Г. Ющенко.

Від редакції. В списку фондів Чернігівського Краєвого Історичного Архіву, надрукованому в 7 книжці „Архівної Справи“, сталася помилка. На стор. 33, в сьомому рядку знизу, в графі „хронологічні межі“ „Новобыковского сахарного завода“ надруковано „1817—1921“,—треба читати—„1898—1922“.

З М І С Т

Стор.

I

Ш п у н т Р у д. — Науково - дослідницька робота в архівосховищах ЦАУ за 1927 рік	3
В. Нікітін.— До теорії відокремлення непотрібних архівних матеріалів . .	8

II

Х. Гарасименко.— Полтавський Краєвий Історичний Архів	22
М. Тарасов.— Сільські архіви	39

III

В. Ганцова.— До питання про організацію виставки архівних матеріалів .	48
В. Г. Аверін і А. І. Новіненко.— До питання про боротьбу з архівними шкідниками	51
М. Гливенко.— Замітки до питання про внутрішнє устаткування архівосховищ	56

З архівної техніки

В. Ганцова. — Про укладання архівного матеріалу. В. Г.— З літератури про боротьбу з шкідниками в архівах	60—62
--	-------

IV

Хроніка

З діяльності Центрального і Окружних Архівних Управлінь (хроніка) . .	64
Важливіші постанови та розпорядження в архівній справі	72

V

Критика та бібліографія

І н н а Л ю б и м е н к о.— Нариси архівної бібліографії на Заході за останні 15 років	75
В. Романовський.— Архејон — науковий журнал, присвячений архівним справам	80
Г. Ю щ е н к о.— Збірник „Примірні Описи“— вид. ЦАУ УСРР	82

Покажчик

статтей і заміток, видрукованих в журналі „Архівна Справа“
за 1928 рік.

I. Загальні та присвячені організаційним питанням

	Кн.	Стор.
1. М. Рубач.— Про археографічну роботу архівних органів . . .	5—6	17
2. В. Нікітін.— Попередні підсумки складання Окрархами п'ятирічних планів концентрації архівних матеріалів	7	37
3. Ю. Кошарський.— Де-які підсумки інструкторської роботи Окр- архів за 1927 рік	7	41
4. Шпунт Руд. Науково-дослідницька робота в архівосховищах ЦАУ за 1927 рік	8	3

II. Архівознавчі

а) Загально-архівознавчі

5.— Про вироблення норм архівно-технічної роботи	5—6	93
6. В. Г. Аверіні А. І. Новіненко.— До питання про боротьбу з архівними шкідниками	8	51

б) З архівної техніки

7. В. В.— Нові архівні будинки в Німеччині	5—6	45
8. В. В.— Як розміщати архівні матеріали на полицях	5—6	46
9. Г. Ю.— Шпилька — ворог архівних матеріалів	5—6	47
10. М. Г.— Де-кілька уваг про картони для переховування справ . .	5—6	48
11. Н. Т.— Про переховування архівних матеріалів у „швидкозшивни- ках“ і „реєстраторах“	5—6	50
12. В. Веретенніков.— До питання про типи стелажного устатку- вання для архівосховищ	7	48
13. Інжен. І. Малішевський.— Пояснювальна записка до проектів нормальних стелажів	7	55
14. С. Беленкіна.— Про нумерацію аркушів в справах	7	61
15. М. Гливенко.— Замітки до питання про внутрішнє устаткування архівосховищ	8	56
16. В. Г.— З літератури про боротьбу з шкідниками в архівах . .	8	62
17. В. Ганцова.— Про укладання архівного матеріалу	8	60
18.— Про переустаткування Харківського Крайарху	8	68

III. Огляд і історія архівної справи та архівосховищ

19. М. Мелешко.— Організація та структура архівних установ БСРР .	5—6	52
20. Ш. К. Чхетія.— Головні моменти архівного будівництва в Грузії (закінчення; поч. див. „А. С.“ кн. 4).	5—6	59

	Кн.	Стор.
21. Х. Гарасименко.— До історії архівної справи на Полтавщині .	5—6	64
22. Олександр Рябінін-Склярєвський.— Одеський Краєвий Історичний Архів	5—6	79
23. Проф. О. Оглоблін.— Фабрично-заводські архіви України за крі- пацької доби	7	3
24. А. Андріяшев.— Перший архівар Брацлавського Земського Суду	7	15
25. П. Федоренко.— Чернігівський Краєвий Історичний Архів та його фонди	7	22
26. О. В.— Школа хартій	7	45
27. Х. Гарасименко.— Полтавський Краєвий Історичний Архів .	8	22
28. М. Тарасов.— Сільські архіви	8	39
29.— Архматеріяли з маєтків графів Капністів	8	69

IV. Утилізація архівних матеріалів

30. В. Нікітін — До теорії відокремлення непотрібних арх. матеріалів	8	8
--	---	---

V. Біографічні та ювілейні

31.— Академик Д. І. Багалій (з нагоди 50-ти річчя науково історичної та архівної діяльності)	5—6	5
32. В. Барвінський.— Євген Михайлович Іванов (з нагоди 30-ти- річчя науково-архівної роботи)	5—6	10
33. С. Шабатін.— С. Л. Дроздов	8	64
34.— 30 років праці в архівних установах	8	65

VI. Хроніка

35. Популяризація архівної справи	5—6	87
36. Заходи Полтавського Окраху що до підвищення кваліфікації архів- них робітників	5—6	88
37. Про мережу архівних кореспондентів	5—6	88
38. Що до перероблення положення про Укрцентроархів та його міс- цеві органи	5—6	92
39. Де що з приводу популяризаційної роботи Окружних Архівних Управлінь	7	68
40. Про архівні виставки до 10-річчя Жовтневої Революції	7	69
41. Нарadi в архівній справі на місцях	7	71
42. Про видання Укрцентроархівом інструкцій що до постановки архів- ної справи в Районових Виконавчих Комітетах та сіль- ських Радах УСРР	7	72
43. Робота архівних кореспондентів на Уманщині	8	66
44. Про мережу архівних кореспондентів	8	67
45. Нарада робітників арх. частин в Одесі	8	70
46. До питання про організацію виставки архівних матеріалів	8	48

VII. Критика та бібліографія

47. Проф. В. І. Веретенніков.— Екскурси з бібліографії архівної справи	5—6	104
48. В. Романовський.— Український археографічний збірник .	5—6	106
49. В. Міяковський.— „Архивное Дело“, кн. XI — XII	5—6	114
50.— Бюлетень № 2 — 3 „Архівний Робітник“	5—6	116

	Кн.	Стор.
51. Р. Ш.—„Солдатские письма 1917 г.“	5—6	116
52. В. Міяковський.— „Архивное Дело“ вип. XIII. 1927 р.	7	81
53. В. Романовський.— Archejon — науковий журнал, присвячений архівним справам. Випуск II	7	84
54. Його-ж таки.— Семенський Ю. Видавнича символіка	7	86
55. Інна Любименко.— Нариси архівної бібліографії на Заході за останні 15 років	8	75
56. В. Романовський.— Archejon — науковий журнал, присвячений архівним справам. Випуск III	8	80
57. Г. Ющенко.— Збірник „Примірні описи“. Вид. Центр. Архівн. Управління УСРР	8	82

ПРИЙМАЮТЬСЯ ЗАМОВЛЕННЯ
НА ВИДАННЯ ЦЕНТРАЛЬНОГО АРХІВНОГО УПРАВЛІННЯ
що вийшли з друку

АРХІВНА СПРАВА

ЖУРНАЛ:

Книга	I — 176 стор.	1 крб. 25 коп.
" II — III — 157 "	"	1 " 75 "
" IV — 139 "	"	1 " 25 "
" V — VI — 118 "	"	1 " 75 "
" VII — 88 "	"	1 " 25 "

РУХ ДЕКАБРИСТІВ НА УКРАЇНІ

Ювілейне видання Укрцентрархіву. Харків, 1926 р., 288 стор.
Ціна 2 крб. 50 коп.

НАРИСИ З АРХІВОЗНАВСТВА

В. О. Романовського. — Підручник в архівній справі
Ціна 1 крб. 20 коп.

ЗБІРНИК УЗАКОНЕНЬ, РОЗПОРЯДЖЕНЬ І ІНСТРУКЦІЙ В АРХІВНІЙ СПРАВІ

Випуск I, 1926 р. Ціна — 40 коп.
" II, 1928 р. " 20 "

ЗБІРНИК—ПРИМІРНІ ОПИСИ

Підручник до описування архівних матеріалів. Харків, 1928 р.
64 стор. Ціна 1 крб.

БЮЛЕТЕНЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО АРХІВНОГО УПРАВЛІННЯ З ОФІЦІЙНОЮ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЮ ЧАСТИНАМИ

Виходить щомісячно. Ціна 1 крб. 80 коп. на рік.

ІНСТРУКЦІЯ ПРО ПОСТАНОВКУ АРХІВНОЇ СПРАВИ В РАЙВИКОНКОМАХ ТА СІЛЬРАДАХ УСРР

Харків, 1928 р., 20 стор. Ціна 5 коп.

Замовлення приймаються в Центральному Архівному
Управлінні (Харків, вул. Вільної Академії, 6) та в Окруж-
них Архівних Управліннях при ОВК

Ціна 1 крб. 25 н. 26. III. 29. ррх

НІБУ

